

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П - 4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Інститут економіки, управління та інформаційних технологій

Форма навчання денна

Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____ В. В. Карцева
(підпис, ініціали та прізвище)

«_____» _____ 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Шитова Юлія Олександрівна

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Тимошенко Оксана Валеріївна

(підпис, дата)

Рецензент

Кропивка Павло Анатолійович

Полтава 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	7
1.1 Економічна сутність та інструменти соціально-економічного розвитку територіальних громад	7
1.2 Особливості стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації	17
1.3 Зарубіжний досвід стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації ...	26
Висновки за розділом 1.....	37
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	39
2.1 Аналіз сучасного стану стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад	39
2.2 Роль міжбюджетних трансфертів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації	48
2.3 Діагностика ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні	59
Висновки за розділом 2	72
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	73
3.1 Моделювання впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток територіальних громад	73

3.2 Розробка методики вибору стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад	83
Висновки за розділом 3.....	96
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	101
ДОДАТКИ	121

ВСТУП

В умовах світової глобалізації та розвитку процесів фінансової децентралізації посилюється роль територіальних громад, які відрізняються між собою за наявністю промислового, аграрного, соціального та фінансово-інвестиційного потенціалу. Їх особливості визначають використання певного набору інструментів та стимулів, за допомогою яких, як показує досвід розвинених країн світу, в умовах передачі низки повноважень місцевим органам влади та управління реалізується наближення послуг адміністративного та суспільного характеру до населення, підсилюється спроможність до вирішення місцевих проблем власними силами.

В Україні загострення диференціації соціального та економічного розвитку територій є однією з найважливіших проблем становлення ринкової економіки на засадах інтеграції в європейський цивілізаційний простір. Воно характеризується поширенням негативних тенденцій регіонального розвитку через неналежне розмежування адміністративно-організаційних повноважень, непродуктивний розподіл та перерозподіл доходів і видатків між державою і місцевими бюджетами. Тому в контексті євроінтеграційних процесів одним з найважливіших напрямів вирішення вказаної проблеми є формування ефективної регіональної політики через вдосконалення стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Дослідженню проблем та пошуку ефективних заходів забезпечення соціально-економічного розвитку територій присвятили свої праці, такі вчені як Т. М. Безверхнюк, П. М. Боровик, Р. Л. Брусак, Р. Є Демчак, М. І. Жадан, І. Р. Залуцький, Я. М. Казюк, Н. Б. Косаревич, А. В. Кулай, М. Д. Ламський, І. В. Лінтур, Н. Ю. Мельничук, О. О. Непочатенко, С. В. Павлов, Л. В. Панасюк, Т. О. Паутова, В. Б. Сапожніков, Р. С. Сорока, М. М. Трещов, П. І. Шевчук та інші.

Проте, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених зазначеній

тематиці, проблеми стимулювання соціально-економічного розвитку територій в умовах, коли частина фінансових ресурсів і повноважень делегується органами центральної влади на рівень регіонального та місцевого самоврядування, достатньою мірою не вивчені і потребують подальшого поглибленого наукового дослідження.

Необхідність подальших досліджень у зазначеній сфері зумовила вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Метою дипломної роботи є розвиток теоретичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації.

Для досягнення мети дипломного дослідження поставлено та вирішено такі завдання:

- обґрунтувати теоретичні засади забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- визначити особливості стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації;
- вивчити зарубіжний досвід стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації та можливості його адаптації в Україні;
- провести аналіз сучасного стану стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- оцінити роль міжбюджетних трансфертів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації;
- оцінити ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні;
- провести моделювання впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток територіальних громад;
- розробити методику вибору стратегії соціально-економічного

розвитку територіальних громад;

– запропонувати партисипативне бюджетування на рівні територіальних громад як інструмент забезпечення їх соціально-економічного розвитку.

Об'єктом дослідження є процеси стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад. Предметом дослідження є теоретико-прикладні засади стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації.

Методичною основою для обґрунтованості та достовірності дослідження процесу забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад стали такі загальнонаукові методи: системний підхід – для теоретичного визначення сутності соціально-економічного розвитку територіальних громад та його оцінки; методи порівняльного аналізу та синтезу – для виявлення закономірностей забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад; статистичні методи для оцінки ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад; економіко-математичного моделювання – для обґрунтування впливу інструментів бюджетної політики на соціально-економічний розвиток територіальних громад.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти, звіти Міністерства фінансів України, висновки Рахункової палати України та Комітету з питань бюджету Верховної Ради України, дані Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, монографічні дослідження, а також періодичні вітчизняні та зарубіжні видання.

Результати проведеного дослідження опубліковано у Збірнику наукових праць магістрів та апробовані на XVIII Міжнародній науковій студентській конференції «Актуальні питання розвитку економіки, харчових технологій та товарознавства», що проходила 26-27 березня 2019 року в м. Полтава (додаток А, Б).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1 Економічна сутність та інструменти соціально-економічного розвитку територіальних громад

У сучасних умовах світової глобалізації, зумовленої досягненнями науково-технічного прогресу, соціально-економічний розвиток територій визначає підвищення їх конкурентоспроможності на міжнародному, національному рівнях та забезпечення суспільного добробуту населення.

У зв'язку з цим потребує розуміння сутність основного суб'єкта місцевого самоврядування – територіальної громади як економічної категорії (рис. 1.1).

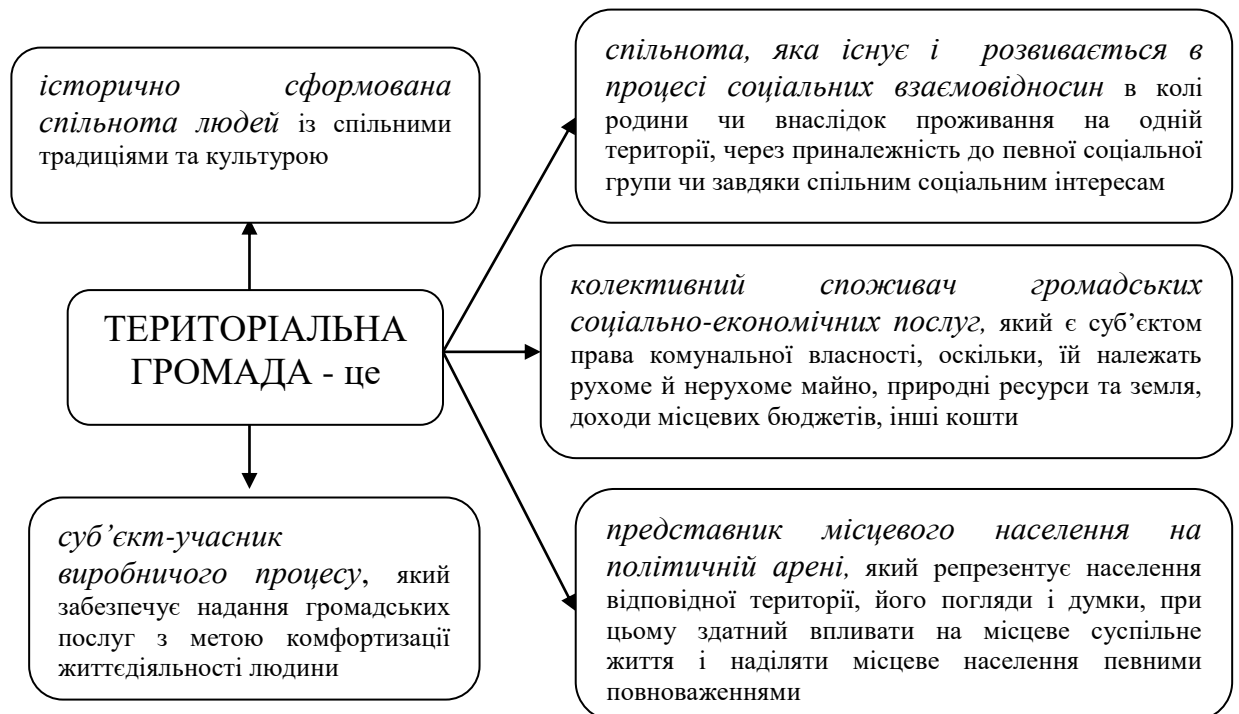


Рисунок 1.1 - Підходи до розуміння сутності поняття «територіальна громада» з різних точок зору

Джерело: розроблено автором на основі [1, с. 41; 2, с. 53; 40, с. 114]

У сучасних умовах проблемам дослідження соціально-економічного розвитку територіальних громад присвячено достатню кількість праць зарубіжних і вітчизняних вчених, які здебільшого аналізують його з позицій економічного потенціалу і враховують такі аспекти, як зростання виробництва і доходів, зміни в інституційному середовищі суспільства, соціальній і адміністративній структурі. Деякі з них [6; 17; 21] вважають, що соціально-економічний розвиток територіальної громади реалізується через комплексний процес змін різних сфер її соціально-економічної системи, що приводять до їх якісних перетворень і в кінцевому підсумку до поліпшення умов життя населення. Крім цього, розвиток визначається якісними, закономірними змінами у функціонуванні громад (табл. 1.1). Такі зміни мають об'єктивний характер і обумовлюють виникнення нових взаємозв'язків між суспільними потребами та засобами їх задоволення [27].

Таблиця 1.1 – Підходи до розуміння сутності поняття «розвиток» у науковій літературі

Автор	Тлумачення поняття
З.В.Герасимчук, І.М. Вахович [18]	Об'єктивний багатовимірний (через поступові перетворення) процес змін, який характеризується цілеспрямованістю, незворотністю, структурними і функціональними зрушеннями в певній системі, що призводить до покращення її якісного і кількісного стану
С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій [23]	Спрямовані та закономірні зміни матеріальних і нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених
С.П.Сонько, В.В. Кулішов, В.І.Мустафін [75]	Процес, що передбачає постійне збереження динамічної рівноваги через цілеспрямоване використання наявного потенціалу та врахування умов зовнішнього середовища
Л. Г. Мельник [88]	Необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних (організм, підприємство) та ідеальних (мова, культура) об'єктів

Крім цього, аналіз різних підходів показує, що соціально-економічний розвиток території ґрунтується на єдності, взаємному доповненні і посиленні економічної компоненти, що втілює в собі стабільність і ефективність економічного зростання, та інтересів територіальних громад, які

передбачають підвищення рівня життя населення. Єдність відповідних складових соціально-економічного розвитку територіальної громади представлено на рис 1.2, де показано взаємообумовлений вплив економіки на інтереси територіальних громад під дією певних стимулів, які мають вирішальне значення у забезпеченні місцевого розвитку.

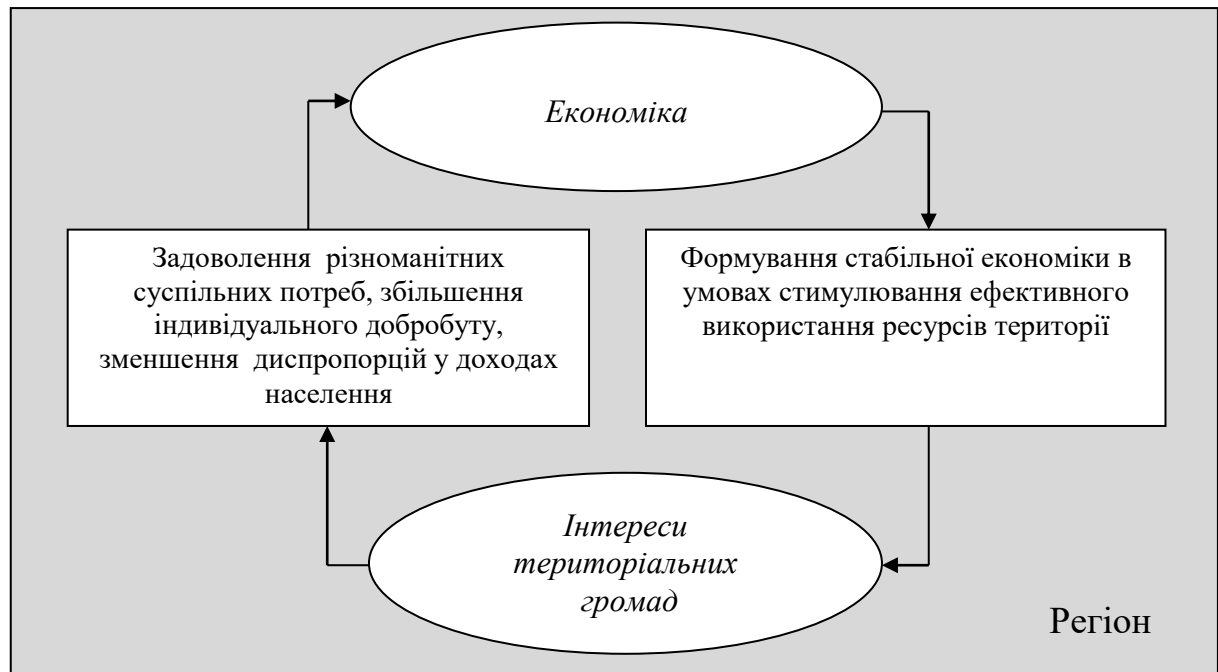


Рисунок 1.2 – Єдність компонентів соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: розроблено автором

Економічний енциклопедичний словник визначає стимул як зацікавленість у скоєнні чого-небудь; як спонукання до дії; як спонукальну причину [23]. З економічної точки зору стимули сприяють певним позитивним діям, націлюють на отримання певного позитивного результату. Будучи засобом впливу, стимули в першу чергу відображають інтереси держави. У той же час сутність стимулювання полягає в тому, що суб'єкта економічних відносин не можна примусити до тієї чи іншої соціально активної поведінки. У нього є вибір варіантів, він спонукається до такої поведінки, в якій, з одного боку, зацікавлена держава і суспільство, і яка, з іншого боку, вигідна самому суб'єкту. В такому контексті, на нашу думку,

поняття стимулювання розвитку слід розглядати системно, як процес, який складається з ряду послідовних і взаємопов'язаних етапів від становлення до реалізації.

На базі комплексного аналізу наукових підходів щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад інструменти досліджуваного розвитку доцільно класифікувати на групи, представлені на рис. 1.3.

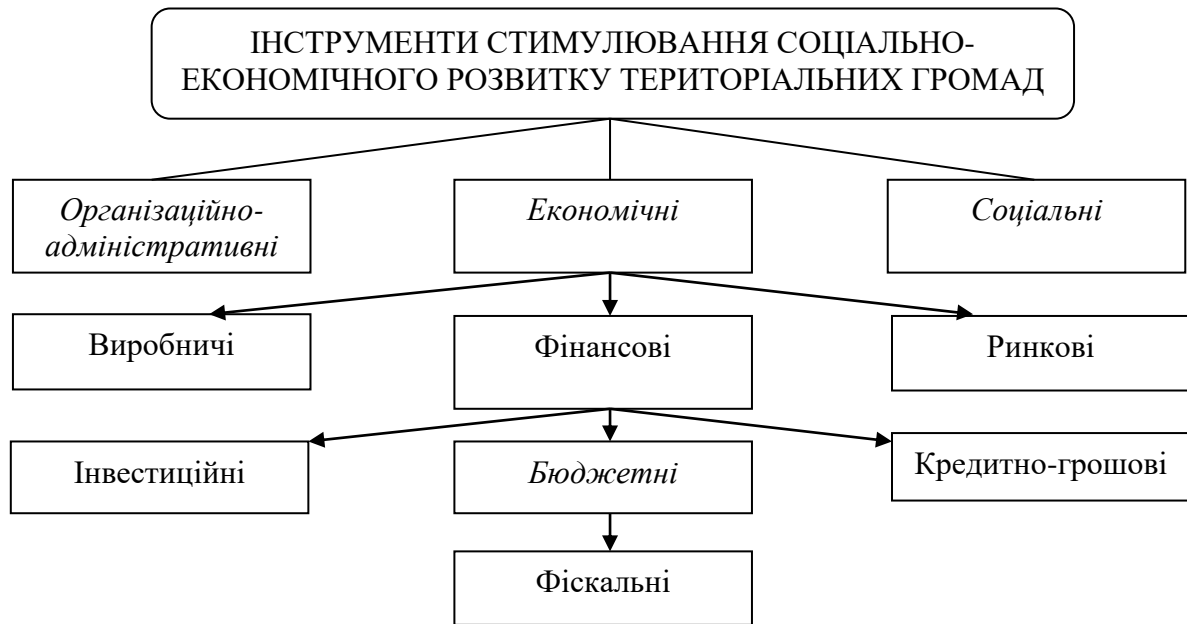


Рисунок 1.3 – Види інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: розроблено автором на основі [18; 21; 41]

Згідно з наведеною схемою, інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад поділено на три основні групи: соціальні, організаційно-адміністративні та економічні.

Соціальні інструменти передбачають соціальні інвестиції в місцевий розвиток. Вони надаються в якості фінансової допомоги на реалізацію довгострокових соціальних програм, спрямованих на зниження соціальної напруженості у громаді та підвищення рівня життя різних прошарків суспільства.

Організаційно-адміністративні інструменти спрямовані на формування

правового і організаційно-економічного середовища, адекватного ринковим принципам і завданням соціально-економічного розвитку території. До них можна віднести нормативно-правові акти про принципи місцевого самоврядування, добровільне об'єднання територіальних громад, створення конституційних засад для здійснення адміністративно-територіальної реформи та посилення місцевого самоврядування та інше.

Економічні інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад можуть бути ринкові, виробничі та фінансові. Ринкові інструменти необхідні для стимулювання попиту на продукцію підприємств, що виробляється або пропонується для продажу в регіоні. Виробничі інструменти спрямовані на створення умов для координації діяльності суб'єктів у сфері виробництва при здійсненні наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та для кооперації між суб'єктами різних видів діяльності.

В умовах децентралізації однією з найбільш значущих груп інструментів є фінансові інструменти, які поділяються на інвестиційні (банківські депозити, облігації, боргові зобов'язання або векселя, інвестиції тощо), кредитно-грошові (бюджетний кредит, гарантування позик, відшкодування частини витрат на оплату відсотків по кредиту тощо) та бюджетні. Останні (бюджетні) інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад характеризують бюджетно-видаткову та податкову політику [47]. До їх складу входять фіскальні інструменти, за допомогою яких державні органи влади й управління регулюють надходження бюджетних коштів. Такі інструменти дозволяють управляти бюджетними фінансовими ресурсами на місцевому рівні та нівелювати існуючі територіальні та соціально-економічні територіальні диспропорції [60].

В умовах фінансової децентралізації соціально-економічному розвитку територіальних громад сприяє така підгрупа фінансових інструментів, як бюджетна (у тому числі фіскальна). Основні види бюджетних інструментів

представлено на рис. 1.4.

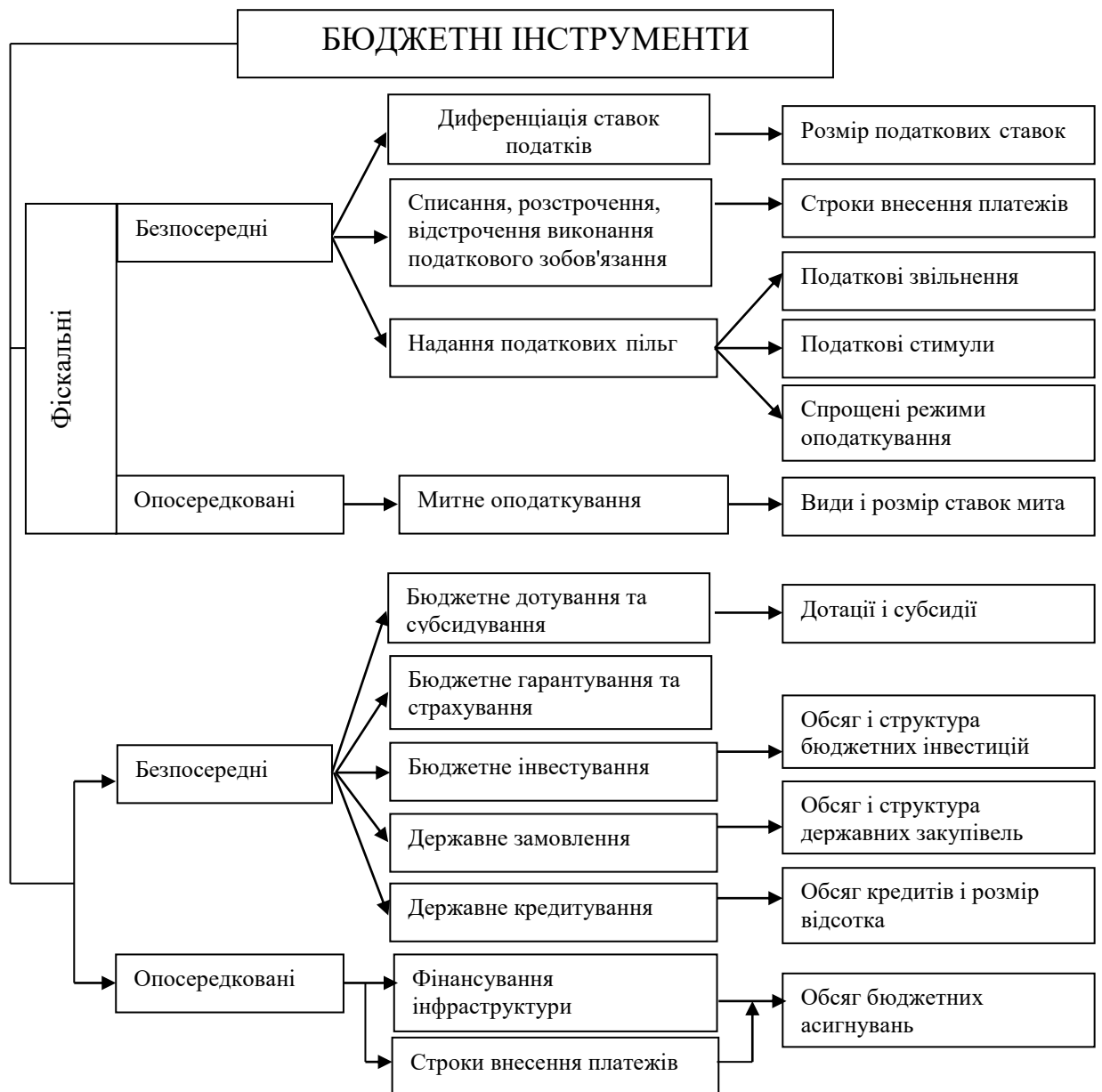


Рисунок 1.4 – Основні види бюджетних інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: побудовано на основі [18; 21; 41; 47; 60]

Для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад бюджетно-видаткова політика використовує прямі, а податкова – непрямі методи, які можуть безпосередньо або опосередковано впливати на економіку території.

Серед інструментів бюджетно-видаткової політики для сприяння

місцевому розвитку виокремлюють субсидії і дотації, використання яких зумовлено необхідністю підтримки суб'єктів економіки в умовах подолання технологічного відставання ключових секторів промислового комплексу та підвищення конкурентоспроможності економіки регіону [21; 47].

Надання державних гарантій за кредитами полегшує доступ підприємств до одержання кредитних ресурсів, а також знижує витрати на оплату відсотків за банківський кредит [60].

Державні гарантії мають переваги порівняно з субсидіями, через те що розвиток економіки забезпечується без прямого витрачання бюджетних коштів. Як зазначається в дослідженні [37], такі гарантії, з одного боку, сприяють розвитку діяльності підприємств-позичальників, а також суміжних підприємств. Але з іншого – порушення строків сплати підприємством-позичальником суми кредиту та відсотка за користування ним зумовлює зростання державних витрат щодо відшкодування таких кредитів інвесторам.

Одним з найефективніших бюджетних інструментів деякими провідними фахівцями вважаються бюджетні інвестиції. Згідно з дослідженнями В.Г. Дем'янишина, такі інвестиції використовуються «у першу чергу для структурної перебудови економіки, створення потужної матеріально-технічної бази, для соціально-культурної сфери, оборони країни та управління», впливаючи на соціальний та економічний розвиток різних регіонів [20]. Вони визначаються наданими з державного бюджету місцевим бюджетам субвенціями за відповідними напрямками, на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій, реалізацію пріоритетів розвитку регіонів, виконання інвестиційних проектів та програм.

Державні замовлення є одним із бюджетних методів безпосереднього впливу на соціально-економічний розвиток території. Зазвичай їх визначають за допомогою таких бюджетних інструментів, як закупівля і постачання продукції для державних потреб, що здійснюються державними замовниками на території держави за рахунок бюджетних джерел фінансування, а також державних позабюджетних фондів [26].

Державне замовлення виконує ряд найважливіших функцій в економіці територіальних громад. До основних з них належать такі [26]:

1) виробничо-споживча функція. Вона проявляється в тому, що державне замовлення дозволяє задовольнити державні потреби в товарах, роботах і послугах в заданих обсягах і з необхідною якістю. Це забезпечує стабільні економічні зв'язки за участю державних органів влади та управління в регіоні;

2) стимулююча функція, яка проявляється в тому, що державне замовлення є дієвим бюджетним інструментом підтримки промислових підприємств, створення сприятливих інвестиційних умов, збереження та створення робочих місць, розширення бази оподаткування в регіоні в умовах проведення ефективної державної політики. Здійснення державних замовлень спрямовано на отримання максимального ефекту (наприклад, збільшення податкових надходжень до бюджету, забезпечення зайнятості населення тощо) при забезпеченні необхідного обсягу та якості робіт;

3) функція цінового регулювання. Державні замовлення, впливаючи на рівень цін при державних закупівлях, здатні опосередковано впливати на динаміку цін в економіці в цілому. Це забезпечує можливість державних органів влади та управління дистанційно впливати на процеси ціноутворення в економіці через мінімізацію рівня інфляції та частки високих цін;

4) контрольно-облікова функція. Ця функція державного замовлення тісно пов'язана з необхідністю створення ефективної системи контролю витрачання бюджетних коштів. Критерій ефективності такої функції полягає у дотриманні бюджетної дисципліни;

5) стратегічна функція. За допомогою бюджетного методу державних замовлень може визначатися напрям соціально-економічного розвитку громади в короткостроковій перспективі, а також коригуватися з мінімальними втратами для суспільства.

Як відмічається в дослідженнях науковців, роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку громад значною мірою залежить від

податкової політики країни [31]. Податкові надходження займають значну частку в загальних доходах бюджету. Це пояснюється тим, що територіальні громади мають різну податкову базу, відрізняються величиною зібраних місцевих та загальнодержавних податкових надходжень, частина яких на основі вимог закону про державний бюджет спрямовується до місцевих бюджетів, визначаючи фінансове забезпечення їх соціально-економічного розвитку.

Управління соціально-економічним розвитком територіальних громад за рахунок регулювання податкових надходжень до місцевих бюджетів спирається на методи безпосереднього й опосередкованого впливу податкової політики на діяльність громад. Такі методи є непрямими й, з одного боку, характеризують перерозподіл доходів суб'єктів господарювання на користь держави, який регламентується податковим законодавством [27], а з іншого – припускають диференціацію ставок податків, списання податкових зобов'язань, їх розстрочення і відстрочення виконання, надання податкових пільг та податкове стимулювання різних видів економічної діяльності, а також митне оподаткування.

Відповідно до завдань регіонального розвитку органи місцевого самоврядування, стимулюючи соціально-економічні процеси в територіальних громадах, можуть самостійно встановлювати ставки відповідних податків і зборів. Так, за Податковим кодексом України місцеві ради в межах повноважень вирішують питання щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), збору за місця для паркування транспортних засобів і туристичного збору [59]. Незважаючи на те, що вони не мають повноважень ухвалювати рішення про встановлення ставок або зміну порядку адміністрування загальнодержавних податків і зборів, ставки та строки внесення платежів за такими податками можна віднести до фіскальних (податкових) інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, тому що від них залежить величина доходів місцевих бюджетів, а це, в свою чергу,

впливає на обсяг видатків, які спрямовуються на забезпечення місцевого розвитку.

До фіскальних інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад належать податкові звільнення, податкові знижки (вирахування), податкові кредити, знижена ставка податків, податкова амортизація та спрощені режими оподаткування (податкові канікули) [57].

Зазначені інструменти спрямовані на забезпечення зростання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів господарювання, й їх набір відрізняється за різними країнами світу залежно від обраної державою політики у сфері стимулювання економіки. Доцільність та умови їх використання є предметом фундаментальних досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних фахівців.

Така увага дослідників визначається тим, що кожен з вищеназваних інструментів податкової політики має відповідні переваги та недоліки і здатен при забезпеченні відповідних умов ефективно сприяти соціально-економічному розвитку територій.

Отже, за результатами проведеного аналізу доцільно зробити висновок, що соціально-економічний розвиток територіальних громад України на сучасному етапі формування ринкових відносин становить поступовий процес, який відповідає національним пріоритетам, забезпечує зростання регіональних доходів і супроводжується поліпшенням умов людського існування через забезпечення матеріальними та суспільними (освіта, медицина, безпека життєдіяльності тощо) благами.

1.2 Особливості стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації

Досвід багатьох демократичних держав свідчить про реальну економічну дієвість децентралізації публічного сектору влади та управління у рамках підвищення ефективності організації суспільних відносин та забезпечення соціально-економічного розвитку як окремих територій, так і держави в цілому.

Варто зазначити, що з позицій стимулювання соціально-економічного розвитку відносини між державою та територіальними громадами характеризуються міжбюджетними відносинами через розподіл повноважень, функцій та обов'язків між органами державної влади та органами місцевого самоврядування згідно з законодавством. Зокрема, відповідні відносини передбачають розмежування видаткових і дохідних повноважень та відповідальностей, а також фінансову допомогу територіальним громадам з метою їх соціально-економічного розвитку.

На рис. 1.5 відображено вплив відносин між державою та територіальними громадами на їх соціально-економічний розвиток в умовах дії інструментів стимулювання місцевого розвитку.

Загалом, формування відносин між державою та її громадами щодо закріплення фінансових ресурсів та організаційної самостійності органів місцевого самоврядування відбувається під впливом обраної форми стимулювання місцевого розвитку та відповідних інструментів. Від обраної форми розвитку таких відносин (централізованої або децентралізованої) залежить соціально-економічний розвиток як території, так і держави в цілому. Особливості організації міжбюджетних відносин взаємопов'язані зі ступенем самостійності місцевого самоврядування.

Приблизно до сер. 90-х рр. XX ст. вважалося, що для країн, які розвиваються, пріоритетним напрямом державного стимулювання економіки

регіонів є сильна цілеспрямована політика центрального уряду. Органам місцевого самоврядування відводилася роль виконавців державної стратегії розвитку. В таких умовах місцеві органи управління втрачають свої повноваження, наприклад, щодо встановлення податкових ставок, а центральні органи управління встановлюють її як єдину для всіх регіонів. Отримані податкові доходи витрачаються як прямим шляхом, а саме центральними органами управління, так і опосередковано – через місцеві органи влади й управління, які фінансуються за рахунок перерахування трансфертів з центру на місця.

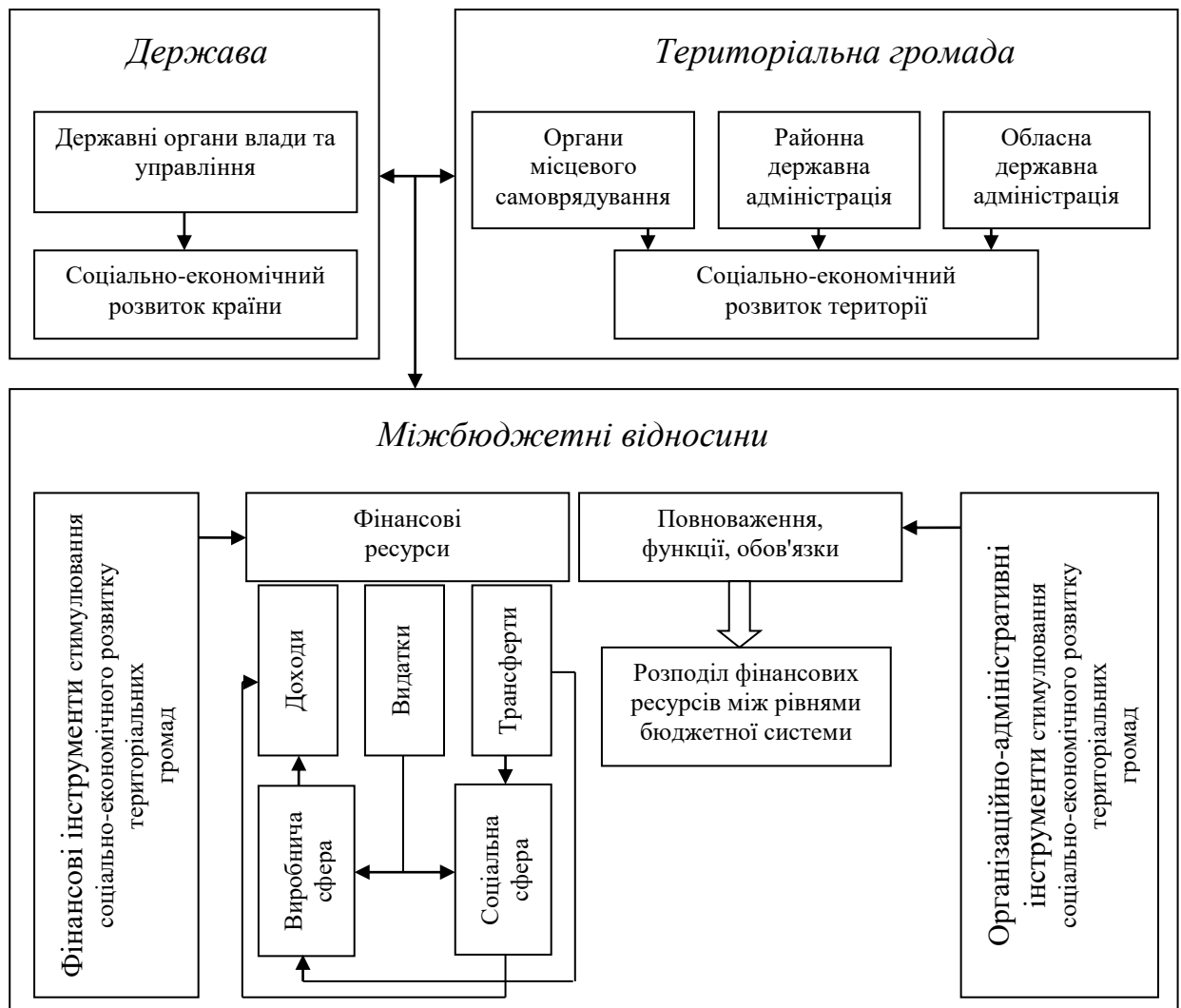


Рисунок 1.5 – Схема впливу відносин між державою та територіальною громадою на соціально-економічний розвиток

Джерело: побудовано на основі [54; 55]

Процес делегування повноважень місцевому самоврядуванню щодо прийняття рішень у сфері стимулювання соціально-економічного розвитку територій розкриває сутність децентралізації. З таких позицій основними її формами є адміністративна та фінансова:

- адміністративна децентралізація реалізується через передання владних повноважень від державного органу структурам місцевого самоуправління у регіонах. Але в умовах становлення регіону як самодостатнього особливе значення має фінансова децентралізація;
- фінансова – це децентралізація міжбюджетних відносин. Вона може виражатися у фінансовій незалежності органів місцевого самоврядування стосовно прийняття рішень, тобто це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і видаткових повноважень між державною владою та органами місцевого самоврядування.

В сучасних умовах обґрунтування доцільності фінансової децентралізації зосереджуються на аналізі її особливостей та недоліків з метою визначення умов ефективного соціально-економічного розвитку як окремих регіонів (територій), так і держави в цілому. Так, на думку вітчизняних дослідників фінансова децентралізація визначається рівнем демократичності та компетентності державних органів влади й управління, також рівнем довіри до органів місцевого самоврядування, сприйняття державною владою потреб суспільства в цілому і окремих громадян зокрема згідно з їхніми очікуваннями. На неї також впливають ряд соціально-психологічних, ментальних та культурних чинників, які дозволяють або не дозволяють децентралізувати фінансові ресурси в державі [19; 32; 33].

В умовах фінансової децентралізації органи місцевого самоврядування, володіючи самостійністю, з одного боку, отримують більше стимулів до збільшення доходів у рамках своєї компетенції, але при цьому не можуть переступити певні межі акумуляції ресурсів через відкритість економіки [33]. З іншого боку, вони більш раціонально витрачають кошти, оскільки залежать від платників податків, і здатні більш точно визначати місцеві потреби у

суспільних благах і раціонально використовувати накопичений потенціал територіальних громад.

Вважаємо, що основою фінансової децентралізації, а отже, і надійною базою для забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, є бюджетна децентралізація, яка передбачає, з одного боку, розподіл видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи та визначає особливості міжбюджетних відносин, а з іншого – самостійність органів місцевого самоврядування щодо формування місцевих бюджетів (які є основою місцевих фінансів). Тобто йдеться про бюджетну автономію, яка передбачає відкритість бюджетних рішень, затвердження самостійних місцевих бюджетів, які не залежать від «центру», а управління власними фінансовими ресурсами здійснюється за принципами економності та ефективності їх використання.

У Конституції України визначено основоположні засади територіального устрою держави: «Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади» [29]. Тож саме у цій статті Конституції України визначено децентралізацію як одну із можливих форм здійснення державної влади.

Загалом курс на фінансову децентралізацію поряд із реформою місцевого самоврядування визначено ключовим заходом у рамках європейського вектору економічного розвитку України із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. В Україні розпочався процес реформування державних інституцій у напрямку децентралізації, тому наразі надзвичайно важливим є вивчення типових видів впровадження децентралізації.

У європейській практиці зміст фінансової децентралізації розкривають через такі ключові аспекти (рис. 1.6). При цьому, фінансова децентралізація у сфері видатків сприяє найбільш ефективному задоволенню суспільних потреб населення, зростанню його добробуту, підвищує відповідальність

розпорядників бюджетних коштів щодо раціонального й обґрунтованого фінансування економічних програм на місцевому рівні, сприяє посиленню громадського контролю над цільовим використанням бюджетних ресурсів [19; 32; 33]. У сфері доходів вона дозволяє місцевим органам влади мати достатньо фінансових ресурсів для розвитку фінансового потенціалу територій, реалізації інвестиційних програм, стимулювання підприємницької активності тощо. В організаційній сфері фінансова децентралізація, з одного боку, впливає на розвиток системи місцевих фінансів, проведення ефективної бюджетної політики в державі, а з іншого – забезпечує високу фінансову самостійність місцевих органів влади, передбачає ефективність системи оподаткування суб'єктів господарювання та зростання суспільного добробуту населення.

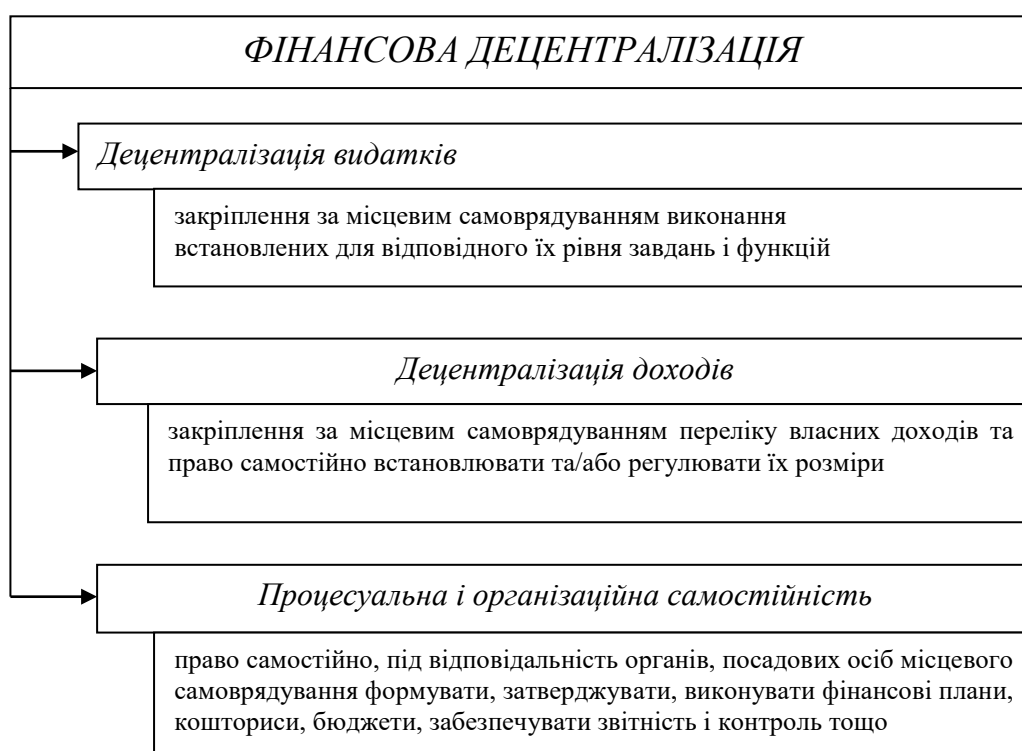


Рисунок 1.6 – Основні аспекти фінансової децентралізації щодо забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: складено на основі [19; 32; 33]

Враховуючи вищезазначене, доцільно розглянути та обґрунтувати

вплив, який чинить фінансова децентралізація на стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Характерні особливості впливу фінансової децентралізації на соціально-економічного розвитку територіальних громад

Види фінансових ресурсів	Вплив децентралізації	Зміст та особливості впливу децентралізації на соціально-економічний розвиток територіальних громад
Бюджетні ресурси		
Податкові надходження (місцеві податки і збори)	Позитивний, прямий	Через: – регулювання ставок місцевих податків і зборів; – можливість розширення бази оподаткування; – встановлення фіксованих ставок єдиного податку (для фізичних осіб підприємців 1 і 2 груп платників податку); – регулювання податкових пільг щодо земельного податку
Податкові надходження (загальнодержавні податки і збори)	Позитивний, прямий	Через перерозподіл частини загальнодержавних податків і зборів до бюджетів територіальних громад
Неподаткові надходження	Позитивний, опосередкований	Через стимулювання органів місцевого самоврядування до пошуку власних джерел доходів бюджету, їх диверсифікації
Трансферти	Позитивний, прямий	Через нові види трансфертів, більш «справедливу», прозору та стимулюючу систему фінансового вирівнювання міжбюджетних трансфертів
Кошти Державного фонду регіонального розвитку	Позитивний, опосередкований	Через фінансування проектів і програм регіонального розвитку територіальних громад
Небюджетні ресурси		
Кредитні кошти	Позитивний, опосередкований	Шляхом усвідомлення громадою необхідності та доцільності залучення кредитних коштів як важливого альтернативного джерела фінансових ресурсів
Кошти грантів	Позитивний, опосередкований	Шляхом усвідомлення громадою необхідності та доцільності залучення грантових коштів як важливого альтернативного джерела фінансових ресурсів
Кошти приватних інвесторів: іноземні інвестиції, тимчасово вільні кошти підприємств, жителів громади	Позитивний, опосередкований	Через усвідомлення органами місцевого самоврядування та громадою необхідності формування привабливого інвестиційного середовища для залучення приватних інвестицій

Джерело: розроблено на основі [7; 19; 32; 33; 54]

Як показало дослідження, вплив децентралізаційних процесів на бюджетну складову фінансових ресурсів громади є переважно прямий, адже власне перерозподіл бюджетних ресурсів та повноважень і виступає одним з інструментів децентралізації. Зокрема в Україні процес зміцнення бюджетно-податкової основи органів місцевого самоврядування передбачає:

- прирівняння бюджетів об'єднаних громад до бюджетів міст, що

дозволило отримувати їм 10 % податку на прибуток від підприємств приватного сектору та 60 % податку з доходів фізичних осіб;

- зміну механізму оподаткування нерухомості за рахунок включення до переліку об'єктів оподаткування комерційного майна, надання права органам місцевого самоврядування самостійного встановлення ставки та пільг з податку на нерухоме майно;

- запровадження акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів за ставкою 5% вартості реалізованого товару (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти), кошти від якого зараховуються до місцевих бюджетів за місцем розміщення об'єктів у яких провадиться оподатковувана діяльність;

- з 2018 року перерахунок 5 % рентних платежів від видобутку вуглеводнів;

- збільшення частки екологічного податку, що зараховується до дохідної частини місцевих бюджетів із 35 % до 80 %;

- віднесення до категорії місцевих податків плати за землю, у частині податку на майно, та включення до складу останнього податку на нерухоме майно, а також введення обмежень щодо надання пільги з плати за землю.

У сфері трансфертної політики запроваджені нові види трансфертів, зокрема передбачено:

- надання з державного бюджету базової дотації місцевим бюджетам лише у разі створення об'єднаних територіальних громад;

- перерахування реверсної дотації з місцевих бюджетів державному;

- переведення територіальних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом;

- запровадження освітньої, медичної субвенції й субвенції на забезпечення медичних заходів окремих державних програм і комплексних заходів програмного характеру. Головною відмінністю нової системи

вирівнювання є впровадження механізму, за якого держава шляхом надання субвенцій повністю бере на себе відповідальність щодо фінансового забезпечення поточних видатків установ медичної та освітньої сфери, що належать до повноважень місцевих бюджетів і складають значний обсяг у їх видатках;

– запровадження державної підтримки територіальних громад при їх об'єднанні шляхом виділення з державного бюджету субвенції для розвитку їх інфраструктури та субвенції на соціально-економічний розвиток, а також надання коштів Державним фондом регіонального розвитку для реалізації проектів регіонального розвитку об'єднаних громад [9; 59].

Крім цього, удосконалено механізм здійснення фінансових запозичень, зокрема зовнішніх шляхом включення витрат на обслуговування боргу органів місцевого самоврядування до переліку захищених видатків та передбачення законодавчих гарантій щодо захисту інтересів інвесторів.

На наш погляд, на всі небюджетні джерела фінансових ресурсів територіальної громади (кредитні кошти, кошти грантів, кошти приватних інвесторів – інвестиції) децентралізація здійснює опосередкований позитивний вплив, оскільки в її умовах всі три групи економічних суб'єктів територіальної громади (органи влади, бізнес та домашні господарства) набувають більше прав, функцій, а разом із цим і відповідальності у сфері соціально-економічного розвитку громади. Тож, враховуючи вищезазначене, всі види небюджетних фінансових ресурсів слід розглядати як важливі джерела фінансової автономії територіальної громади.

Отже, кошти приватних інвесторів можуть ставати вагомими джерелами надходжень об'єднаних територіальних громад. Раніше в громад таких широких повноважень не було, оскільки більшість питань інвестиційної проблематики розглядались і вирішувались на рівні районів чи навіть області. Також сприятиме залученню інвестицій передача в юрисдикцію об'єднаних громад земель за межами поселень.

Кошти мешканців громади, у тому числі отримані за кордоном (доходи

заробітчан), також можуть ставати джерелом розвитку. Слід визнати, що в першу чергу такі кошти домашні господарства використовують для власних потреб (навчання дітей, ремонті роботи, придбання нерухомості, благоустрій власних земельних ділянок тощо). Проте важливим є усвідомлення доцільності і можливості спрямування цих ресурсів у структурні довгострокові проекти, що матимуть мультиплікативний ефект для всієї громади (створення підприємств, фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, розбудова інфраструктури та благоустрій місць загального користування).

Для фінансування розвитку своєї громади місцеві органи влади також можуть залучати кредитні ресурси. Варто зауважити, що кредитні джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку мають багато потенційних переваг (можливість отримати значні за обсягами фінансові ресурси, які можна повертати поступово протягом тривалого терміну, прискорення розбудови місцевої інфраструктури тощо), але й супроводжуються значними ризиками (можлива неуспішна реалізація проектів, збільшення боргового навантаження на місцевий бюджет та зменшення фінансування поточних видатків, тощо) та певними складнощами у підготовці документів (наприклад, у разі отримання кредиту від міжнародних фінансових організацій чи додаткових витрат на страхування проекту та його експертизу тощо).

Окремим джерелом фінансування місцевого соціально-економічного розвитку є грантові кошти. Сьогодні в Україні грантові джерела часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних проектів у сфері місцевого розвитку. Грантові кошти також нерідко виконують супровідну та підтримуючу функцію щодо інших джерел фінансування, зокрема інвестицій чи кредитів міжнародних фінансових організацій. Грантова допомога може бути у формі як грошових коштів (безповоротні гранти), так і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надаються на безповоротній основі.

Варто мати на увазі, що інвестиційні, кредитні ресурси чи грантові кошти можуть залучатися лише під конкретні проекти, тож важливою є кадрова, професійна спроможність членів громади, які повинні оволодівати навичками розробки проектів та отримання грантів, оскільки за умов подальшого розширення децентралізаційних процесів зростатиме значимість децентралізованих (небюджетних) джерел фінансових ресурсів.

Проте, обґрунтовуючи вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територіальних громад, варто зазначити, що в цьому процесі не виключені, як позитивні, так і негативні наслідки (рис. 1.7).

Підсумовуючи зазначимо, що фінансова децентралізація передбачає делегування більш значних повноважень органам влади на місцях, з тим щоб забезпечити спроможність територіальних громад самостійно приймати рішення щодо формування доходів, витрат і нормативно-правового регулювання з метою забезпечення їх соціально-економічного розвитку. Але така форма стимулювання територіального розвитку має суттєві недоліки, усуненню яких сприяє використання помірної фінансової децентралізації.

1.3 Зарубіжний досвід стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації

Стимулюванню соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць (регіонів, територіальних громад) в умовах фінансової децентралізації приділяється достатньо уваги в багатьох країнах світу. Це пов'язано з тим, що інструменти такої децентралізації виступають одним з найважливіших економічних важелів впливу держави на місцевий розвиток.

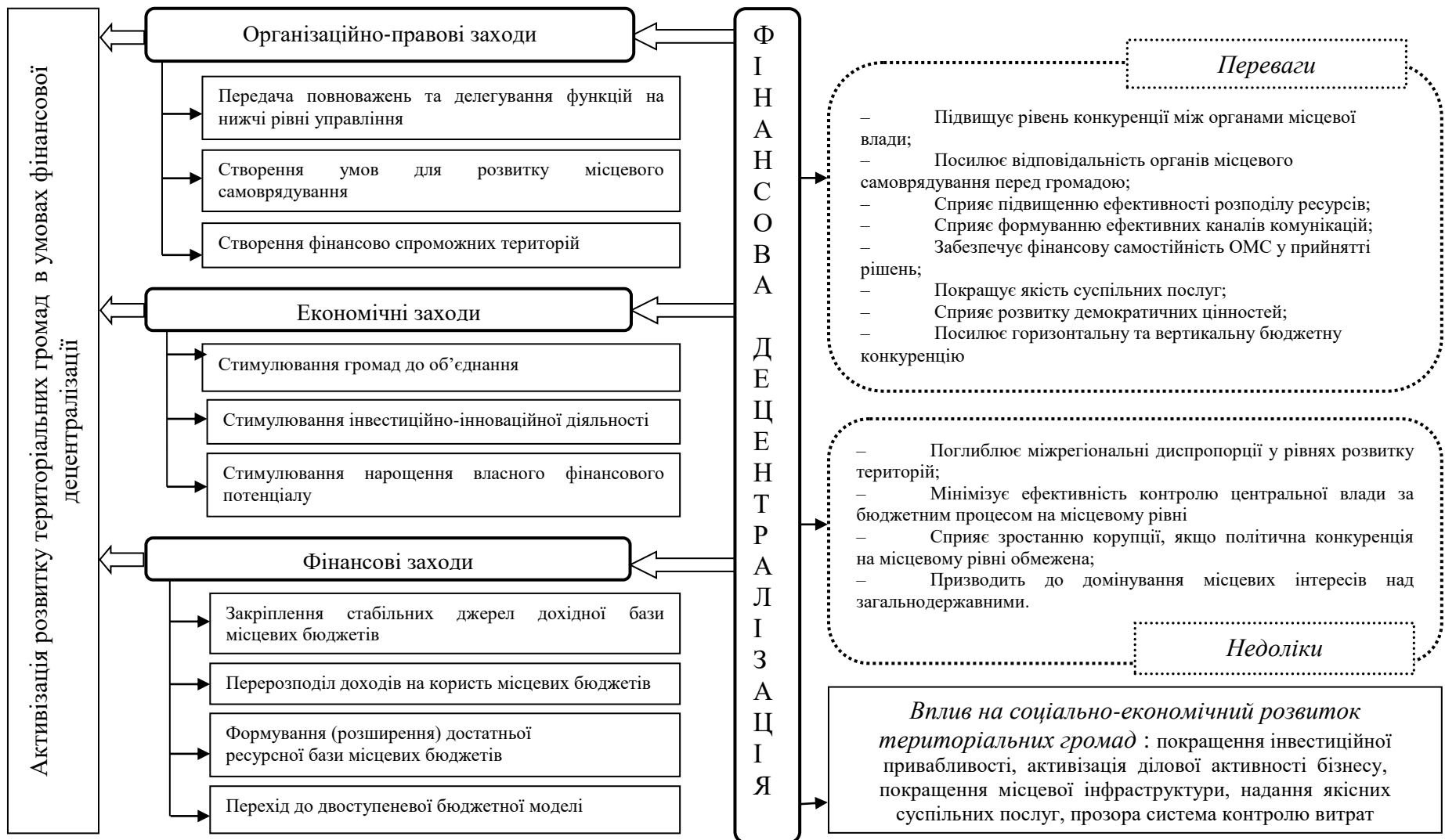


Рисунок 1.7 – Переваги та недоліки фінансової децентралізації в контексті її впливу на стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад [19; 32; 33; 47]

Стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних одиниць в умовах децентралізації базується на положеннях Європейської хартії про місцеве самоврядування. Згідно зі ст. 9 Хартії [24] напрямками такого стимулювання для країн Європейського Союзу та інших країн, для яких євроінтеграція є одним із основних пріоритетів розвитку, є такі:

- 1) місцеве самоврядування має право на власні фінансові ресурси, якими може вільно розпоряджатися в межах власних повноважень;
- 2) величина фінансових ресурсів місцевого самоврядування відповідає функціям, передбаченим конституцією або законом відповідної держави;
- 3) принаймні частина фінансових ресурсів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків, зборів та платежів, розмір яких встановлюється органами місцевої влади в межах закону відповідної держави;
- 4) фінансові системи територіальних одиниць мають достатньо диверсифікований характер і повинні забезпечувати можливість приводити наявні фінансові ресурси у відповідність до реального зростання вартості виконуваних органами місцевого самоврядування завдань на місцевому рівні;
- 5) захист територіальних одиниць, які недостатньо забезпечені коштами, передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів із метою подолання наслідків нерівномірного розподілу потенційних джерел фінансування і фінансового тягара, який вони повинні нести.

У теорії виділяють три моделі стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних одиниць з позицій децентралізації (рис. 1.8), а саме:

- 1) Скандинавську (Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія), при якій місцеві податки становлять від 10% до 20% ВВП і 20-50% усіх податків у державі;
- 2) Латинську (Італія, Франція, Іспанія, Польща), при якій місцеві податки становлять 5-7% ВВП і близько 20% усіх податків;
- 3) Ганноверську (Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Польща),

при якій місцеві податки становлять 1-2% ВВП і близько 4-5% усіх податків.

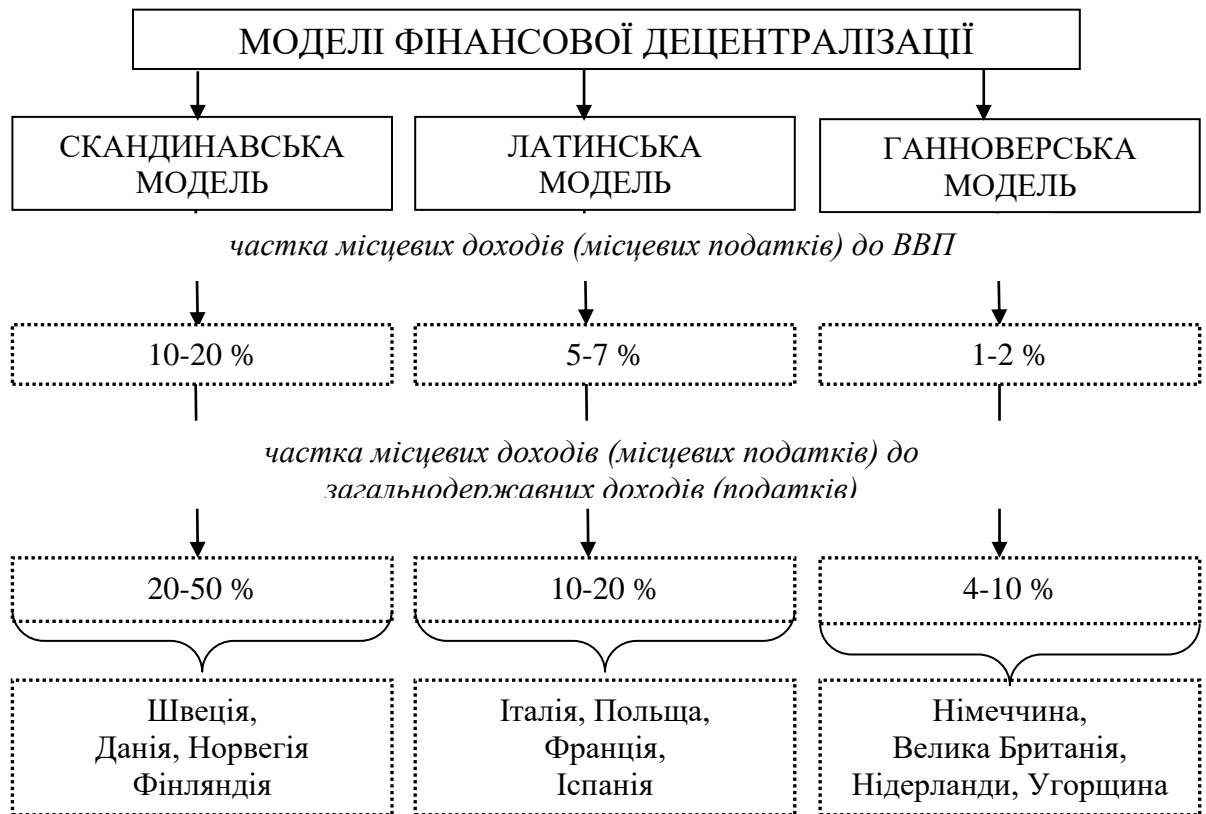


Рисунок 1.8 – Європейські моделі фінансової децентралізації

Джерело: складено на основі [19]

За скандинавською моделлю органи місцевого самоврядування формально не входять до системи державного управління. Однак процес децентралізації в країнах Північної Європи привів до наділення таких органів широкими повноваженнями. Законодавство північноєвропейських країн гарантує самостійність комун у вирішенні питань, віднесених до їх виключної компетенції. З метою стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних одиниць органи місцевого самоврядування наділені правом приймати рішення щодо місцевого оподаткування та отримувати цільові субсидії держави.

За латинською моделлю стимулювання місцевого розвитку має місце поєднання прямого державного управління та адміністрування з місцевим самоврядуванням на конкретних територіях. Однією з таких форм взаємодії

держави та її територіальних одиниць є адміністративна опіка, коли рішення органів місцевого самоврядування не можуть вступити в силу без ухвалення з боку призначеного державою місцевого адміністратора. Іншою формою є адміністративний нагляд за перевіркою законності рішень муніципальних органів. Одними з головних особливостей моделі виступають такі:

- по-перше, сувора ієрархія в системі управління, де місцеве самоврядування є нижчою ланкою порівняно з державною владою;
- по-друге, чітке регламентування функцій органів місцевого самоврядування та місцевих адміністрацій.

Особливістю ганноверської моделі є обмеженість повноважень територіальних органів влади, залежність від міжбюджетних трансфертів та вирівнювання податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць з метою згладжування горизонтальних бюджетно-податкових диспропорцій. Ця модель реалізується за допомогою перерозподілу надходжень ПДВ і надання, як правило, тільки цільових трансфертів. Відносини між державою та її територіальними одиницями базуються на загальнодержавних податках, надходження від яких розподіляються між усіма ланками бюджетної системи таким чином, щоб скоротити розрив між фінансово забезпеченими та незабезпеченими територіями.

Вивчення світової практики реалізації реформи фінансової децентралізації та особливостей її прояву дозволяє стверджувати про різний ступінь децентралізації. Так, для більшості європейських країн впродовж останніх років спостерігається тенденція до поглиблення децентралізації (Швеція, Фінляндія, Італія, Іспанія), адже вони розуміють переваги такого процесу, хоча все ще залишаються і такі, які є надто централізовані, як наприклад, Норвегія або взагалі спрямували свою політику в бік посилення централізації (Ірландія, Угорщина). Данія взагалі вирізняється поєднанням централізації та децентралізації.

Якщо судити про рівень фінансової децентралізації за показником співвідношення загального обсягу видатків субнаціонального рівня до ВВП

(рис. 1.9-1.10), то до країн з високим рівнем фінансової децентралізації (понад 15%) відносять Данію, Фінляндію, Швецію, Італію, Іспанію, Бельгію, Канаду. Середній рівень децентралізації (10-15%) властивий таким країнам, як Польща, Велика Британія, Франція, Чехія; значення даного показника нижче 10% свідчить про низький рівень фінансової децентралізації, до таких країн відносять Угорщину, Болгарію, Естонію, Люксембург, Грецію, Кіпр, Словаччину, Литву. За результатами дослідження, багатші країни – більш децентралізовані.

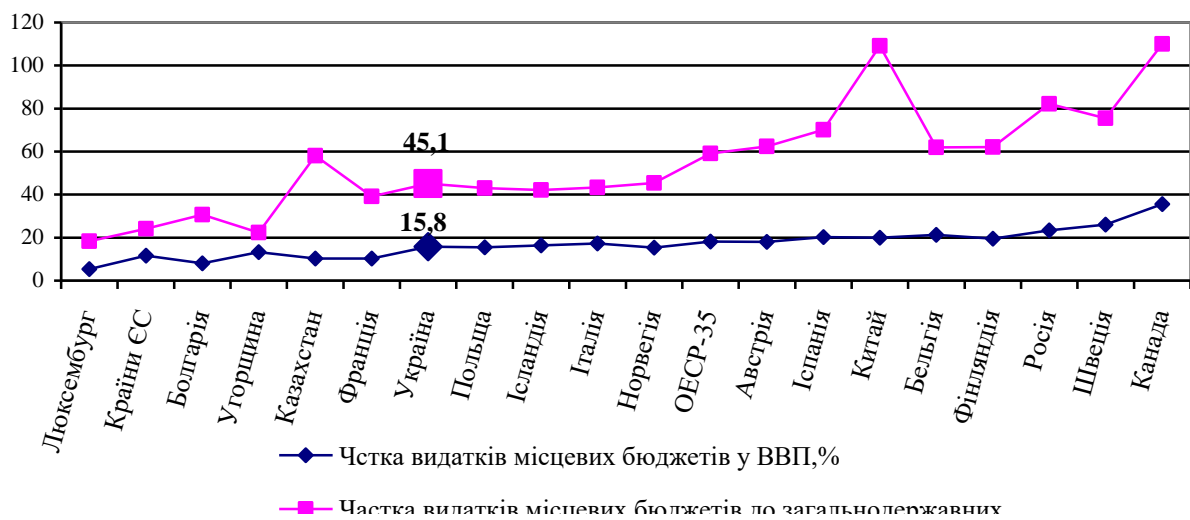


Рисунок 1.9 – Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП та загальнодержавних видатках, %

Джерело: складено на основі [48-50]

Важливим елементом прояву фінансової децентралізації є чіткий розподіл видатків між рівнями бюджетної системи відповідно до встановлених владних повноважень та компетенції між центральною, регіональною та місцевою владою. Попри відмінності у організації системи міжбюджетних відносин в більшості країн Європейського Союзу значна частка видатків фінансується із центрального бюджету (рис. 1.10): Від 50,4% ВВП у Мальті до 30,8% ВВП у Словенії, в той час, як на бюджети громад припадає фінансування видатків в обсязі від 0,7% ВВП у Мальті до 13,3% ВВП в Угорщині. Україна на цьому фоні має схожі характеристики: з

місцевих бюджетів фінансується видатків близько 16% ВВП, на фінансування з державного бюджету припадає понад 27 % ВВП.

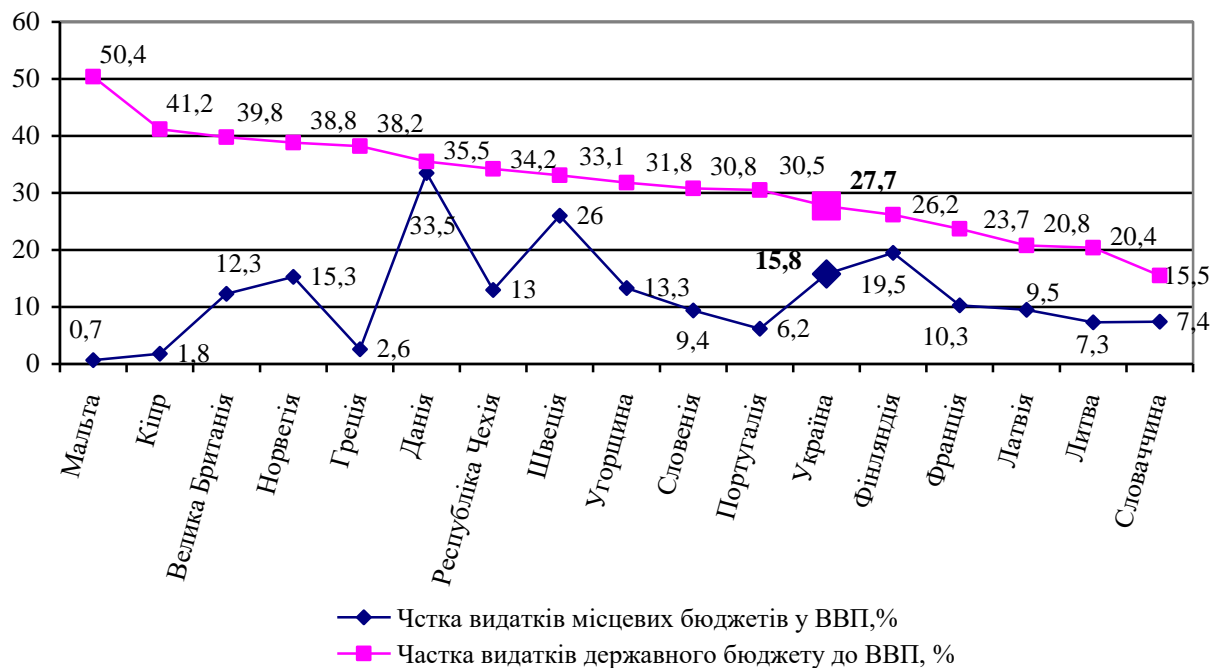


Рисунок 1.10 – Розподіл видатків за рівнями бюджетної системи в країнах Європи та Україні

Джерело: складено на основі [48-50]

Винятком є унітарні країни Північної Європи, в яких значна частка видатків фінансується на субрегіональному рівні: Норвегія (15,3% ВВП), Данія (33,5% ВВП), Швеція (26% ВВП) та Фінляндія (19,5% ВВП). Це країни з високим ступенем фінансової децентралізації та соціально орієнтованими економіками. Вдало побудовані їхні фінансові системи (з високим рівнем оподаткування), що максимально враховують інтереси громадян, громади і держави, дозволили стати лідерами по забезпеченню сталого розвитку.

Ключовою особливістю фінансової децентралізації цих країн є чітка відповідність рівня повноважень органів місцевого самоврядування обсягам бюджетного забезпечення. Якщо оцінювати рівень фінансової децентралізації за критерієм частка власних доходів в доходах місцевих бюджетів, то ці країни теж займають лідируючі позиції – понад 50%.

Цікавою, в контексті запозичення кращих практик реалізації фінансової децентралізації, є система фінансового вирівнювання Швеції («система Робін Гуда») характеризується високим рівнем децентралізації та фіскальної незалежності місцевих бюджетів і побудована на принципах самофінансування, відбувається як за доходами, так і за витратами. При цьому, наприклад, вирівнювання за витратами базується на розрахунках нормативних витрат на суспільну послугу на одного мешканця. Якщо фактичні витрати менші норми, то комуни сплачують збір вирівнювання, який в подальшому перерозподіляється між органами місцевого самоврядування, в яких витрати перевищують нормативний показник. Така процедура вирівнювання може демотивувати територіальний розвиток, проте органи місцевого самоврядування отримують достатні фінансові ресурси для надання необхідних благ та послуг [70].

Заслуговує на увагу те, що фінансова автономія високорозвинених країн підкріплена домінуванням місцевих податків у доходах місцевих бюджетів. Зауважимо, що залежно від рівня влади, який визначає механізм місцевого оподаткування розрізняють [70]:

- власні місцеві податки, які встановлюються місцевими органами самоврядування і справляються лише на території місцевої громади. До них належать як прямі, так і не прямі податки: податок на прибуток корпорацій, майнові, земельні, промислові, на автомобілі, місцеві акцизи, на професії тощо. Найбільше фіскальне значення мають податки на доходи (громадян та підприємств) і майнові;

- надбавки до державних податків на користь місцевих бюджетів. Крім того, до цієї групи належать відрахування від загальнодержавних податків, які залишаються в доходах місцевих бюджетів. Обсяги відрахувань, а також граничні рівні надбавок визначаються центральним урядом.

Ведучи мову про особливості реалізації реформи фінансової децентралізації в західних країнах та неоднозначність її прояву, слід звернути увагу на ще один факт: для федеративних країн вагомість місцевих податків

у доходах бюджетів є значно нижчою, аніж в унітарних державах (рис. 1.11).

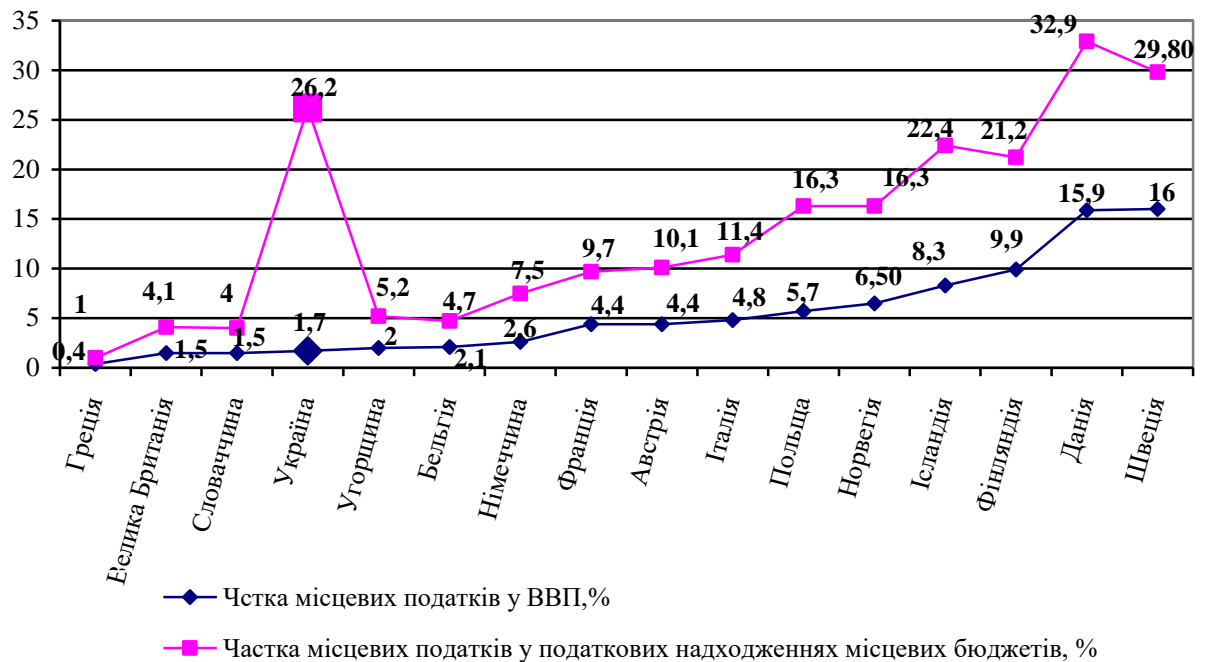


Рисунок 1.11 – Співвідношення місцевих податків до ВВП та податкових надходжень в європейських країнах й Україні, %

Джерело: складено на основі [48-50]

Так, частка місцевих податків у ВВП складає для Бельгії 2,1%, Австрії – 4,4%, тоді як діапазон значень даного індикатора для унітарних країн від 4% ВВП в Греції до 16% ВВП в Швеції. І цьому є своє пояснення: органи місцевої влади тих країн, які мають незначну частку надходжень від місцевих податків в загальній структурі податкових надходжень наділені меншими видатковими повноваженнями, а отже і рівень фінансової децентралізації є незначний. Натомість країни з високим рівнем фінансової децентралізації (Італія, Данія, Швеція, Фінляндія) вирізняються високими значеннями показників місцевих податків у ВВП та податкових надходжень. До речі, в скандинавських країнах надходження від місцевих податків майже на 100% забезпечується податками з доходів.

За результатами проведеного дослідження у табл. 1.3. наведено огляд сучасних стимулів соціально-економічного розвитку територіальних одиниць

різних країн світу залежно від умов взаємодії їх з державою.

Таблиця 1.3 – Огляд стимулів соціально-економічного розвитку територіальних одиниць різних країн світу

Країна	Види стимулів	Особливості стимулювання в умовах децентралізації
1	2	3
Іспанія	Організаційно-адміністративні	Застосовано модель автономії: регіонам гарантовано право на автономію конституцією на основі чіткої фіксації виключної компетенції держави та територій
	Фінансові: - місцеві податки; - місцеві видатки	Фінансову децентралізацію визначено конституцією країни. Більшість податків передано автономному уряду разом із відповідальністю за їх адміністрування
Італія	Організаційно-адміністративні	Застосовано модель автономії: регіони визнаються автономними утвореннями з власним статусом. Законодавча влада належить державі та областям. В основу розмежування компетенції між громадами, провінціями, столичними містами, регіонами та державою покладено принципи субсидіарності, диференціації, пропорційності.
	Фінансові: - міжбюджетні трансферти; - місцеві видатки	Встановлено фіскальний федералізм для скорочення розриву між регіонами за рахунок перерозподілу коштів. Переважно за рахунок місцевої влади фінансуються засоби сполучення, освіта, наука, мистецтво, внутрішня безпека; забезпечення вирівнювання розвитку всіх територій країни
Німеччина	Організаційно-адміністративні	Відносини між центром та федеральними одиницями є федеральними, відносини між федеральними одиницями та місцевими органами влади децентралізовані
	Фінансові: - місцеві податки; - місцеві видатки; - дотації з федерального земельного Бюджетів та	Встановлено фіскальний федералізм. Фінансові повноваження територіальних громад зараховано до повноважень земель. Система податків побудована з огляду на забезпечення доходами всіх територіальних одиниць, тобто характерна певна незалежність територіальних громад у сфері фінансової діяльності
Польща	Організаційно-адміністративні	Міське самоврядування бере участь у здійсненні публічної влади. Публічні завдання щодо задоволення потреб територіальної громади є завданнями, що здійснюються органами місцевого самоврядування. Центральний уряд може делегувати певні повноваження органам місцевого самоврядування відповідно законодавства
	Фінансові: - власні доходи; - субвенції та дотації з державного бюджету	Достатній рівень автономії органів місцевого самоврядування щодо використання доходів. Суб'єкти місцевого самоврядування мають право встановлювати розмір місцевих податків і зборів у межах, визначених законом.
Чеська республіка	Організаційно-Адміністративні	Організація державної влади базується на її децентралізації, поєднаній із сильними інститутами місцевого самоврядування
	Фінансові: - міжбюджетні трансферти; - місцеві видатки	Посилення фінансової децентралізації. Ресурси держави є додатковим джерелом підтримки розвитку регіонів; розподіл субвенцій на виконання повноважень органами місцевого самоврядування
Франція	Організаційно-Адміністративні	Посилення регіонального самоврядування; заохочення до внутрішньої децентралізації в муніципалітетах
	Фінансові: - власні доходи - міжбюджетні трансферти; - місцеві видатки	Посилення фінансової децентралізації. Перерозподіл ресурсів від успішніших територій і регіонів до менш розвинутих, розширені права департаментів у питаннях соціального забезпечення. Для стимулювання регіонального розвитку застосовується пільгове оподаткування, пільги надаються власникам комунальних, муніципальних підприємств, послуги яких не приносять доходу

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Швеція	Організаційно-Адміністративні	Конституційне гарантування місцевого самоврядування; можливість делегування адміністративних функцій комунам, фізичним та юридичним особам, а також об'єднанням громадян. Місцеві органи влади мають право вирішувати питання, пов'язані із забезпеченням населення території благами
	Фінансові: - міжбюджетні трансферти; - місцеві податки; - місцеві видатки	Посилення фінансової децентралізації. Наявність повноважень місцевих органів влади у сфері визначення бази та ставки субнаціональних податків

Джерело: складено на основі [48-50]

Отже, зарубіжний досвід є корисним для України з позицій стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації за такими напрямками:

- збільшення питомої ваги доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України до рівня економічно розвинених країн;
- збільшення питомої ваги бюджетоутворюючих податків у доходах місцевих бюджетів України;
- зниження залежності місцевих бюджетів від трансфертів за цільовим призначенням (субвенцій), кошти яких органи місцевого самоврядування не мають повноважень розподіляти самостійно.

Аналіз зарубіжного досвіду стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних одиниць показав, що в умовах фінансової децентралізації цьому сприяє реалізація таких заходів:

- перерозподіл функцій управління та відповідальності на користь органів місцевого самоврядування;
- надання місцевим органам влади та управління права щодо формування коштів бюджетів через регулювання ставок податків місцевого рівня, а також права щодо розподілу таких коштів;
- підвищення рівня диверсифікації бази оподаткування територіальних громад, зокрема за рахунок розширення доходної бази місцевих бюджетів.

Підсумовуючи зазначимо, що на відміну від розвинених країн світу, у вітчизняній практиці процес забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад за допомогою бюджетних інструментів знаходиться на стадії формування, що дозволяє обрати ефективні інструменти в умовах становлення децентралізаційних процесів в Україні.

Висновки за розділом 1

Проведене дослідження теоретичних аспектів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації дозволяє зробити наступні висновки.

Визначено, що соціально-економічний розвиток територіальних громад є поступовим процесом, який має відповідати національним пріоритетам, забезпечувати зростання регіональних доходів та супроводжуватися поліпшенням умов людського існування через забезпечення населення матеріальними та суспільними благами. Запропоновано класифікацію інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації, що на відміну від інших, в якості ключових враховує у складі фінансових бюджетні інструменти. Доведено, що бюджетні інструменти дають можливість формувати напрями стимулювання соціально-економічного розвитку громад на основі нового, комплексного бачення проблематики територіального розвитку в умовах фінансової децентралізації.

Встановлено, що заходи стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад взаємопов'язані зі ступенем самостійності місцевого самоврядування, що залежить від обраної форми такого стимулювання – централізованої або децентралізованої. Визначено, що в умовах стимулювання соціально-економічного розвитку громад особливе

значення має фінансова децентралізація, яка в широкому розумінні передбачає делегування більш значних повноважень та фінансових ресурсів місцевим органам влади з тим, щоб забезпечити їх спроможність самостійно приймати рішення щодо формування доходів, витрат і нормативно-правового регулювання.

Обґрунтовано, що соціально-економічному розвитку територіальних одиниць у розвинутих країнах світу сприяють такі організаційно-адміністративні стимули, як розширення повноважень місцевих органів влади у сфері визначення бази та ставок місцевих податків в питаннях соціального забезпечення; надання пільг власникам комунальних, муніципальних підприємств, послуги яких не приносять доходу, а також фінансові стимули – передача більшості податків регіонам разом із відповідальністю за їх адміністрування, спрямування міжбюджетних трансфертів на підтримку малорозвинених регіонів, збільшення питомої ваги доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз сучасного стану стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад

Важливою передумовою соціально-економічного розвитку територіальних громад України у процесі фінансової децентралізації є такий рівень їх фінансової незалежності, що сприяє зростанню спроможності місцевого самоврядування щодо надання високоякісних суспільних товарів і послуг, а також забезпечення конкурентоспроможності економіки країни.

Про результати впровадження фінансової децентралізації в країні та її вплив на процес стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад свідчать її перші кроки.

По-перше, з 2015 року виявлено позитивну тенденцію формування доходів місцевих бюджетів, що свідчить, з одного боку, про отримання органами місцевого самоврядування додаткових можливостей для вирішення соціально-економічних питань місцевого значення (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Показники динаміки доходів місцевих бюджетів України

Роки	Темп росту доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів), %	Темп росту офіційних трансфертів, %	Частка у доходах зведеного бюджету України		Частка у перерозподілі ВВП	
			без урахування офіційних трансфертів	з урахуванням офіційних трансфертів	без урахування офіційних трансфертів	з урахуванням офіційних трансфертів
2009	96,0	96,2	26,0	49,3	7,8	14,7
2010	113,4	128,9	25,9	50,6	7,4	14,2
2011	107,6	120,3	21,7	45,5	6,6	13,4
2012	116,4	131,2	22,6	50,5	7,1	15,4
2013	104,4	93,0	22,7	49,9	6,9	14,5
2014	96,1	112,8	22,1	50,8	7,3	14,7
2015	119,2	133,2	18,5	45,2	6,1	14,9
2016	141,6	112,3	21,8	46,8	7,1	15,3
2017	134,5	139,5	22,6	49,4	7,7	16,8
2018	114,8	109,6	22,2	47,5	7,4	15,8

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Проте, з іншого боку, покращення значень показників доходів місцевих бюджетів за рахунок збільшення офіційних трансфертів, частка яких за період аналізу зросла з 46,3 % у 2009 р. до 53,1 % у 2018 р. (рис. 2.1) вказує на посилення процесів централізації бюджетних ресурсів в Україні та про зниження рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, що суперечить курсу децентралізації фінансових ресурсів.

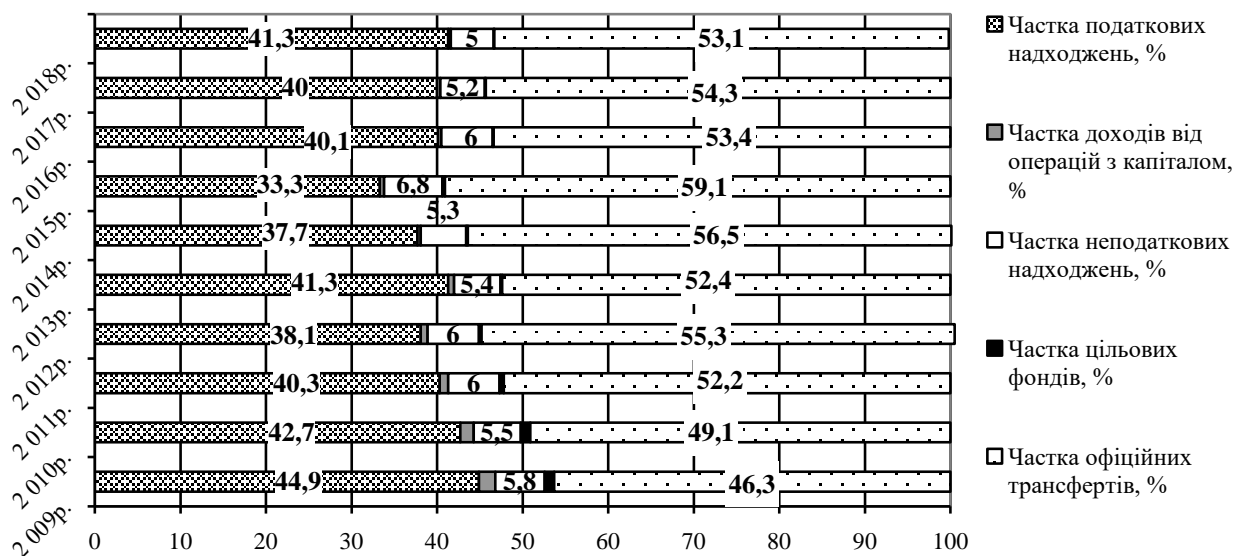


Рисунок 2.1 – Структура доходів місцевих бюджетів України з урахуванням офіційних трансфертів за 2009-2018 рр., %

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

По-друге, незважаючи на вищезазначене, варто звернути увагу на збільшення з 2015 року додаткових можливостей місцевих бюджетів щодо нарощення власних і закріплених доходів для вирішення соціально-економічних питань місцевого значення за рахунок:

- перерозподілу 10 % податку на прибуток та з 2018 року 5 % рентної плати за користування надрами для видобування нафти, що дозволило, наприклад, у 2018 році отримати 9 млрд. грн. або 3,4 % доходів без урахування офіційних трансфертів та 0,3 млрд. грн. або 0,1 % відповідно;
- запровадження нового джерела надходжень – акцизного податку на роздрібний продаж, а це додатково 5,9 млрд. грн. або 2,2 % доходів

місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів;

– збільшення частки екологічного податку із 35 % до 80 % до 2017 року включно. Проте у 2018 році цей відсоток був знижений до 55 %. Як результат, місцеві бюджети у звітному році додатково отримали лише 0,8 млрд. грн. (0,3 % доходів місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів) проти 1,8 млрд. грн. можливих за попередньою нормою перерозподілу відповідного податку між бюджетами [52].

Відповідні можливості дозволили, насамперед, об'єднаним територіальним громадам наростити обсяг власних і закріплених доходів місцевих бюджетів. Так, у 2018 році по 281 громаді, що складає 42,4% від загальної їх кількості, показник власних доходів у розрахунку на одного мешканця перевищує середній показник по всіх ОТГ – 3712,2 грн. (рис. 2.2).

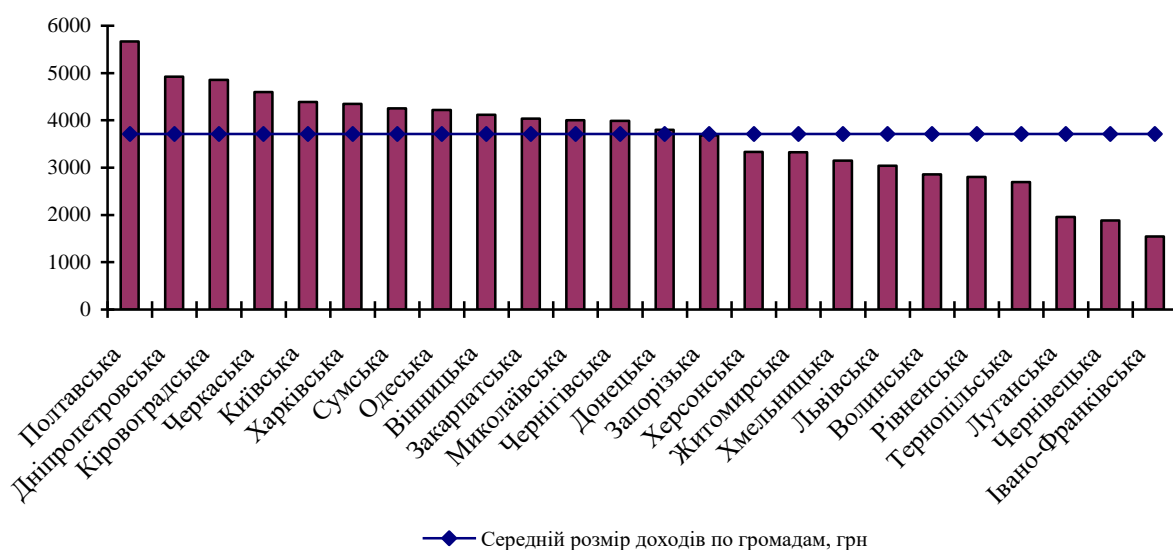


Рисунок 2.2 – Середній розмір доходів місцевих бюджетів без міжбюджетних трансфертів на 1-ого мешканця об'єднаної територіальної громади, грн

Джерело: складено на основі [51-52]

Проте з іншого боку, з 2011 року – періоду оновлення Бюджетного й запровадження Податкового кодексів України – спостерігаємо суттєве зменшення частки власних і закріплених доходів місцевих бюджетів, тобто

доходів без урахування офіційних трансфертів у доходах Зведеного бюджету України та у ВВП. Не поліпшило ситуацію і впровадження з 2015 року принципів фінансової децентралізації при внесенні кардинальних змін у вищезазначені законодавчі документи.

На наш погляд, однією із основних причин зменшення рівня бюджетних надходжень місцевого значення слугувало запровадження з 2015 року відрахування 25 % основного бюджетоутворюючого податку місцевих бюджетів (податку на доходи фізичних осіб) до Державного бюджету України [9]. Як результат, лише у 2018 році до державного бюджету було перерозподілено 73 млрд. грн. відповідних коштів, а місцеві бюджети недоотримали 27,7 % власних доходів [52]. А це свідчить, що додаткові надходження за рахунок частини обсягу податку на прибуток та акцизного податку на роздрібний продаж сумарно не забезпечують навіть відшкодування вищезазначених втрат коштів місцевих бюджетів, не говорячи про додаткові нарощення ними бюджетних ресурсів. Крім цього, місцеві бюджети постійно несуть втрати за рахунок високого показника зовнішньої трудової міграції економічно активного населення на роботу за кордон (з 2010 року кількість працездатного населення зменшилася на 2 млн. чол. [52]) та існування тіньових схем оплати праці. При цьому збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб у 2017 р. зумовлено лише суттєвим зростанням рівня мінімальної заробітної плати.

У продовження вищезазначеного – позитивним є можливість місцевим бюджетам територіальних громад у разі їх об'єднання формувати власні надходження за рахунок податку на доходи фізичних осіб [9]. Проте оцінка даних табл. 2.2 показує, що відповідне джерело суттєво нарощує власні доходи територіальних громад лише одноразово, тобто в рік після їх об'єднання.

У цілому вищезазначене свідчить, що розширення власної дохідної бази місцевого самоврядування та зміцнення його фінансової спроможності є можливим не стільки за рахунок додаткового податкового навантаження на

місцевий бізнес (акцизний податок на роздрібний продаж), стільки шляхом подальшого перерозподілу загальнодержавних податків на користь місцевих бюджетів.

Таблиця 2.2 – Показники формування власних доходів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) за 2017-2018 роки, млн. грн.

Платежі до бюджету	665 ОТГ, Всього			у тому числі					
				366 ОТГ, що об'єдналися у 2015 та 2016 роках			299 ОТГ, що об'єдналися у 2017 році		
	Надходження		Темп росту, %	Надходження		Темп росту, %	Надходження		Темп росту, %
	2017 р.	2018 р.		2017 р.	2018 р.		2017 р.	2018 р.	
Податок на доходи фізичних осіб	5223,3	11880,3	227,4	5223,3	6444,4	123,4	-	5435,9	X
Акцизний податок	1522,8	1538,7	101,0	794,4	806,8	101,6	728,4	731,9	100,5
Місцеві податки і збори, з них:	5614,4	6701,5	119,4	2962,0	3533,9	119,3	2652,4	3167,6	119,4
плата за землю	2698,1	2997,4	111,1	1407,8	1581,3	112,3	1290,3	1416,1	109,7
єдиний податок	2646,2	3299,1	124,7	1408,4	1740,3	123,6	1237,8	1558,8	125,9
Податок на нерухоме майно	245,9	373,6	152,0	132,7	195,8	147,5	113,2	177,9	157,2

Джерело: складено на основі [52]

По-третє, окремі позитивні тенденції спостерігаємо при оцінці структури доходів місцевих бюджетів щодо підвищення ролі місцевого оподаткування (рис. 2.3).

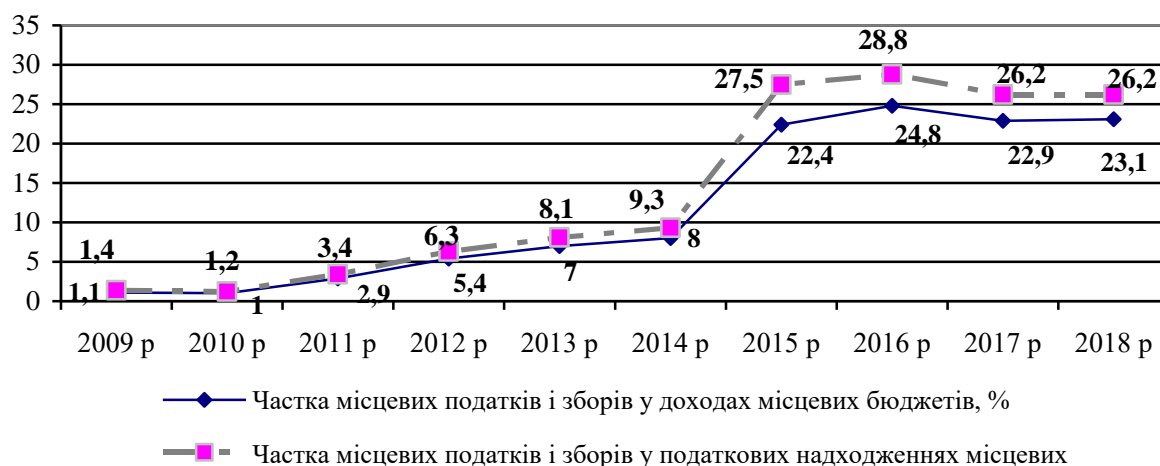


Рисунок 2.3 – Частка місцевих податків і зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів та їх податкових надходжень, %

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Так, за рахунок віднесення до місцевих податків плати за землю, запровадження транспортного податку та удосконалення механізму адміністрування податку на нерухоме майно, відмінного від земельної ділянки, їх частка зазнала суттєвого збільшення як у податкових надходженнях, так і щодо загальної суми доходів місцевих бюджетів.

Зауважимо, що сьогодні до кола платників місцевих податків і зборів залучено абсолютну більшість суб'єктів господарювання та жителів адміністративно-територіальних одиниць. Цьому сприяє віднесення до складу місцевих єдиного податку та застосування податку на нерухоме майно. Але такий стан був не завжди. Адже оподаткування нерухомості у вітчизняній податковій системі фактично з'явилося тільки в 2013 році, спричинивши на той час незначні зміни в структурі місцевого оподаткування. З 2015 р. до місцевих податків і зборів віднесено також транспортний податок та плату за землю. Завдяки цьому місцеві податки і збори стали другим за обсягом джерелом наповнення місцевих бюджетів.

По-четверте, оцінюючи показники, що характеризують здатність та можливість органів місцевого самоврядування формувати кошти на забезпечення соціально-економічного розвитку територій, відмітимо, з одного боку, збільшення обсягів доходів бюджетів розвитку (рис. 2.4) та підвищення їх частки у загальній структурі доходів місцевих бюджетів з 5,7 % у 2009 році до 23,2 % у 2017 році.

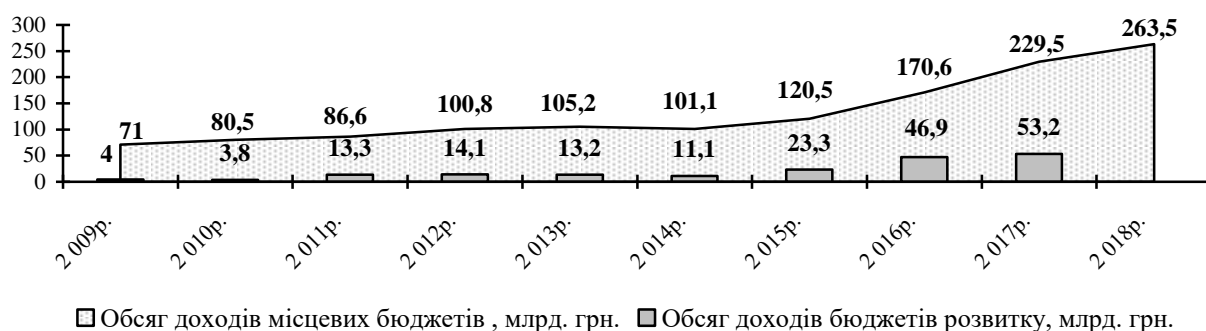


Рисунок 2.4 – Динаміка обсягу доходів місцевих бюджетів України без міжбюджетних трансфертів та доходів їх бюджетів розвитку [10-14; 50-52]

Проте відповідні ресурси не сприяють фінансовому забезпеченню інвестиційного та інноваційного розвитку територіальних громад за рахунок їх власних бюджетних ресурсів.

З іншого боку, пріоритетність розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах фінансової децентралізації дозволила органам місцевого самоврядування отримати державну бюджетну підтримку на їх розвиток та розбудову інфраструктури, нарощення обсягів якої представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Обсяги державної бюджетної підтримки на розвиток об'єднаних територіальних громад та розбудову інфраструктури, млрд. грн.

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Субвенція на соціально-економічний розвиток окремих територій	0,50	0,80	3,30	6,20	5,00
Обсяг державної підтримки через Державний фонд регіонального розвитку	x	2,90	3,00	3,50	6,00
Субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад	x	x	1,00	1,50	1,90
Кошти Європейського Союзу на підтримку секторальної регіональної політики	x	x	X	0,65	0,50
Субвенція на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості	x	x	X	4,00	5,00
Кошти на будівництво футбольних полів	x	x	X	0,27	0,37
Кошти на підтримку секторальної регіональної політики	x	x	X	0,65	1,1
Субвенція на фінансування будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах	x	x	X	x	11,50

Джерело: складено на основі [52]

Так, якщо у 2014 році було передбачено громадам з державного бюджету на підтримку соціально-економічного розвитку лише 0,5 млрд грн, то в 2018 році обсяг коштів на реалізацію інфраструктурних проєктів склав 19,37 млрд грн, а на 2019 рік передбачено 20,75 млрд грн, що у 41,5 рази більше, ніж було у 2014 році. Крім того, на 2019 рік передбачена субвенція на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг загального

користування місцевого значення в сумі 14,7 млрд грн. [52].

Така ситуація покращила фінансування житлово-комунальної сфери (на ці потреби раніше можна було використовувати лише власні доходи, тоді, як сьогодні такої залежності немає), фінансування капітальних видатків у сфері освіти, а також сприяла виділенню значних бюджетних коштів на внески органів місцевого самоврядування у статутні фонди комунальних підприємств та організацій.

У контексті вищезазначеного варто відмітити, що оцінка показників структури видатків місцевих бюджетів також підтвердила тенденцію до збільшення з 2015 року можливостей забезпечення соціально-економічного розвитку територій, оскільки частка капітальних видатків зросла у 2,5 рази (рис. 2.5).

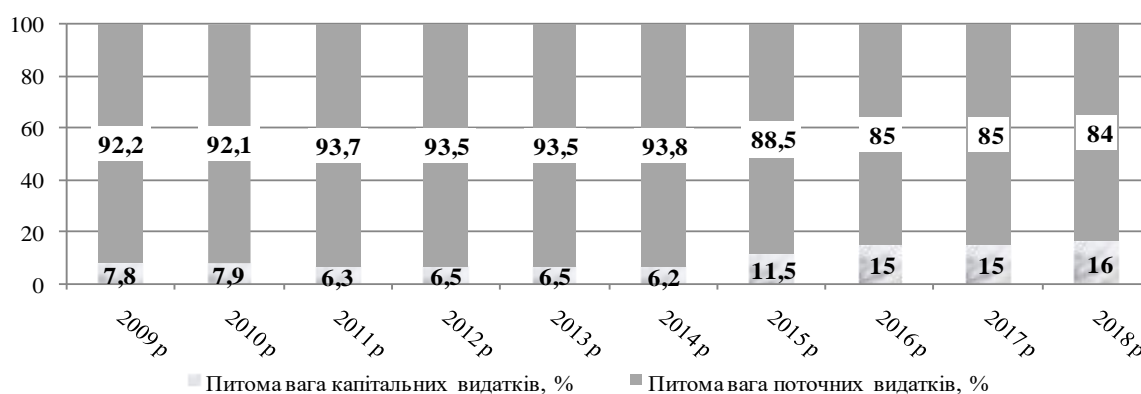


Рисунок 2.5 – Показники структури видатків місцевих бюджетів України за 2009-2018 роки

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Проте, як показують статистичні дані, важливим є не лише наявність джерел формування бюджетних ресурсів для їх використання на розвиток територіальних громад, а й бажання щодо їх освоєння та використання (рис. 2.6). Так, найвищий рівень капітальних витрат у розрахунку на одного мешканця мають об'єднані територіальні громади Донецької, Харківської та Одеської областей. Для цієї групи областей характерним є середній розмір

капітальних вкладень, що складає більше 2000 грн на одного мешканця громади.

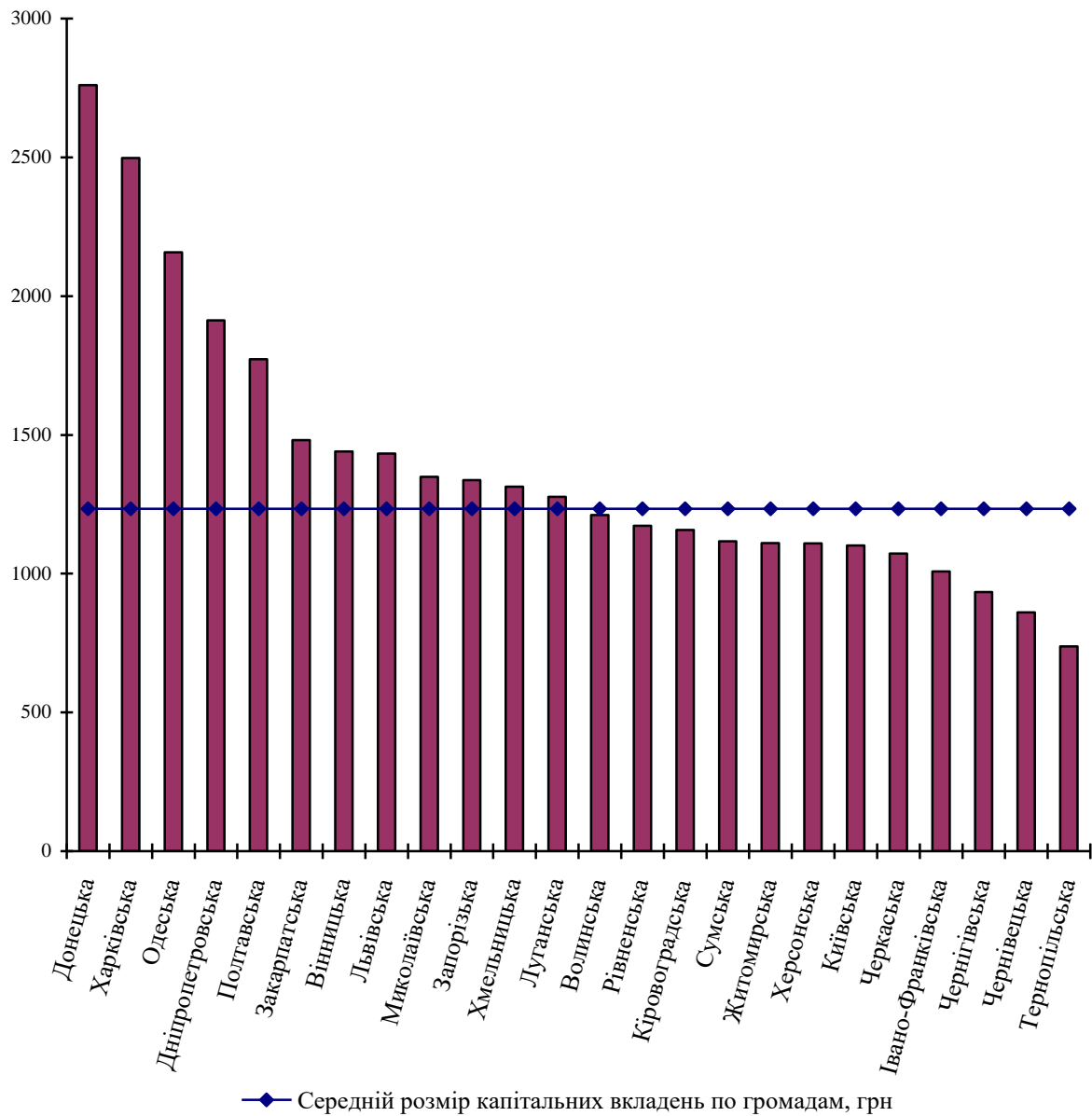


Рисунок 2.6 – Середній розмір капітальних вкладень на 1-ого мешканця об'єднаної територіальної громади, грн

Джерело: складено на основі [51-52]

При цьому, цікавим є той факт, що об'єднані територіальні громади відповідних областей не входять до трійки лідерів за рівнем власних і закріплених доходів у розрахунку на одного мешканця (рис. 2.2). Зокрема, для Донецької області це лише 13 місце у рейтингу, для Харківської області –

6 місце, для Одеської області – 8 місце. Натомість, об'єднані територіальні громади тих областей, що мають високі позиції щодо забезпечення власними і закріпленими доходами, зокрема Кіровоградська, Черкаська та Київська області, на капітальні витрати використали близько 1000 грн на одного мешканця ОТГ. На наш погляд, це свідчить про різний рівень ініціативи міських рад стосовно пріоритетних напрямів розвитку комунального господарства та задоволення економічних інтересів територіальних громад.

Проте, як показують результати дослідження, кошти місцевих бюджетів основним чином використовуються на фінансування поточних видатків (рис. 2.5), що обумовлено соціальною спрямованістю бюджетної політики держави та постійним зростанням обсягу переданих органам місцевого самоврядування повноважень відповідно до принципу субсидіарності. За цих умов на увагу заслуговує також факт структурних змін у соціальних видатках (табл. 2.4). Зокрема, за період аналізу спостерігаємо суттєве зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (на 7,18 %) при зменшенні видатків на освіту (на 2 %) та на охорону здоров'я (на 4,34 %).

Таблиця 2.4 – Структура видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією за 2009-2018 роки, %

Показник	Роки									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	6,50	6,70	5,46	4,75	5,28	4,88	5,20	4,60	4,84	5,07
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,13	0,14	0,12	0,09	0,10	0,11	0,10	0,10	0,13	1,20
Економічна діяльність	5,10	5,10	6,83	5,83	4,30	4,09	6,80	9,90	11,40	13,69
Охорона навколишнього природного середовища	0,59	0,44	0,49	0,52	0,45	0,39	0,59	0,60	0,53	0,53
Житлово-комунальне господарство	5,68	3,02	4,62	8,84	3,46	7,84	5,60	5,00	5,54	5,32
Охорона здоров'я	22,78	23,69	21,50	21,16	22,15	20,64	21,30	18,00	17,48	16,54
Духовний та фізичний розвиток	4,02	4,18	3,83	3,66	3,89	3,98	3,40	3,30	3,35	3,35
Освіта	33,63	33,56	32,61	32,04	33,93	31,66	30,00	27,00	27,87	29,41
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,41	23,19	23,15	22,49	25,71	25,46	25,90	30,40	28,83	25,83
Всього видатків	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі соціальні видатки	81,84	84,62	80,99	79,35	85,67	81,74	80,60	78,70	77,53	75,13

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Тож погоджуємося з науковцями, які вважають, що такі тенденції мають дуалістичний характер та несуть певні соціальні наслідки [55; 74], оскільки, з одного боку, піклування держави про соціально незахищені верстви населення є позитивним моментом, з іншого – постійне зростання соціальних витрат, а отже нарощення внутрішнього попиту, при посиленні інфляційного тиску, спричиняє додаткове навантаження на місцеві бюджети та обмежує їх фінансові можливості щодо формування видатків розвитку.

По-п'яте, одним із важливих аспектів, що пов'язаний з процесом реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів, є формування фінансово спроможних територіальних громад. Тож позитивним наслідком реформування бюджетної системи України є зменшення кількості дотаційних місцевих бюджетів. Так, якщо до 2014 р. відсоток дотаційних місцевих бюджетів становив 96,3%, то у 2018 р. їх кількість знизилася на 24,2 %. При цьому кількість бюджетів-донорів зростає відповідно з 3,7 % до 16,2 %. Також варто відмітити, що за 2015-2018 рр. до 11,5 % місцевих бюджетів стали повністю збалансованими [52].

Аналогічна ситуація прослідковується і в об'єднаних територіальних громадах. За результатами 2018 року дотаційними є 498 громад, що складає 74,9% від їх загальної кількості, повністю збалансованими 61 громада (9,2%), кількість громад, що перерахували до державного бюджету реверсну дотацію – 106 або 16 % [52].

По-шосте, про позитивні наслідки фінансової децентралізації свідчить, з одного боку, різке зменшення кількості та обсягу казначейських позик, наданих місцевим бюджетам на покриття тимчасових касових розривів, демонструє посилення платоспроможності місцевих бюджетів (рис. 2.7). З іншого боку, щомісячне накопичення залишків бюджетних коштів на рахунках місцевих бюджетів, обсяг яких за рік збільшився на 48 %, свідчить про вагоме зростання дохідної частини місцевих бюджетів.

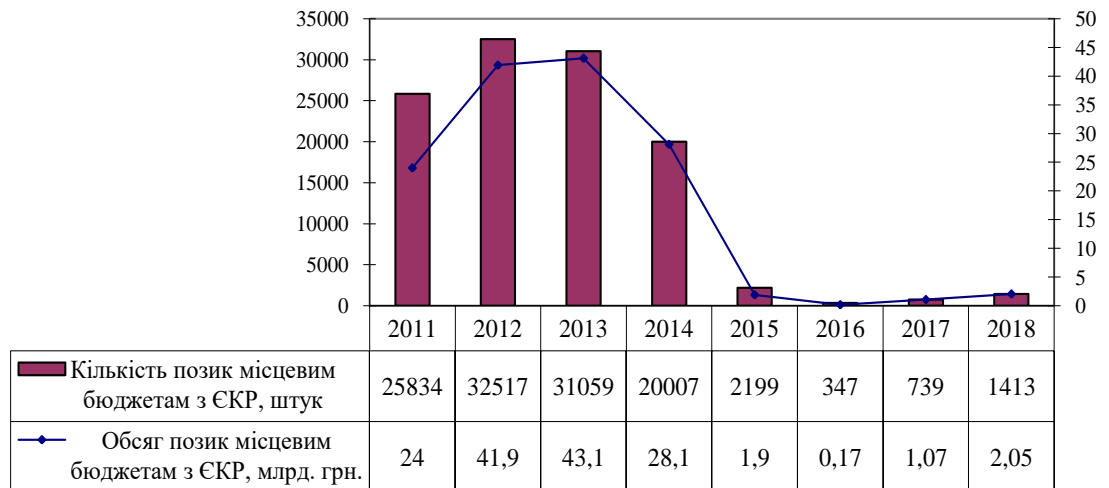


Рисунок 2.7 – Кількість та обсяг наданих місцевим бюджетам позик з єдиного казначейського рахунку у 2011-2018 роках

Джерело: складено на основі [52]

По-сьоме, підтвердженням ефективності фінансової децентралізації та нарощення фінансової бази місцевих бюджетів є зростання обсягів їх коштів на депозитних рахунках в установах банків (рис. 2.8).

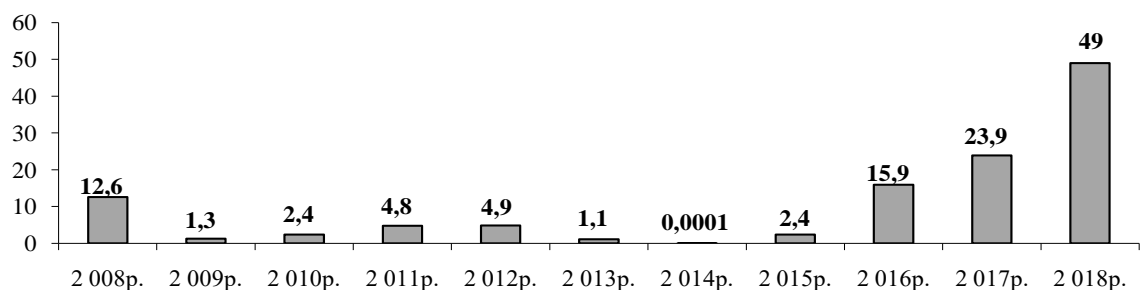


Рисунок 2.8 – Обсяг розміщення коштів місцевими бюджетами на депозитних рахунках у банках за 2008-2018 роки, млрд. грн.

Джерело: складено на основі [52]

Варто відмітити, що зростання обсягів коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках, з одного боку, дійсно є результатом збільшення їх фінансової бази, а додатково отримані ресурси від розміщення вільних коштів дають змогу профінансувати окремі програми в соціально-економічній сфері розвитку територій. Проте, з іншого боку, Урядом України

розглядається відповідний процес як неефективне використання коштів, оскільки останні накопичуються і не приймають участі у бюджетному процесі. У зв'язку з цим органам місцевого самоврядування до кінця 2019 року заборонено розміщувати тимчасово вільні кошти загального фонду місцевих бюджетів на депозитних рахунках у банках [52].

У цілому аналіз стану забезпеченості спроможності територіальних громад України в умовах фінансової децентралізації показав наявність протиріч щодо стимулювання їх соціально-економічного розвитку. Отримані результати свідчать про недостатній рівень використання ресурсного потенціалу окремими територіальними громадами та високу залежність їх місцевих бюджетів від ресурсів державного бюджету.

2.2 Роль міжбюджетних трансфертів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації

У бюджетній системі будь-якої країни, незалежно від ступеня її децентралізації, постійно виникають відносини між бюджетами різних рівнів, які є важливою складовою бюджетного процесу. Підґрунтям для виникнення такого роду взаємовідносин є низка об'єктивних чинників, серед яких: визначений у законодавстві держави розподіл повноважень між державною виконавчою владою й органами місцевого самоврядування; гарантія з боку держави щодо фінансування наданих повноважень органам місцевого самоврядування; фінансова підтримка місцевих бюджетів у зв'язку зі значними коливаннями рівнів податкового потенціалу окремих територій та об'єктивними розбіжностями у розмірах видатків.

Проблематика розробки дієвого механізму мобілізації та перерозподілу фінансових ресурсів у бюджетній системі країни, між різними її ланками, між

різними видами та рівнями органів влади у державі, а також між окремими територіями є надзвичайно важливим й складним завданням. Основною метою побудови такого механізму є забезпечення сталого, рівномірного та гармонійного розвитку територіальних громад та країни загалом.

При цьому, бюджетний механізм стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад має будуватися таким чином, щоб:

- по-перше, забезпечувати можливість органів місцевого самоврядування активно впливати на розвиток підвідомчих територій;
- по-друге, слугувати уряду активним знаряддям ліквідації територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

У зв'язку з цим особливого значення набуває, з одного боку, вимога децентралізації бюджетної системи і передачі в розпорядження місцевих та регіональних органів влади достатніх власних фінансових ресурсів для впливу на місцевий розвиток, з іншого боку – узгодженість міжбюджетних відносин та створення механізмів пріоритетного розвитку так званих депресивних і проблемних територій.

Однак, ні перше, ні друге завдання в Україні повною мірою не реалізоване. Оскільки й досі не створено відповідного механізму формування місцевих бюджетів як основного важеля впливу в руках місцевих органів влади на соціально-економічні процеси на підвідомчих територіях. Для підтвердження вищезазначеного проведемо оцінку, по-перше, структури доходів місцевих бюджетів, по-друге, сучасного стану справ бюджетної системи України в контексті міжбюджетних відносин.

Так, результати проведеного дослідження дозволили відмітити, що за 2009-2018 рр. у загальній структурі доходів місцевих бюджетів суттєво на 6,8 п.п. підвищилася роль офіційних трансфертів з державного бюджету з 46,3% до 53,1% при одночасному невпинному зниженні частки податкових надходжень на 3,6 п.п. з 44,9% до 41,3% відповідно (рис. 2.1 попереднього

параграфу дипломної роботи). Зазначене свідчить про зниження стійкості структури податкових надходжень, централізацію доходів та надмірний перерозподіл бюджетних ресурсів через державний бюджет.

Такі тенденції суперечать принципам бюджетної децентралізації, позаяк трансферти – це пасивний інструмент в руках держави, за допомогою якого вона вирішує питання збалансування місцевих бюджетів, фінансування соціально-економічного розвитку територій тощо і тим самим послаблює зацікавленість місцевої влади в нарощуванні власної дохідної бази. В підсумку – неспроможні бюджети та обмежена фінансова автономія органів місцевого самоврядування. Для порівняння, в країнах з децентралізованою бюджетною системою частка податкових надходжень в доходах значно вища, ніж в Україні: Швеція (74%), Данія (53%), Норвегія (44%), Франція (45%) [7], але і ступінь самостійності місцевих органів влади теж вищий.

Отже, офіційні трансферти є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів України. Відповідно є підстави говорити про тенденцію до фінансової централізації, хоча одним із способів перетворення місцевих бюджетів на ефективний інструмент соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні визнано децентралізацію управління бюджетними коштами. Тож цікавим є той факт, що закріплення на законодавчому рівні норм, спрямованих на посилення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування на практиці призвело до зростання залежності місцевих бюджетів від результатів перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет, проте з позитивною тенденцією з 2016 року (табл. 2.5).

Бюджетна збалансованість характеризує рівень покриття власних і делегованих бюджетних видатків власними і закріпленими доходами місцевих бюджетів, визначає фіскальну достатність. При цьому загальна бюджетна збалансованість оцінює кінцевий результат міжбюджетного вирівнювання і показує рівень дефіцитності місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів.

Таблиця 2.5 – Показники оцінки міжбюджетних відносин України за 2009-2018 рр.

Показники	Роки									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Збалансованість місцевих бюджетів (відношення доходів без урахування трансфертів до видатків), %	54,3	58,3	55,9	52,9	48,6	45,2	43,5	49,3	46,3	46,2
2. Загальна збалансованість місцевих бюджетів (відношення доходів до видатків), %	102,2	98,9	98,7	99,8	100,3	103,7	106,3	105,7	101,2	98,6
3. Частка трансфертів з Державного бюджету у загальному обсязі його видатків, %	25,6	24,5	25,7	25,5	28,5	30,4	30,2	24,2	25,7	32,2
4. Рівень трансфертної залежності місцевих бюджетів (частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів), %	43,4	44,5	46,7	49,1	52,3	56,4	59,1	53,4	54,3	53,1

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Як слідує з розрахункових даних, результат трансфертного збалансування місцевих бюджетів є задовільним, проте первинна збалансованість (без урахування отриманих/переданих трансфертів) коливалася і в кінцевому підсумку за весь період знизилася на 8,1 в.п., що є несприятливою для адміністративно-територіальних одиниць тенденцією (рис. 2.9).

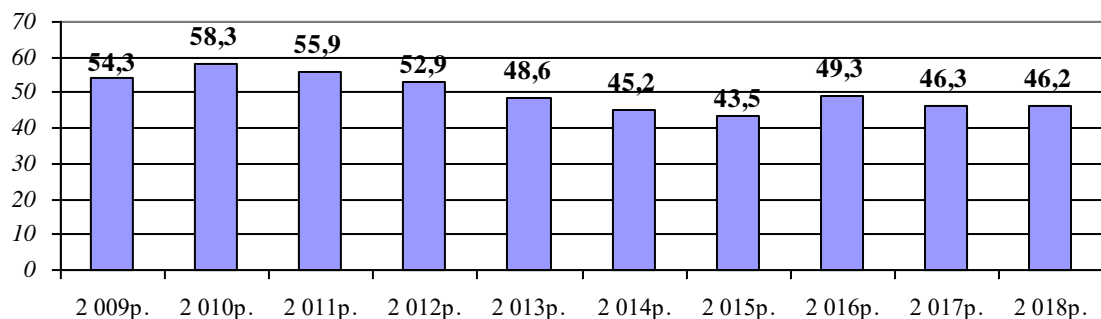


Рисунок 2.9 – Рівень збалансованості місцевих бюджетів України за 2009-2018 роки, %

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Така динаміка вказує на послаблення фінансових позицій органів місцевого самоврядування. У даній ситуації вбачається недосконалість системи розподілу доходів і видатків ще на етапі їх розмежування, що пом'якшується на етапі перерозподілу коштів за допомогою трансфертної політики.

Критерієм оцінки структури міжбюджетних трансфертів є рівень трансфертного навантаження на Державний бюджет – частка трансфертів у загальному обсязі видатків з державної скарбниці. Цей критерій дозволяє визначити рівень фінансової самодостатності регіонів та оцінити, чи стимулює міжбюджетне регулювання розвиток власного доходного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць.

Тож варто зазначити, що за результатами аналізу, впродовж останніх років систематично зростало як трансфертне навантаження на Державний бюджет України, так і трансфертна залежність місцевих бюджетів (табл. 2.5, рис. 2.10).

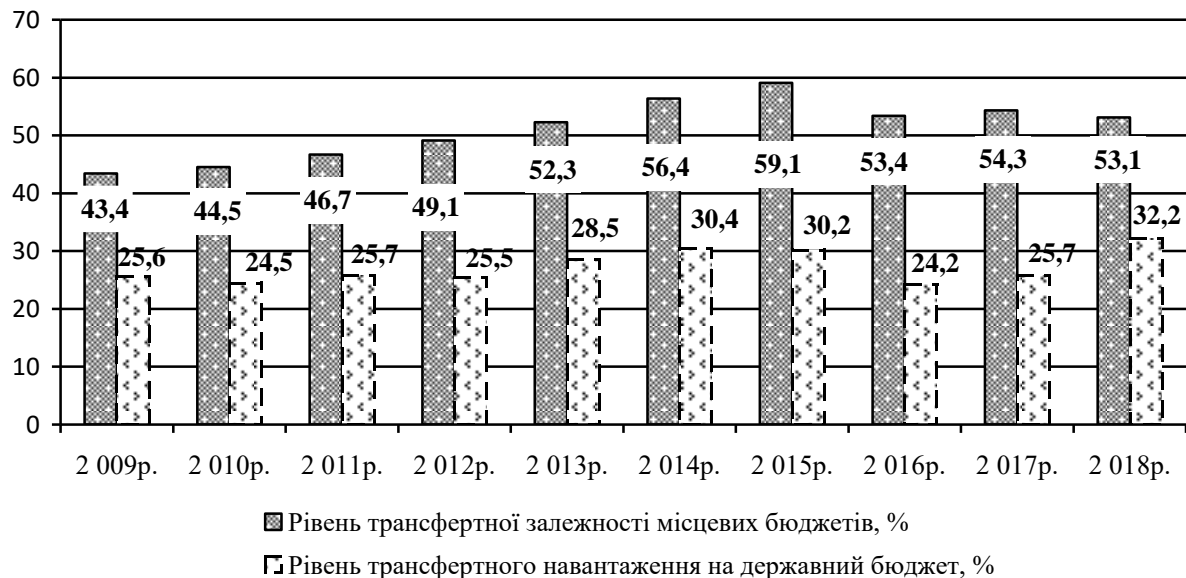


Рисунок 2.10 – Рівень трансфертної залежності державного та місцевих бюджетів України за 2009-2018 роки

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

У процесі дослідження виявлено цікавий факт росту обсягу

міжбюджетних трансфертів швидшими темпами, ніж доходів місцевих бюджетів за виключенням 2013 р., що пояснюється політичними подіями в країні. Позитивним та переломним моментом є 2016 р. – як результат внесення суттєвих бюджетно-податкових змін у формування бюджетних ресурсів територіальних громад у процесі запровадження фінансової децентралізації (рис. 2.11).

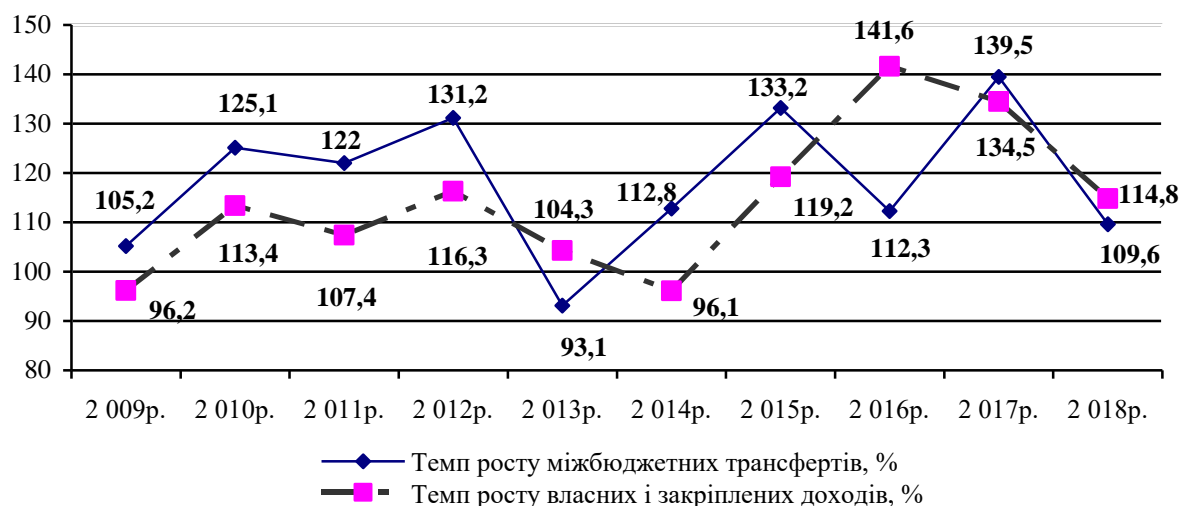


Рисунок 2.11 – Темпи росту міжбюджетних трансфертів та доходів місцевих бюджетів України (без міжбюджетних трансфертів), %

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Основними небезпеками та ризиками є те, що високий рівень залежності формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування гальмує не тільки економічний розвиток територій взагалі, а й є причиною розшарування територіальних громад за рівнями розвитку, зростання соціального напруження, посилення утриманських настроїв окремих адміністративно-територіальних одиниць і незацікавленості збільшення виробничих потужностей інших регіонів, пригнічення місцевої ініціативи, нерозвиненості інститутів місцевої демократії. Через недостатню ресурсну базу місцеві бюджети не в змозі повною мірою профінансувати потреби розвитку територій. Тому за останній період в середньому четверта частина видатків державного бюджету витрачається на фінансову підтримку

місцевих бюджетів у вигляді дотацій та субвенцій.

Згідно з Бюджетним кодексом України виділяються такі види міжбюджетних трансфертів: базова дотація (до 2015 року дотація вирівнювання); стабілізаційна дотація; реверсна дотація (кошти, що передаються до Державного бюджету України й місцевих бюджетів з інших бюджетів); субвенції; додаткові дотації.

Одним із важливих аспектів, що пов'язаний з процесом реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів, є частка дотацій у трансфертах, що характеризує рівень свободи місцевих бюджетів у використанні наданої фінансової допомоги та частка субсидій, що мають цільову спрямованість.

Згідно з європейськими стандартами для забезпечення регіональної фінансової самостійності в структурі трансфертів частка дотацій повинна перевищувати субвенції. При цьому заслуговує на увагу той факт, що вітчизняна бюджетна статистика до 2015 року також свідчила про переважну частку дотацій у загальному обсязі міжбюджетних трансфертів. Проте з 2015 року міжбюджетні відносини зазнали кардинальних змін, що вплинуло на частку дотацій та структуру міжбюджетних трансфертів у цілому (рис. 2.12).

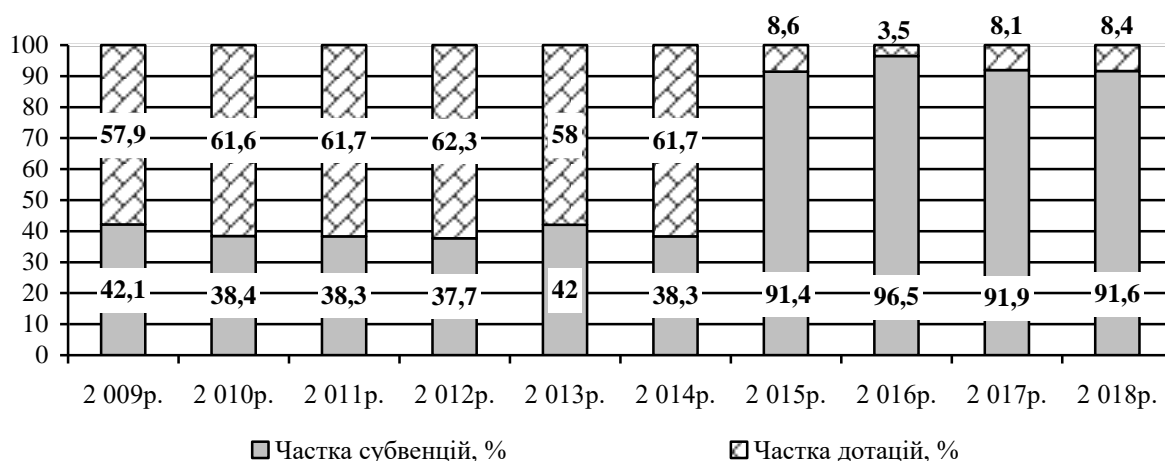


Рисунок 2.12 – Структура міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України за 2009-2018 роки, %

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Сьогодні, за результатами проведеного реформування міжбюджетних відносин, частка дотацій у загальному обсязі міжбюджетних трансфертів складає лише 8,4 % (в середньому за 2015-2018 роки) порівняно із 49,9 % – середнім показником дотацій вирівнювання за 2008-2014 роки. Натомість частка трансфертів цільового характеру, тобто субвенцій, в середньому за 2015- 2018 роки становить 92,9 % проти 39,5 % за період до 2014 року.

Отже, на сучасному етапі суттєвого значення набувають трансфери цільового характеру – субвенції, види та частку яких представлено на рис. 2.13.

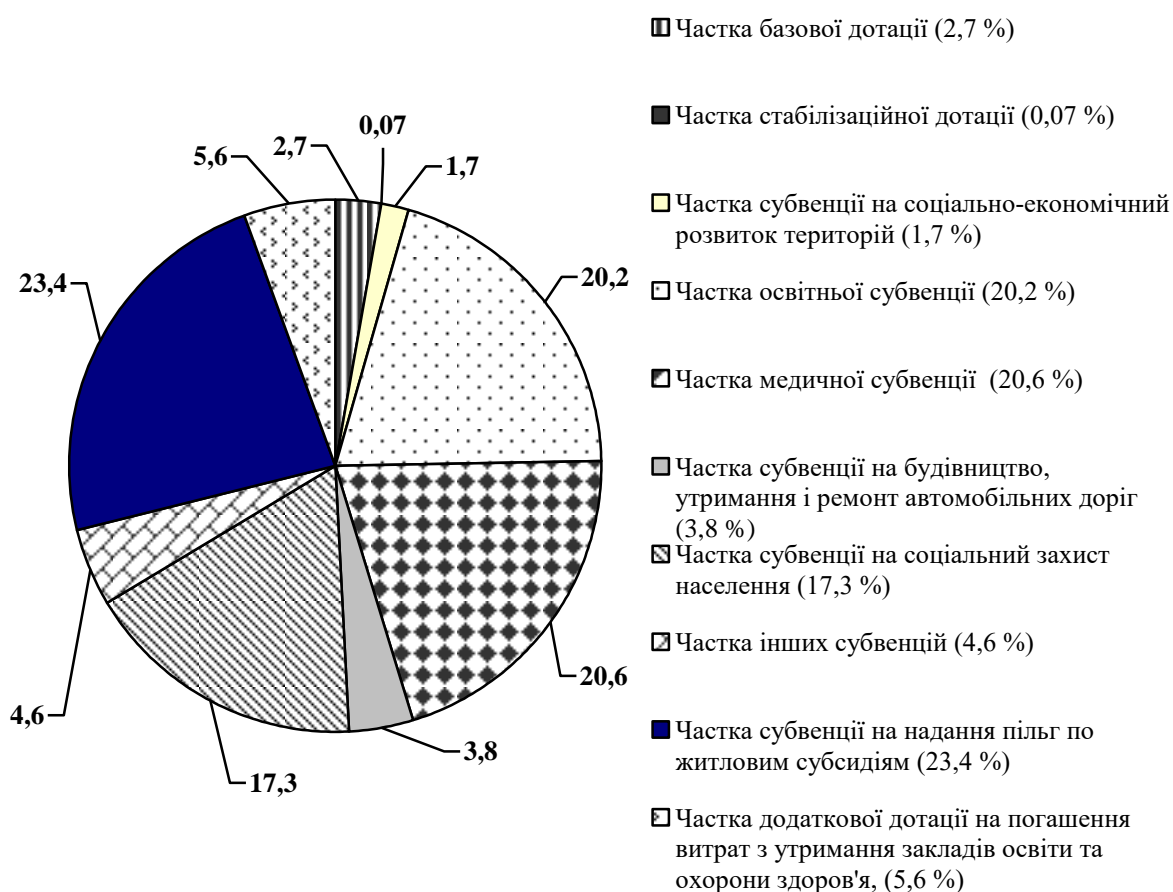


Рисунок 2.13 – Структура міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2018 році, %

Джерело: складено на основі [52]

Варто відмітити, що на сьогодні негативним моментом міжбюджетних відносин є перевага поточних (короткострокових), а не капітальних

(цільових) трансфертів, оскільки співвідношення міжбюджетних трансфертів, що направлені до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів становить в середньому за період дослідження 95,4 : 4,6 [52]. Проте, беручи до уваги усі негативні сторони дотацій, субвенцій та субсидій, повністю виключити їх як методи надання місцевим бюджетам необхідних фінансових ресурсів не можна. Вони вкрай необхідні в тих територіальних громадах, де в силу сформованих обставин економічний потенціал не може бути розширений до розмірів, необхідних для забезпечення формування місцевих доходів.

Таким чином, діюча система міжбюджетних трансфертів в Україні, з одного боку, має позитивний ефект, оскільки допомагає частково нівелювати регіональну соціально-економічну асиметрію. Проте, з іншого боку, призначення міжбюджетних трансфертів поки полягає не у вирівнюванні бюджетних можливостей територіальних громад, а зводиться до вирівнювання можливості забезпечення бюджетних зобов'язань перед населенням, що, в свою чергу, скорочує потенціал місцевого розвитку.

2.3 Діагностика ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні

Фінансова децентралізація в Україні фактично розпочалася шляхом ухвалення з 2015 року змін до бюджетно-податкового законодавства, що дозволило передати на рівень територіальних громад як додаткові бюджетні повноваження, так і стабільні джерела доходів для їх виконання. Вищезазначене актуалізує потребу дослідження впливу фінансової децентралізації на фінансову спроможність місцевих бюджетів з метою оцінки результативності й ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні. Доречно відмітити, що на сьогодні

вітчизняна наука і практика не мають методичного підходу до відповідного оцінювання.

Тож враховуючи сучасні особливості формування і перерозподілу бюджетних ресурсів пропонуємо для дослідження впливу фінансової децентралізації на фінансову спроможність місцевих бюджетів територіальних громад застосування методичного підходу, що включає наступні етапи (рис. 2.14).

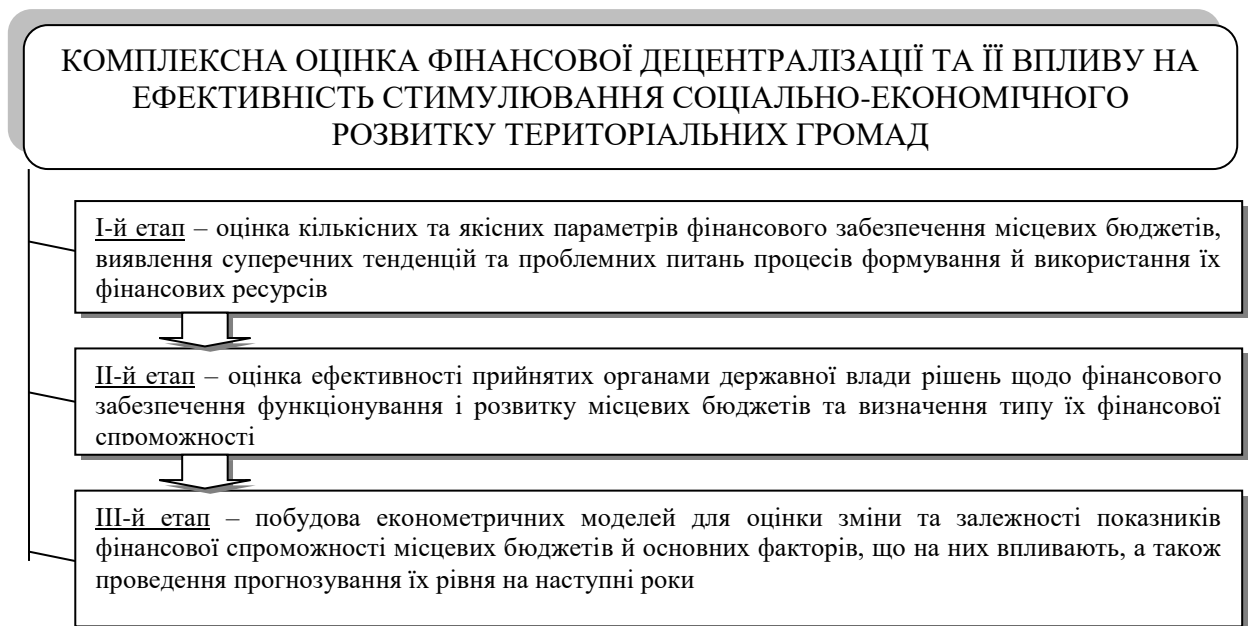


Рисунок 2.14 – Етапи комплексної оцінки фінансової децентралізації та її впливу на ефективність стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: побудовано автором

Так, I-й етап включає оцінку перших результатів впровадження фінансової децентралізації у контексті змін бюджетно-податкового законодавства. Отримані результати оцінки (параграф 2.1-2.2 дипломної роботи) свідчать, що зміни бюджетно-податкового законодавства дещо розширили можливості фінансового забезпечення місцевих бюджетів територіальних громад для забезпечення їх соціально-економічного розвитку. Проте для більш глибокого дослідження доцільним є використання не стільки

кількісних, як якісних параметрів оцінки децентралізації місцевого самоврядування.

З цією метою на II етапі комплексної оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансову спроможність місцевих бюджетів пропонуємо використовувати показники, що дозволяють оцінити ефективність прийнятих органами державної влади рішень щодо фінансового забезпечення функціонування місцевого самоврядування та стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад (табл. 2.6). При цьому, важливою складовою відповідного дослідження є визначення порогових значень коефіцієнтів фінансової спроможності, що дозволить визначити тип фінансової спроможності місцевих бюджетів територіальних громад у контексті реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів. А для узагальнюючої оцінки та виявлення загальних тенденцій, необхідним є також розрахунок інтегрального показника фінансової спроможності місцевих бюджетів за формулою:

$$K_{im} = \sum_{i=1}^n K_i \times V_i \quad (2.1)$$

де K_{im} – інтегральний коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів;

K_i – коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів;

V_i – вагові значення коефіцієнтів фінансової спроможності місцевих бюджетів;

n – кількість коефіцієнтів фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Розрахунок показників, що характеризують рівень фінансової спроможності місцевих бюджетів України, дозволяє зробити наступні висновки (табл. 2.7).

Таблиця 2.6 – Показники оцінювання фінансової спроможності місцевих бюджетів територіальних громад

Назва показника	Алгоритм Розрахунку	Економічний зміст показника	Вагове значення	Тип фінансової спроможності			
				абсолютна	нормальна	нестійка	кризова
Коефіцієнт фінансової незалежності	$K_{fn} = \frac{ВДмб}{Дмб + Офт}$	Характеризує ступінь забезпечення місцевих бюджетів власними доходами	0,3	Вище 0,7	Від 0,7 до 0,5	Від 0,5 до 0,3	Ниже 0,3
Коефіцієнт податкової самостійності	$K_{nc} = \frac{МП}{ПНмб}$	Характеризує ступінь формування податкових надходжень місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів	0,1	Вище 0,6	Від 0,6 до 0,5	Від 0,5 до 0,2	Ниже 0,2
Коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів	$K_{nz} = \frac{МП}{ВДмб}$	Характеризує ступінь формування власних доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів	0,2	Вище 0,7	Від 0,7 до 0,5	Від 0,5 до 0,3	Ниже 0,3
Коефіцієнт бюджетної спроможності	$K_{bz} = \frac{Дмб}{Дмб + Офт}$	Характеризує ступінь забезпечення місцевих бюджетів власними та закріпленими доходами	0,2	= 1	Від 1 до 0,9	Від 0,9 до 0,5	Ниже 0,5
Коефіцієнт трансфертної залежності	$K_{tz} = \frac{Офт}{Дмб + Офт}$	Характеризує ступінь залежності доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів з державного бюджету	0,1	ниже 0,2	Від 0,2 до 0,3	Від 0,3 до 0,4	Вище 0,4
Коефіцієнт вилучення	$K_v = \frac{ДвДб}{Дмб}$	Показує, яка частка доходів місцевих бюджетів вилучена до Державного бюджету	0,1	ниже 0,2	Від 0,2 до 0,3	Від 0,3 до 0,4	Вище 0,4
Інтегральний коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів	$K_{int} = \sum_{i=1}^n K_i \times V_i$	Узагальнює оцінку ефективності прийнятих органами державної влади рішень щодо фінансового забезпечення функціонування і розвитку місцевих бюджетів та визначення типу їх фінансової спроможності	Х	Вище 0,7	Від 0,7 до 0,5	Від 0,5 до 0,3	Ниже 0,3

Примітка: *ВДмб* – власні доходи місцевих бюджетів (сума місцевих податків і зборів, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та інших благодійних надходжень); *Дмб* – доходи місцевих бюджетів; *Офт* – офіційні трансферти з Державного бюджету; *МП* – місцеві податки і збори; *ПНмб* – податкові надходження місцевих бюджетів; *ДвДб* – доходи місцевих бюджетів, які вилучені до Державного бюджету (реверсна дотація)

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.7 – Показники, що характеризують рівень фінансової спроможності місцевих бюджетів України за 2008-2018 роки

Показники	Роки											Відхилення (+, -)
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,112	0,095	0,086	0,088	0,090	0,097	0,095	0,167	0,180	0,163	0,164	0,052
Коефіцієнт податкової самостійності	0,014	0,014	0,012	0,034	0,063	0,081	0,093	0,275	0,288	0,262	0,262	0,248
Коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів	0,053	0,064	0,060	0,156	0,266	0,346	0,370	0,548	0,641	0,648	0,663	0,610
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	0,537	0,537	0,505	0,477	0,447	0,476	0,436	0,409	0,466	0,457	0,469	-0,068
Коефіцієнт трансфертної залежності	0,463	0,463	0,495	0,523	0,553	0,524	0,564	0,591	0,534	0,543	0,531	0,068
Коефіцієнт вилучення	0,104	0,110	0,082	0,031	0,014	0,015	0,019	0,026	0,018	0,017	0,021	-0,083
Інтегральний показник	0,210	0,207	0,198	0,206	0,233	0,256	0,257	0,331	0,359	0,352	0,357	0,147

Джерело: складено на основі [10-14; 50-52]

Так, за період аналізу досягнуто збільшення коефіцієнта фінансової незалежності в 1,5 рази, що не є позитивним, оскільки його низьке значення свідчить про значну фінансову залежність місцевих бюджетів від ресурсів загальнодержавного значення, що в умовах фінансової децентралізації є недопустимим.

За вимогами Європейської Хартії про місцеве самоврядування, більша частина власних бюджетних ресурсів повинна акумулюватися за рахунок місцевих податків і зборів. На сьогодні значення такого співвідношення для місцевих бюджетів України складає 66,3%, що є суттєвим збільшенням проти 2008 року, коли частка власних бюджетних ресурсів за рахунок місцевих податкових надходжень формувалася лише на 5,3%. Тож позитивно варто оцінити зміну коефіцієнтів податкової самостійності та податкового забезпечення власних доходів, значення яких за 2008-2018 роки зросло у 18,7 та 12,5 рази відповідно.

Коефіцієнт бюджетної забезпеченості характеризує ступінь відносної фінансової самостійності органів місцевого самоврядування у формуванні

бюджетних ресурсів для фінансування видатків місцевого значення. При цьому коефіцієнт трансфертної залежності навпаки відображає міру залежності органів місцевого самоврядування від фінансової допомоги органів державної влади. Враховуючи напрям бюджетної політики на посилення процесів децентралізації фінансових ресурсів, частка офіційних трансфертів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів повинна зменшуватися. Проте за результатами дослідження спостерігаємо підвищення трансфертної залежності місцевих бюджетів при одночасному зниженні значення коефіцієнта бюджетної забезпеченості.

Коефіцієнт вилучення також відображає міру впливу державної влади на формування доходів місцевих бюджетів, тому зниження його значення в 6,1 рази свідчить про реформування системи міжбюджетного вирівнювання та забезпечення децентралізації фінансових ресурсів на рівні місцевих бюджетів.

Графічна інтерпретація розвитку рівня показників фінансової спроможності місцевих бюджетів України представлена на рис. 2.15.

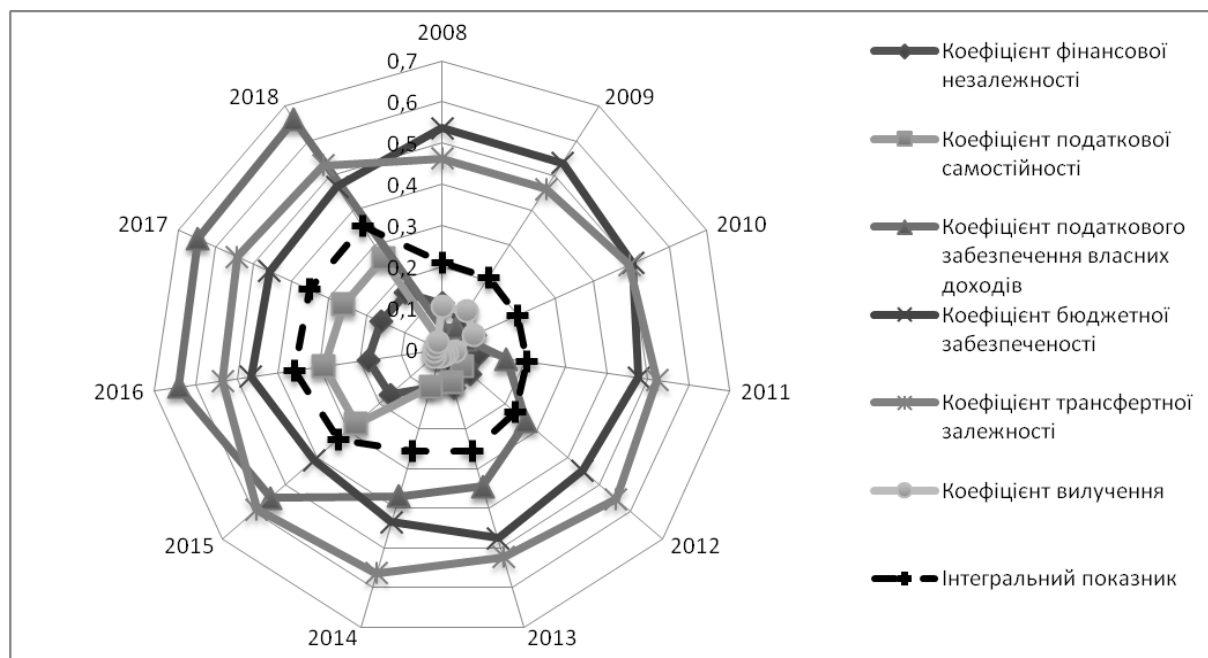


Рисунок 2.15 – Розвиток показників фінансової спроможності місцевих бюджетів України за 2008-2018 роки

Джерело: складено на основі табл. 2.7

Отримані результати та порогові значення показників фінансової спроможності місцевих бюджетів дозволяють виділити наступні періоди для оцінки рівня фінансової децентралізації:

– 2008-2010 рр. – період, для якого характерним є високий рівень централізації бюджетних ресурсів та незначні фінансові можливості місцевих бюджетів для розвитку територій;

– 2011-2014 рр. – період оновлення Бюджетного та запровадження Податкового кодексів України, що дозволило дещо підвищити рівень фінансової спроможності місцевих бюджетів, проте рівень централізації бюджетних ресурсів залишається на високому рівні. Як результат, значення інтегрального показника протягом 2008-2014 років знаходиться в межах кризового типу фінансової спроможності незважаючи навіть на зміни бюджетно-податкового законодавства 2011 року;

– 2015-2018 рр. – період, для якого характерним є орієнтація на бюджетну децентралізацію шляхом підвищення частки бюджетних ресурсів, що залишаються у розпорядженні органів місцевого самоврядування для виконання ними як власних, так і делегованих повноважень. За цей період інтегральний показник значно покращив свої позиції, проте його значення поки відповідає нестійкому типу фінансової спроможності місцевих бюджетів.

На III етапі комплексної оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансову спроможність місцевих бюджетів, сформуємо економетричні моделі оцінки показників фінансової спроможності місцевих бюджетів та проведемо прогнозування їх рівня на наступні роки. Для цього визначимо аналітичну форму економетричної моделі на основі досліджуваних факторів (табл. 3).

Враховуючи специфікацію моделі, маємо такі економетричні моделі, що найкраще описують інтегральний показник фінансової спроможності місцевих бюджетів:

1) лінійна: $y = 0,0171x - 34,197$, $R^2 = 0,8366$;

2) поліноміальна: $y = 0,0017x^2 - 6,7617x + 6787$, $R^2 = 0,9122$.

Виходячи зі співвідношення «найменше значення середньоквадратичної помилки моделювання та найменше значення максимальної відмінності між фактичним та змодельованим значенням», найкращою моделлю будемо вважати поліноміальну функцію другого ступеня.

Засобами кореляційно-регресійного аналізу визначено найбільш впливові фактори на зміну інтегрального показника рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів (табл. 2.8). У якості результуючого показника (Y) було обрано інтегральний коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів, як факторні величини розглядаємо наступні показники: X_1 – коефіцієнт фінансової незалежності; X_2 – коефіцієнт податкової самостійності; X_3 – коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів; X_4 – коефіцієнт бюджетної забезпеченості; X_5 – коефіцієнт трансфертної залежності; X_6 – коефіцієнт вилучення.

Таблиця 2.8 – Кореляційна матриця досліджуваних факторів

Показники	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
Y	1	0,856	0,986	0,988	-0,811	0,811	0,048
X1	0,856	1	0,898	0,769	-0,716	0,716	0,332
X2	0,986	0,898	1	0,962	-0,867	0,867	0,067
X3	0,988	0,769	0,962	1	-0,809	0,809	-0,059
X4	-0,811	-0,716	-0,867	-0,809	1	-1	-0,046
X5	0,811	0,716	0,867	0,809	-1	1	0,046
X6	0,048	0,332	0,067	-0,059	-0,046	0,046	1

Джерело: побудовано автором

Згідно з даними кореляційної матриці найбільший вплив на зміну інтегрального показника фінансової спроможності місцевих бюджетів мають коефіцієнт фінансової незалежності (0,856), коефіцієнт податкової самостійності (0,986), коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів (0,988) та коефіцієнт трансфертної залежності (0,811). Усі інші показники несуттєво впливають на результативне значення рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Далі проведемо регресійний аналіз між результативним показником та факторними величинами X_1 , X_2 , X_3 та X_5 з використанням «Регрессия» пакету «Анализ данных» в MS Excel. Отже, за результатами аналізу побудовано економіко-математичну модель (2) та розраховано коефіцієнт множинної регресії, коефіцієнт детермінації, стандартну похибку, t-критерій Стюдента, що наведено у табл. 2.9-2.11.

$$Y_p = 0,604 + 2,692 X_1 - 9,328 X_1^2 - 1,369 X_2 + 3,615 X_2^2 + 0,494 X_3 - 0,138 X_3^2 - 2,463 X_5 + 2,559 X_5^2, \quad (2.2)$$

Таблиця 2.9 – Показники регресійної статистики

<i>Регресійна статистика</i>	
Коефіцієнт множинної регресії R	0,9999
Коефіцієнт детермінації R^2	0,9998
Нормований коефіцієнт детермінації R^2	0,9992
Стандартна помилка	0,00186

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.7

Це свідчить про наступне: якщо коефіцієнт фінансової незалежності зросте на 1 одиницю, то коефіцієнт податкової самостійності зменшується на 1,37 п. і коефіцієнт трансфертної залежності – на 2,46 п., а коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів збільшується на 0,49 п.; якщо коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів зросте на 1 одиницю, то коефіцієнт фінансової незалежності зростає на 2,69 п., а коефіцієнт податкової самостійності зменшується на 1,37 п. і коефіцієнт трансфертної залежності – на 2,46 п. І навпаки, якщо коефіцієнт податкової самостійності скорочується на 1 одиницю, то коефіцієнт фінансової незалежності збільшується на 2,69 п. і коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів – на 0,49 п., а коефіцієнт трансфертної залежності зменшується на 2,46 п.; якщо коефіцієнт трансфертної залежності зменшується на 1 одиницю, то коефіцієнт фінансової незалежності зростає на 2,69 п. і коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів – на 0,49; , а коефіцієнт

податкової самостійності зменшується на 1,37 п. і коефіцієнт трансфертної залежності – на 2,46.

Таблиця 2.10 – Показники, що характеризують достовірність моделі регресії

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	8	0,050102987	0,006262873	1816,757	1,9448E-05
Залишок	3	1,03418E-05	3,44728E-06		
Разом	11	0,050113329			

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.7

Коефіцієнт множинної регресії $R = 0,999$ вказує на дуже щільний зв'язок між результативним показником та факторними величинами. Щодо значення коефіцієнту детермінації R^2 отриманої кореляційно-регресійної моделі $R^2 = 0,9998$, то залежність обсягу реалізованої інноваційної продукції на 99,98% обумовлена обраними факторними величинами. Решта 0,02 % обумовлені іншими факторами, що впливають на результативне значення рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів, але не є включеними в модель регресії.

З огляду на високі значення коефіцієнтів множинної регресії та детермінації, дана залежність є достатньо закономірною. Показник дисперсії, значущості F та показника F -статистики свідчить про достатній рівень достовірності результатів оцінювання.

Між тим, для забезпечення значущості коефіцієнтів регресії, здійснюється перевірка виконання умови, згідно якої $t_{\text{коэф}} > t_{\text{крит}}$, а в результаті коефіцієнт регресії є значимим.

Дані табл. 2.11 відображають наступне: t_m для Y -перетин і коефіцієнти регресії факторних величин X_1 , X_2 , X_3 та X_5 відображають рівновеликі значення. Критичне значення показника $t_{\text{крит}}$ за встановленим рівнем значущості $p=0,05$, визначене за допомогою функції СТЬЮРАСПРОБ() програмного пакету MS Excel. Результат розрахунку критичного значення дорівнює $t_{\text{крит}} = 2,262$. Так як умова $t_k > t_{\text{крит}}$ виконується лише для коефіцієнту регресії факторної величини X_5 (коефіцієнт трансфертної залежності), яка, відповідно, для даної моделі є статистично значущою.

Таблиця 2.11 – Коефіцієнти кореляції

Показники	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-критерій Стьюдента	P-значення
Y-перетин	0,6041	0,2164	2,7913	0,0683
X 1	2,6921	2,3085	1,1661	0,3278
X1 ²	-9,3281	9,5273	-0,9791	0,3997
X2	-1,3687	1,1497	-1,1904	0,3195
X2 ²	3,6147	3,1354	1,1528	0,3325
X3	0,4938	0,2533	1,9491	0,1464
X 3 ²	-0,1376	0,1665	-0,8264	0,4692
X5	-2,4635	1,0380	-2,3733	0,0982
X5 ²	2,5592	1,1241	2,2767	0,1073

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.7

Оскільки, з проведеного аналізу ми встановили, що побудована модель є достовірною, коефіцієнти якої статистично відрізняються від нуля, тому за моделями (2.2) визначимо точкове прогнозне значення фінансової спроможності місцевих бюджетів (Y_p) (табл. 2.12). Варто зауважити, що фактичні та розрахункові значення інтегрального показника фінансової спроможності місцевих бюджетів майже не відрізняються один від одного, що вказує на якість побудованих моделей.

Таблиця 2.12 – Розрахункова таблиця

Роки	Коефіцієнт фінансової незалежності		Коефіцієнт податкової самостійності		Коефіцієнт податкового забезпечення власних доходів		Коефіцієнт трансфертної залежності		Інтегральний коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів	
	X1	X1 ²	X2	X2 ²	X3	X3 ²	X5	X5 ²	Y	Y _p
2007	0,127	0,016	0,015	0,00023	0,05	0,0025	0,45	0,2025	0,210	0,210
2008	0,116	0,013	0,012	0,00014	0,045	0,00203	0,439	0,19272	0,209	0,207
2009	0,097	0,009	0,011	0,00012	0,051	0,0026	0,477	0,22753	0,197	0,194
2010	0,096	0,009	0,009	0,00008	0,043	0,00185	0,478	0,22848	0,191	0,193
2011	0,093	0,009	0,026	0,00068	0,132	0,01742	0,447	0,19981	0,214	0,223
2012	0,108	0,012	0,048	0,00230	0,206	0,04244	0,453	0,20521	0,234	0,234
2013	0,098	0,01	0,062	0,003844	0,299	0,0894	0,456	0,20794	0,251	0,249
2014	0,079	0,006	0,058	0,003364	0,333	0,11089	0,491	0,24108	0,248	0,248
2015	0,156	0,024	0,234	0,054756	0,548	0,3003	0,564	0,3181	0,329	0,321
2016	0,181	0,033	0,284	0,080656	0,637	0,40577	0,528	0,27878	0,360	0,360
2017	0,173	0,03	0,269	0,072361	0,616	0,37946	0,537	0,28837	0,351	0,350
2018	0,153	0,023	0,237	0,056169	0,693	0,48025	0,505	0,25503	0,361	0,360

Джерело: розраховано автором

Оскільки побудована модель нелінійна, тому для визначення

прогнозного значення інтегрального коефіцієнта фінансової спроможності місцевих бюджетів використано вбудовану функцію РОСТ () MS Excel. Результати розрахунку представлені на рис. 2.16.

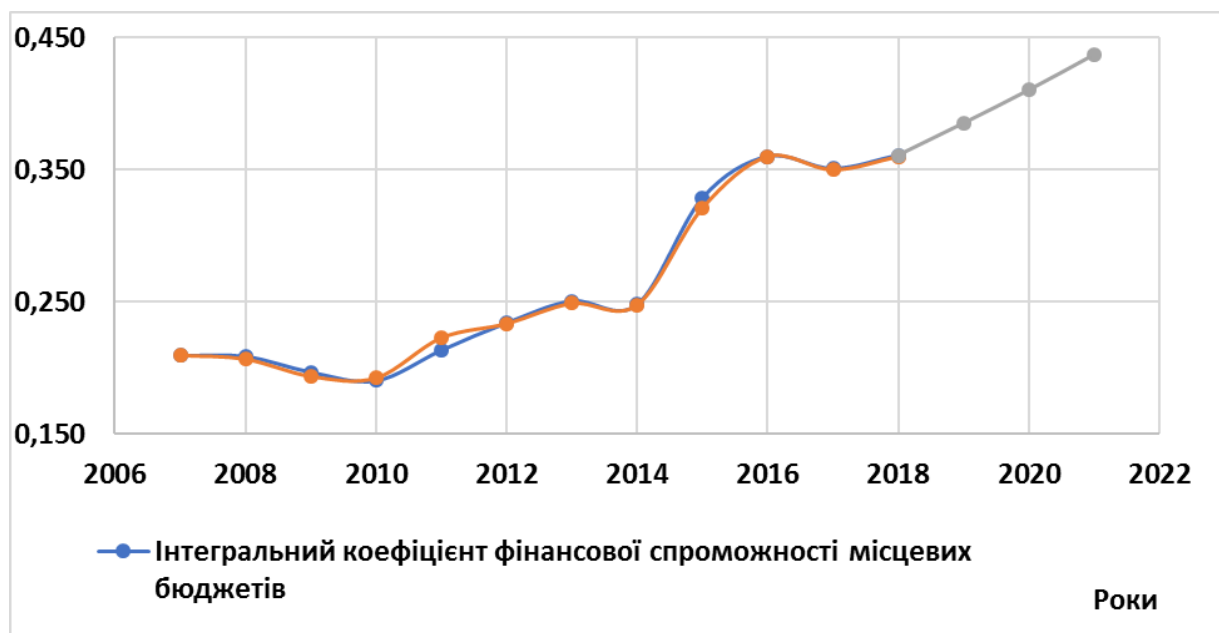


Рисунок 2.16 – Динаміка фактичних, розрахункових та прогнозних даних інтегрального показника фінансової спроможності місцевих бюджетів
Джерело: побудовано автором

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу динаміка інтегрального показника фінансової спроможності місцевих бюджетів України (рис. 2.16), має нестійку тенденцію, що відповідає запровадженню змін бюджетно-податкового законодавства, а його зростання у 2017–2018 рр. – реформуванню бюджетної системи на основі принципів фінансової децентралізації. За результатами прогнозування інтегрального показника можна говорити про помітну тенденцію до подальшого зростання фінансової спроможності місцевих бюджетів України. Проте на фоні покращення фінансової спроможності місцевих бюджетів, залежність їх від фінансової підтримки з державного бюджету поки залишається високою.

Таким чином, апробація запропонованої методики оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансову спроможність місцевих бюджетів

підтвердила можливість її використання для аналізу фінансової спроможності бюджетів окремих територій. Вона дозволяє:

- порівняти й оцінити кількісні та якісні параметри їх фінансового забезпечення;
- виявити суперечні тенденції та проблемні питання процесів формування й використання їх фінансових ресурсів;
- визначити інтегральний показник рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів, а також тип їх фінансової спроможності;
- на основі побудови економетричних моделей оцінити зміну та залежність показників фінансової спроможності місцевих бюджетів від основних факторів, що на них впливають, а також провести прогнозування їх рівня на наступні три роки.

Отже, зміни бюджетно-податкового законодавства незважаючи на поглиблення рівня централізації бюджетних ресурсів розширили можливості місцевих бюджетів регіону та країни в цілому щодо фінансового забезпечення виконання ними власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Проте, враховуючи особливості реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів в Україні, економічні реалії та державний устрій країни досягти абсолютного рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів на сьогодні є неможливим незважаючи на позитивні результати проведеного прогнозування. Отримана за результатами кореляційно-регресійного аналізу позитивна тенденція зростання коефіцієнта трансфертної залежності є свідченням їх подальшої залежності від коштів державного бюджету та потребує активізації роботи органів місцевого самоврядування з розширення податкових та неподаткових джерел формування дохідної частини бюджету за рахунок виявлення резервів та використання альтернативних джерел формування фінансових ресурсів органів місцевої влади.

Висновки за розділом 2

У результаті проведення оцінки сучасного стану стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад України встановлено чинники, що впливали на результативність впровадження принципів фінансової децентралізації на місцевому рівні. Обґрунтовано, що перерозподіл загальнодержавних податків та введення нових забезпечили збільшення податкових надходжень місцевих бюджетів. Виявлено, що надмірна трансфертна підтримка регіонів послаблює зацікавленість місцевих органів у збільшенні доходів та не містить стимулів до пошуку додаткових джерел наповнення місцевих бюджетів. Доведено відсутність орієнтації бюджетних видатків територіальних громад на стратегічні цілі їх розвитку.

Доведено, що попри реформу, існуюча практика регулювання міжбюджетних відносин не відповідає потребам територіальних громад у фінансових ресурсах, а тільки посилює їх залежність від обсягу міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Обґрунтовано, що міжбюджетні трансферти протягом останніх років слугують інструментом забезпечення перерозподільних процесів, замість засобу надання фінансової допомоги, що свідчить про неспроможність місцевої влади самостійно вирішувати питання власного розвитку.

Обґрунтовано доцільність запровадження методики комплексної оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансову спроможність місцевих бюджетів територіальних громад. Результати комплексної оцінки за запропонованим методичним підходом виявила на сучасному етапі нестійкий тип їх фінансової спроможності. Аргументовано, що новації законодавства України, що позиціонувалися як спрямовані на децентралізацію бюджетної системи держави, мали як позитивний ефект, так і спровокували низку проблемних питань формування й використання місцевих бюджетів з метою стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1 Моделювання впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток територіальних громад

Для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад особливе значення мають бюджетні інструменти, за допомогою яких збільшується економічна активність суб'єктів господарювання, формуються доходи місцевих бюджетів, залежить забезпечення населення суспільними благами. Використовуючи такі інструменти, держава розвиває або стримує окремі економічні та соціальні процеси в регіонах. Тому оцінка ефективності бюджетних інструментів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад допоможе визначити перспективні напрями зміцнення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації та подолати проблему міжрегіональних відмінностей у розвитку територіальних громад у країні.

Одним із основних показників соціально-економічного розвитку територій є валовий регіональний продукт (ВРП), що має тісний факторний зв'язок з доходами та видатками місцевих бюджетів. Проте, враховуючи специфіку статистичного обліку та, як результат, відсутність даних про ВРП територіальної громади, оцінку ефективності бюджетних інструментів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територій проведемо на рівні області.

Як видно із табл. 3.1, найвищий рівень валового регіонального продукту на одну особу по Україні припадає на м. Київ. При цьому, ще в п'ятьох областях цей показник є вищим за середній по Україні, зокрема у Полтавській, Дніпровській, Київській, Харківській та Запорізькій. Найнижчі

показники в Луганській, Чернівецькій, Закарпатській, Тернопільській та Донецькій областях. За період аналізу спостерігалось зростання номінального валового регіонального продукту в усіх регіонах, за виключенням Донецької та Луганської областей у зв'язку з проведенням бойових дій.

Таблиця 3.1 – Динаміка валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу за 2013 – 2018 рр., тис. грн.

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Луганська	25,07	25,95	24,51	14,08	10,78	14,2
Чернівецька	13,23	14,53	15,15	16,55	20,34	23,4
Закарпатська	14,46	17,09	17,04	19,17	22,99	25,7
Тернопільська	15,06	16,64	16,82	20,23	24,96	29,2
Донецька	36,45	38,91	37,83	27,77	26,86	32,3
Херсонська	16,99	17,91	19,31	21,73	30,25	36,6
Рівненська	16,74	18,86	19,00	24,76	30,35	34,0
Волинська	16,99	19,25	19,82	23,22	30,39	34,3
Житомирська	17,18	19,55	20,29	23,68	30,70	38,5
Хмельницька	17,26	19,92	20,17	24,66	31,66	37,9
Івано-Франківська	19,39	23,38	24,02	27,23	33,17	37,2
Чернігівська	19,36	22,10	22,60	26,53	35,20	41,7
Сумська	19,80	21,72	23,52	26,94	37,17	41,7
Вінницька	17,77	20,25	22,30	27,25	37,27	46,6
Львівська	20,49	24,39	24,94	28,73	37,34	45,3
Кіровоградська	19,92	22,08	25,53	29,22	39,36	47,5
Черкаська	21,08	24,56	26,17	30,63	40,76	48,0
Миколаївська	23,40	24,84	27,36	30,36	41,50	50,1
Одеська	25,75	27,07	29,12	31,27	41,68	50,1
Харківська	27,97	29,97	31,13	35,33	45,82	57,1
Запорізька	27,57	30,66	30,53	37,25	50,61	59,7
Київська	34,42	40,48	39,99	46,06	60,11	74,2
Дніпровська	42,07	44,65	46,33	53,75	65,90	75,4
Полтавська	35,25	38,42	39,96	48,04	66,39	81,1
м.Київ	79,73	97,43	109,40	124,16	155,90	191,0
Україна	33,47	36,90	46,41	55,9	70,4	84,4

Джерело: складено на основі [51-52]

Разом з тим, дані із табл. 3.1 засвідчують про наявність значних диспропорцій у розвитку регіонів України. Так, у 2018 році різниця між максимальним та мінімальним значенням досліджуваного показника становила 176,8 тис. грн., що потребувало від уряду країни дій, спрямованих на врегулювання існуючих диспропорцій та підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів.

Для детальнішого аналізу впливу бюджетних інструментів на валовий

регіональний продукт побудуємо кореляційно-регресійну модель, яка дозволить оцінити зміну обсягу валового регіонального продукту при зміні обсягу доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Для прикладу, візьмемо області із високим рівнем ВРП (Полтавську), вище середнього (Запорізьку), середнім (Львівську), нижче середнього (Хмельницьку) та низьким рівнем (Тернопільську). Моделі побудуємо двох видів – по впливу доходів бюджету та впливу бюджетних витрат.

Вихідні дані для моделювання впливу доходних бюджетних інструментів по цим областям відображено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП через доходи бюджету

Роки	Фактори				Результативний показник
	Доходи бюджету				
	Податок на доходи фізичних осіб	Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Податок на прибуток підприємств	Офіційні трансферти з державного бюджету	ВРП
	X1	X2	X3	X4	У
1	2	3	4	5	6
Полтавська область					
2013	498,0	204,7	0,2	1605,6	56580
2014	574,8	266,6	3,9	2124,3	58464
2015	603,0	77,0	15,6	2145,5	69831
2016	619,0	108,9	2,7	2608,7	95867
2017	462,5	94,7	75,6	3928,5	116272
2018	695,2	112,3	76,9	5349,0	150904
Запорізька область					
2013	614,2	114,3	0,8	2037,9	54828
2014	675,1	138,8	0,9	2658,1	54352
2015	697,4	164,1	0,9	2803,1	65968
2016	736,6	164,8	1,0	3122,0	89061
2017	543,1	156,7	215,0	7100,4	104323
2018	812,1	193,3	469,4	5120,4	130377
Львівська область					
2013	630,6	63,2	2,8	3301,8	61962
2014	707,5	81,3	2,0	4164,8	63329
2015	748,3	58,9	1,1	4615,2	72923
2016	797,3	57,5	1,5	5324,2	94690
2017	607,0	49,3	102,2	7290,6	114842
2018	924,7	59,5	1745,2	8615,6	147404
Хмельницька область					
2011	290,8	20,8	0,2	1618,9	26237
2012	308,0	28,5	0,3	1927,3	26426
2013	333,6	44,9	0,6	2564,8	32162
2014	360,8	30,1	0,5	2848,7	41088
2015	266,2	26,5	29,1	3809,3	48859
2016	400,5	34,8	26,9	4673,6	63882

Продовження табл. 3.2

Тернопільська область					
2013	176,1	5,3	0,9	1529,0	17957
2014	204,1	6,4	0,8	1920,7	18085
2015	213,7	6,6	0,4	2092,5	21676
2016	223,2	7,3	0,7	2358,1	26656
2017	170,0	7,6	42,0	5363,1	31072
2018	255,3	8,5	21,5	6775,6	40747

Джерело: складено на основі [52]

Вихідні дані для моделювання впливу видатків по обраним областям відображено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП через видатки бюджету

Роки	Фактори				ВРП
	Видатки бюджету				
	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Культура і мистецтво	
	X1	X2	X3	X4	
Полтавська область					
2013	403,2	420,7	98,4	45,3	56580
2014	462,7	490,1	119,1	52,4	58464
2015	447,7	653,6	138,3	55,1	69831
2016	450,3	679,9	158,5	56,7	95867
2017	565,0	849,8	159,6	63,7	116272
2018	449,7	920,8	184,0	72,2	150904
Запорізька область					
2013	531,7	471	115,4	19,1	54828
2014	615,8	570,1	142	21,4	54352
2015	642,4	722	181,4	62,0	65968
2016	660,2	819,4	178,7	64,5	89061
2017	843,1	951,6	218,8	73,4	104323
2018	717,8	1177,9	218,8	88,4	130377
Львівська область					
2013	646,1	693,3	76,6	77,2	61962
2014	734,1	827,2	125,1	84,6	63329
2015	780,1	1008,0	123,9	92,8	72923
2016	792,3	1110,0	147,8	97,0	94690
2017	1020,0	1386,7	181,1	115,4	114842
2018	655,2	1441,1	203,6	128,1	147404
Хмельницька область					
2011	418,2	335,9	69,3	37,1	26237
2012	495,0	415,9	78,2	45,6	26426
2013	464,4	567,3	84,6	48,3	32162
2014	461,2	576,8	96,9	50,7	41088
2015	590,5	746,7	120,8	55,0	48859
2016	459,3	824,7	140,0	64,1	63882
Тернопільська область					
2013	257,8	268,0	23,5	38,7	17957
2014	309,3	322,4	42,8	44,8	18085
2015	327,3	414,4	60,6	48,6	21676
2016	334,5	429,3	69,2	50,3	26656
2017	471,9	563,6	64,3	54,1	31072
2018	324,7	547,6	55,1	53,9	40747

Джерело: складено на основі [52]

Розрахуємо моделі впливу чинників дохідної та видаткової частин бюджету (табл. 3.4-3.5).

Таблиця 3.4 – Результати моделювання впливу чинників дохідної частини бюджету

Чинники	Параметри моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
Полтавська область					
Y-перетин	66241,05	7,94202	0,999368	0,998736	197,6043
Змінна X 1	-82,3869	-3,905			
Змінна X 2	-38,5657	-2,86441			
Змінна X 3	-237,263	-2,04496			
Змінна X 4	22,60975	7,116622			
Запорізька область					
Y-перетин	-35582	-1,05244	0,997343	0,994692	46,85295
Змінна X 1	154,7154	1,8905			
Змінна X 2	-316,203	-1,26142			
Змінна X 3	16,01093	0,677833			
Змінна X 4	12,20783	2,929972			
Львівська область					
Y-перетин	15691,4	1,339528	0,999296	0,998593	177,435
Змінна X 1	-9,56183	-0,8956			
Змінна X 2	85,62913	0,874494			
Змінна X 3	-1,15714	-0,45562			
Змінна X 4	11,07414	13,57315			
Хмельницька область					
Y-перетин	16788,1	2,33863	0,996163	0,99234	32,38674
Змінна X 1	-10,6805	-0,25768			
Змінна X 2	-203,919	-1,46468			
Змінна X 3	-48,569	-0,1556			
Змінна X 4	8,900863	2,032035			
Тернопільська область					
Y-перетин	22438,24	5,579356	0,999703	0,999406	420,6721
Змінна X 1	-310,688	-5,12411			
Змінна X 2	7757,953	6,788899			
Змінна X 3	-717,135	-4,80787			
Змінна X 4	5,255962	6,399236			

Джерело: розраховано автором

Як бачимо з табл. 3.4-3.5, побудовані моделі є адекватними, коефіцієнти множинної кореляції та детермінації наближаються до одиниці, що говорить про існування сильного зв'язку між відібраними чинниками і результуючим показником. Критерій Фішера більше за табличне значення (що дорівнює 4,35).

Як бачимо вплив чинників на валовий регіональний продукт є як прямим, так і зворотним. По Полтавщині три чинники доходів мають від'ємний вплив на ВРП, і лише офіційні трансферти з державного бюджету показали додатний коефіцієнт регресії. Тобто маємо позитивний вплив офіційних трансфертів з державного бюджету – їх збільшення на одиницю приведе до зростання ВРП на 22,6 одиниць. Інші доходні інструменти по Полтавській області показали зворотний зв'язок з ВРП. При цьому, наприклад, по рентній платі та платі за використання природних ресурсів і податку на прибуток підприємств причиною може бути нерівний динамічний ряд, оскільки спостерігаємо то суттєвий спад, то значне зростання, тобто при моделюванні не була відчутна тенденція впливу цих факторів.

По Запорізькій області за результатами проведених розрахунків отримані моделі впливу чинників дохідної частини бюджету є адекватними. На величину ВРП три з чотирьох чинників дохідної частини бюджету мають позитивний вплив, зокрема це податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств та офіційні трансферти, і лише рентна плата та плата за використання природних ресурсів може зменшувати значення ВРП.

Для Львівської області позитивний вплив мають рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів та офіційні трансферти. Так само, як і на Тернопільщині, податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств мають від'ємне значення параметрів регресії, але самі коефіцієнти невеликі за величиною, тобто мають незначний вплив.

Як бачимо з табл. 3.4, по Хмельницькій області дохідна частина факторів в основному має від'ємне значення параметрів регресії, що говорить про існування зворотного впливу на результуючий показник. Лише чинник офіційні трансферти з державного бюджету має додатне значення коефіцієнту – зростання цього показника на одиницю забезпечить зростання ВРП Хмельниччини на 8,9 одиниць.

По Тернопільській області найбільший коефіцієнт впливу має зростання рентної плати та плати за використання природних ресурсів,

оскільки зростання цього чинника на одиницю забезпечує зростання ВРП на 7758 одиниць. Так само позитивний, але менший за величиною, мають вплив офіційні трансферти з державного бюджету – їх збільшення на одиницю приведе до зростання ВРП на 5,3 одиниці. Податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств по Тернопільщині показали зворотний зв'язок з ВРП, але причиною цього може бути нерівний динамічний ряд (так, наприклад, по податку на прибуток підприємств спостерігається спад від 0,9 до 0,4, а потім різке зростання до 42 і знову спад майже у два рази), отже при моделюванні не була відчутна тенденція впливу даних факторів.

Таблиця 3.5 – Результати моделювання впливу чинників витратної частини бюджету

Чинники	Параметри Моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
Полтавська область					
Y-перетин	-44206,2	-0,42519	0,968193	0,937397	3,74341
Змінна X 1	12,75633	0,086114			
Змінна X 2	68,51792	0,422741			
Змінна X 3	-358,071	-0,47967			
Змінна X 4	2031,424	0,797507			
Запорізька область					
Y-перетин	-19502,6	-1,08218	0,994795	0,989617	23,82736
Змінна X 1	137,8557	1,735658			
Змінна X 2	127,0558	4,546408			
Змінна X 3	-557,268	-1,17758			
Змінна X 4	-103,28	-0,23688			
Львівська область					
Y-перетин	-54574,1	-1,26445	0,995605	0,99123	28,25658
Змінна X 1	21,10479	0,744936			
Змінна X 2	-49,0383	-0,77948			
Змінна X 3	113,6928	0,611236			
Змінна X 4	1511,773	1,655613			
Хмельницька область					
Y-перетин	-6077,06	-1,18522	0,999352	0,998705	192,8106
Змінна X 1	14,23701	2,083307			
Змінна X 2	-11,8825	-1,35608			
Змінна X 3	416,4953	7,814872			
Змінна X 4	-48,8909	-0,30905			
Тернопільська область					
Y-перетин	-15530,1	-0,35161	0,975856	0,952295	4,990595
Змінна X 1	-9,90993	-0,35423			
Змінна X 2	28,15622	0,443837			
Змінна X 3	-192,506	-0,91248			
Змінна X 4	799,7174	0,511561			

Джерело: розраховано автором

Відносно видатків, за даними табл. 3.5 по Полтавській області в моделі прослідковується позитивний вплив на ВРП трьох з чотирьох чинників, зокрема, видатки на освіту, охорону здоров'я та видатки на культуру і мистецтво. Це можна врахувати при проведенні регіональної політики – тобто збільшити витрати на освіту, охорону здоров'я, культуру і мистецтво, що не матиме негативних наслідків для фінансування з обласного бюджету. При цьому, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення негативно впливають на зростання ВРП. Це означає, що їх зростання повинно бути адекватно оцінено або знайдені додаткові джерела для їх фінансування в області.

За результатами проведених розрахунків отримані моделі впливу чинників видаткової частини бюджету Запорізької області як і дохідної є адекватними. Видатки при моделюванні розподілились так – видатки на освіту та охорону здоров'я мають позитивний вплив, тобто їх зростання на одиницю сприяє зростанню ВРП на 137,86 та 127,06 одиниць відповідно, а видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення та видатки на культуру і мистецтво – негативний, тобто їх зростання на одиницю зумовлює зменшення ВРП на 557,27 та 103,28 одиниць відповідно.

Видатки по Львівщині в основному прямопропорційні з ВРП, тобто їх зростання сприяє зростанню валового регіонального продукту, лише зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення може привести до зменшення величини ВРП. Найбільший коефіцієнт регресії має фактор витрат на культуру і мистецтво, що теж необхідно врахувати при розробці регіональної політики.

Видатки по Хмельницькій області мають як прямий, так і зворотний вплив. Так, позитивно впливають на ВРП видатки на освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, а збільшення видатків на охорону здоров'я та видатків на культуру і мистецтво зумовлюють зменшення ВРП.

Відносно видатків по Тернопільській області в моделі прослідковується позитивний вплив видатків на охорону здоров'я та видатків

на культуру і мистецтво, і зворотний зв'язок між видатками на освіту, соціальним захистом і ВРП. Це можна врахувати при проведенні регіональної політики – збільшити витрати на охорону здоров'я, культуру і мистецтво, що не матиме негативних наслідків для фінансування з обласного бюджету. Звичайно, це не значить, що потрібно зменшувати видатки, наприклад, на освіту – їх зростання повинно бути адекватно оцінено або знайдені додаткові джерела їх фінансування.

На основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки:

- по перше, позитивний вплив міжбюджетних трансфертів на ВРП спостерігається в усіх аналізованих областях, що свідчить про значний рівень трансфертної залежності від державного бюджету. Така залежність є позитивною з позицій проведення фіскальної консолідації, оскільки зростання трансфертів зменшує рівень державного боргу. Щодо здійснення децентралізації бюджетних повноважень – трансфертна залежність є негативним явищем, оскільки зменшує рівень самостійності органів місцевого самоврядування;

- по-друге, вплив податків на величину ВРП здебільшого залежить від географічного розташування області та її економічного потенціалу, ніж від рівня соціально-економічного розвитку. Так, зростання ВРП у Запорізькій області прямопропорційно залежить від зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств; у Львівській та Тернопільській областях зростання рентної плати та плати за використання природних ресурсів сприяє зростанню ВРП; для Полтавської та Хмельницької областей жоден з аналізованих податків не показав позитивний вплив на величину ВРП;

- по-третє, зростанню ВРП сприяють видатки на освіту в Полтавській, Запорізькій, Львівській та Хмельницькій областях; видатки на охорону здоров'я – в Полтавській, Запорізькій та Тернопільській областях; видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – у Львівській та Хмельницькій областях; видатки на культуру і мистецтво – у Полтавській,

Львівській та Тернопільській областях.

Відтак, очевидним є те, що кожна область в Україні є унікальна за своїми характеристиками та рівнем розвитку. Тому при проведенні децентралізації необхідно детальніше оцінювати регіональні особливості кожної території, що дасть можливість запроваджувати на певній території саме ті податки, які найефективніше впливатимуть на зміцнення місцевих бюджетів та розвиток територіальних громад.

Таким чином, проведене моделювання дає змогу виявити соціально-економічні проблеми та чинники соціально-економічного розвитку територій України, та слугує основою для розробки системи ефективних заходів щодо зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів:

- по-перше, якщо фінансова самостійність органів місцевого самоврядування є економічною і політичною ціллю, то податкові надходження повинні бути такими, щоб покривати видатки місцевих бюджетів, і при цьому трансфертна залежність від «центру» має бути мінімальною. Саме місцеві податки та збори повинні слугувати надійною базою довгострокового планування та розвитку, що дасть можливість впливати на видаткову політику та насамперед реалізувати програми розвитку територій;

- по-друге, бюджетна політика сформована на принципах фінансової децентралізації дозволить збалансувати потреби місцевих бюджетів з їх фінансовими можливостями, що стимулюватиме органи місцевого самоврядування до нарощування фінансово-економічного потенціалу, а відтак і фінансової автономії.

3.2 Розробка методики вибору стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад

Недостатність управлінського досвіду і посилення несаможиттєвості органів місцевого самоврядування в сучасних умовах ускладнюють виконання власних і делегованих повноважень, які на них покладаються щодо забезпечення своєчасності і повноти реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад.

На наш погляд, підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування пов'язане:

- по-перше, з вдосконаленням фінансування на основі чіткового вибору оцінних показників;
- по-друге, зі створенням системи вимірювань та моніторингу з урахуванням оцінки фінансових ресурсів території;
- по-третє, з оптимізацією структури фінансових ресурсів території на основі виявлення додаткових джерел та резервів їх нарощення.

Дослідження особливостей функціонування існуючої системи місцевого самоврядування показав, що, не дивлячись на ряд позитивних характеристик розвитку, дана система на сьогодні має певні недоліки:

- органи місцевого самоуправління не мають значної сфери власної відповідальності і не вирішують багато важливих питань життєдіяльності населення територіальних громад;
- відсутня можливість довгострокового планування соціально-економічного розвитку на місцевому рівні;
- відсутні критерії і показники, за якими можна було б провести оцінку результативності (ефективності) діяльності органів місцевого самоврядування;
- відсутні організаційно-правові і економічні можливості ефективно регулювати розвиток сфери платних послуг, зокрема, що

надаються для соціально-незахищених верств населення (дітей, пенсіонерів, інвалідів тощо);

– недостатня координація діяльності і взаємодії між органами місцевого самоврядування і органами виконавчої влади.

Саме тому, органи місцевого самоврядування потребують методичної допомоги при прийнятті обґрунтованих управлінських рішень при виборі стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад, з урахуванням усіх особливостей їх господарської та фінансової діяльності.

Основи методичного підходу щодо формування стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади наведено на рис. 3.1.

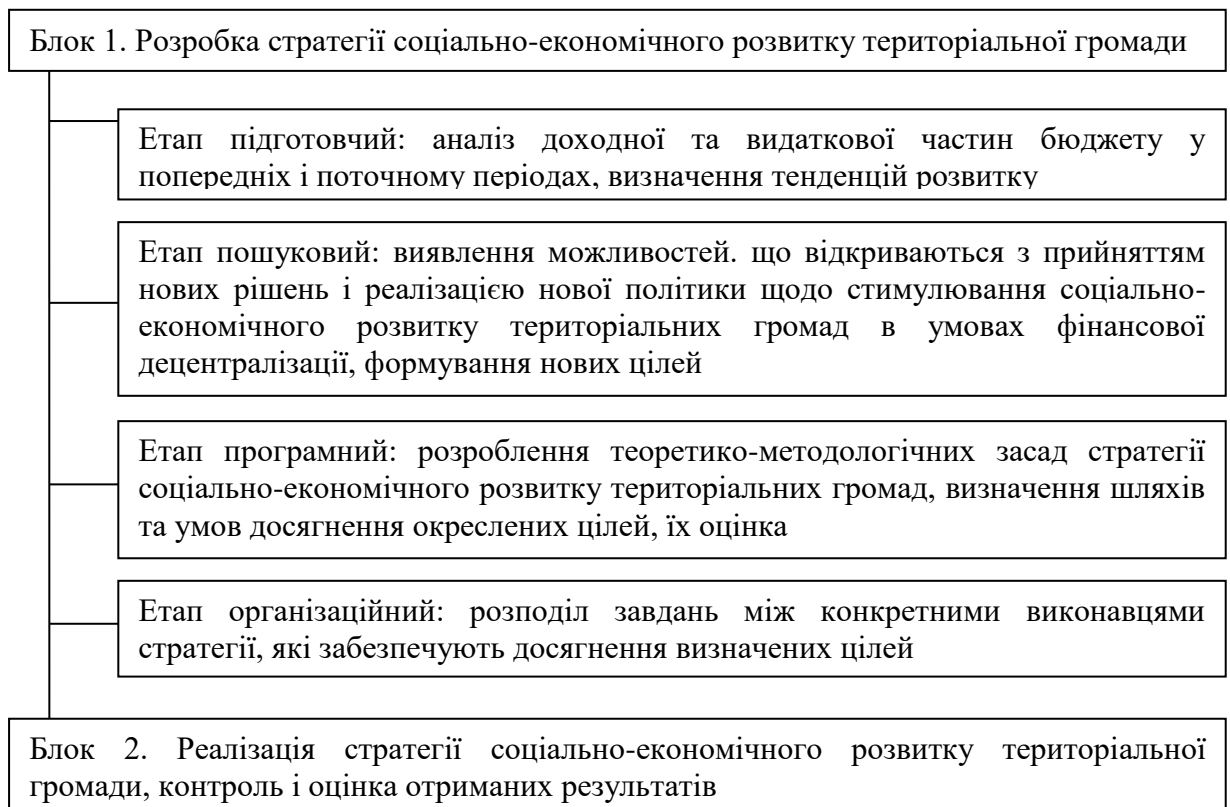


Рисунок 3.1 – Методичний підхід щодо формування та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади

Джерело: розроблено автором

Методичний підхід щодо формування та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади включає два основних блоки: розробка та реалізація стратегії її соціально-економічного розвитку.

На початковому етапі необхідно визначити мету та завдання формування стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади, виходячи з реального стану справ по законодавчому, нормативному і ресурсному забезпеченню органів місцевого самоврядування. У якості стратегічної мети виступає створення фінансово спроможної територіальної громади задля забезпечення підвищення якості життя населення та стану адміністративно-територіальної одиниці.

Комплекс проблем на місцевому рівні, що вимагають вирішення, і завдання по їх реалізації наведено на рис. 3.2 у вигляді дерева цілей та завдань стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад, що направлені на вирішення питань місцевого значення і переданих на їх рівень державних повноважень по питаннях, пов'язаних із забезпеченням якості життя населення та стану території.

Одним з першочергових завдань стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах фінансової децентралізації є вдосконалення координації діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Безумовним напрямом робіт за рішенням цього завдання є розширення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування і розвиток міжбюджетних взаємовідносин, а також взаємодії з державними і недержавними структурами. Це сприятиме підвищенню ефективності та результативності діяльності органів місцевого самоврядування та стану соціально-економічного розвитку територіальних громад за рахунок стратегічної мети.

Визначена стратегічна мета та завдання можуть бути успішно реалізовані на основі повномасштабного обхвату проблем, що визначаються на підґрунті проведення моніторингу управління фінансовими ресурсами території.

На етапі моніторингу управління фінансовими можливостями територіальної громади об'єктивно вимагає від органів місцевого самоврядування формування уміння розробляти альтернативну стратегію



Рисунок 3.2 – Дерево цілей і завдань стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: розроблено автором

соціально-економічного розвитку таким чином, щоб ефективно й адекватно реагувати на зміну суспільно-політичних, соціально-економічних та інших умов функціонування території.

У сучасних економічних умовах в ході організації бюджетного процесу на місцевому рівні необхідно забезпечити підвищення якості управління фінансовими ресурсами території. Завдяки моніторингу та оцінці якості управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні, органи місцевого самоврядування забезпечуються необхідною інформацією, яка лежить в основі формування альтернативних стратегій соціально-економічного розвитку територіальної громади.

При цьому, при проведенні моніторингу управління фінансовими ресурсами територіальної громади необхідно регулярно вимірювати рівень поточного фінансового потенціалу місцевих бюджетів, який характеризує відповідність діяльності органів місцевого самоврядування принципам ефективного та відповідального управління бюджетними коштами. При моніторингу управління фінансовими ресурсами фактичний фінансовий потенціал місцевих бюджетів порівнюють з рівнем, який враховує виявленні додаткові джерела та резерви.

На третьому етапі методичного підходу органи місцевого самоврядування формують альтернативні стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади. Незважаючи на підвищений інтерес до стратегічного планування на місцевому рівні, практика визначення перспективних напрямів розвитку території відсутня внаслідок слабкої наукової, організаційно-методичної, кадрової забезпеченості. У зв'язку з цим обґрунтування вибору можливих альтернатив (варіантів) досягнення стратегічних цілей та завдань соціально-економічного розвитку територіальної громади набуває особливої актуальності.

Під стратегічною альтернативою розуміють напрями або способи дій в рамках обраної базової стратегії соціально-економічного розвитку. Кожна стратегічна альтернатива, за такого підходу, орієнтована на ефективне

використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів та сформована з урахуванням особливостей їх функціонування і перспектив змін поточного стану територіальної громади.

Різноманіття варіантів реалізації стратегічного вектора соціально-економічного розвитку територіальної громади припускає необхідність вибору органами місцевого самоврядування однієї або декількох можливих альтернатив досягнення поставлених цілей і завдань.

З метою методичного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування необхідними рекомендаціями щодо формування стратегічних альтернатив соціально-економічного розвитку територіальної громади запропонована схема вироблення концепції стратегічних альтернатив використання коштів місцевих бюджетів для досягнення цілей соціально-економічного розвитку.

Процес формування вибору набору стратегічних альтернатив соціально-економічного розвитку територіальної громади включає в себе: попереднє формування проблеми; формулювання цілей рішення і поставлених завдань; визначення об'єкту управління (процес соціально-економічного розвитку громади); аналіз і вибір методу вирішення поставлених завдань і розробка алгоритму рішення; визначення обсягу фінансових ресурсів для досягнення різних варіантів стратегії соціально-економічного розвитку; визначення «точок зростання»; вибір стратегічної альтернативи для обґрунтування стратегії управління соціально-економічним розвитком територіальної громади.

Найважливішим етапом формування альтернативних рішень виступає ідентифікація точок зростання, що здатні ініціювати довгостроковий соціально-економічний розвиток територіальної громади. Точками зростання можуть бути галузь, підприємство, проект, які дозволяють задовольнити зростаючі потреби, і здатні ініціювати довгостроковий соціально-економічний розвиток, дати додаткові надходження до місцевого бюджету, створити нові робочі місця. При цьому точки зростання визначають

функціонально-галузеву орієнтацію можливих альтернатив соціально-економічного розвитку територіальної громади:

- соціально-інфраструктурну (розвиток освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, житлово-комунального господарства, сфери послуг);
- виробничо-інфраструктурну (розвиток інженерної інфраструктури, енергетичної, будівельної, транспортної системи);
- агропромислову (пріоритетний розвиток сільського господарства та переробної промисловості);
- промислово-сировинну (максимальне використання наявної мінерально-сировинної бази для розвитку оброблювального сектора економіки, реалізація проектів в області природокористування);
- туристично-рекреаційну (реалізація унікального природно-ресурсного потенціалу місцевих бюджетів і розвиток сфери туристичних послуг).

Розроблені напрями вибору альтернатив соціально-економічного розвитку територіальних громад дозволяють краще зрозуміти соціально-економічні наслідки розвитку певних видів діяльності. Разом з тим, при виборі стратегічної альтернативи необхідно враховувати комплексний розвиток території. Тому, при виборі стратегічних альтернатив важливо враховувати всю різноманітність функціонально-галузевих напрямів розвитку територіальної громади.

Після складання набору варіантів альтернатив слід переходити до процесу оцінки кожної альтернативи, що представляє собою ухвалення оптимального рішення щодо визначення напрямів соціально-економічного розвитку територіальної громади при заданих обмеженнях та умовах майбутнього. Оцінка альтернатив включає визначення переваг та недоліків кожній з них і можливих наслідках її вибору.

Через неминучість негативних наслідків, які пов'язані з будь-якою альтернативою, майже всі важливі управлінські рішення розробляються з урахуванням компромісів.

негативний вектор демографічної ситуації на території. Чисельність населення стійко знижується, збільшується частка людей пенсійного віку. Через відсутність трудових ресурсів обсяги виробництва значно зменшуються, при цьому відбувається скорочення кількості робочих місць. У результаті дефіциту робочих місць, низької якості життя населення і слаборозвиненої інфраструктури, яка не має власних можливостей для розвитку, посилюється маятникова міграція працездатного населення. Населення територіальної громади, серед яких і молодь, вибирають місцем роботи сусідні території, головним чином, великі міста з розвинутою економікою і сферою обслуговування. Отже, одним з негативних стратегічних наслідків вибору такого шляху розвитку є відтік молоді, що, як наслідок, може призвести до деградації територіальної громади.

У рамках зазначеної стратегії органам місцевого самоврядування необхідно спрямувати свої зусилля на розробку заходів створення сприятливих умов щодо збалансування фінансових ресурсів місцевого бюджету за рахунок виявлення додаткових джерел та резервів, інвестиційного клімату та іміджу території, забезпечення ефективного розподілу власних фінансових ресурсів, для розвитку малого а середнього бізнесу, підвищення ефективності управління комунальними підприємствами. Реалізація запропонованих заходів дозволить органам місцевого самоврядування варіювати власними фінансовими ресурсами для забезпечення зростання рівня забезпечення територіальної громади фінансовими ресурсами.

Стабілізаційна стратегія – квадранти 2, 7, 8. Дана стратегія націлена на забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку територіальної громади, який досягається шляхом використання фінансових ресурсів місцевого бюджету для підвищення продуктивності основних фондів підприємств, створення підприємницького клімату, вдосконалення структури суспільних інститутів, що стимулюватимуть приватний сектор, вдосконалення конкурентних переваг, освоювання елементів в ланцюжку

доданих вартостей в конкретних виробництвах, стимулювання створення наукомістких і високотехнологічних експортоорієнтованих виробництв, диверсифікації експортного потенціалу на користь товарів і послуг з високою доданою вартістю, переходу до світових стандартів якості продукції. У свою чергу, це призведе до збільшення робочих місць, зростання рівня добробуту населення територіальної громади та покращення демографічної ситуації в ній.

Аграрно-промислова стратегія – квадранти 3, 6, 9-11. Припускає реабілітацію існуючих підприємств на основі саморозвитку при максимальному використанні місцевих ресурсів і перехід виробників на режим стійкого розвитку на основі модернізації виробничого потенціалу, впровадження прогресивних технологій виробництва продукції, раціонального використання сільськогосподарських земель, що дозволить підвищити конкурентоспроможність і перетворитися на комплексну аграрно-промислову, багатофункціональну територію. Цьому сприятиме підвищення доступності кредитів комерційних банків і позик виробникам, що забезпечить можливість ефективного просування їх продукції на ринки.

Інвестиційна стратегія – квадранти 4, 5, 12-16. Дана стратегія соціально-економічного розвитку передбачає формування сприятливого інвестиційного клімату території, підтримку інвестиційної діяльності зусиллями органів місцевого самоврядування, які спрямовані на створення правових і економічних умов здійснення інвестиційної діяльності, і як результат залучення максимально можливих інвестицій в існуючі виробництва. Видатки місцевого бюджету розвитку дозволять провести переорієнтацію галузей місцевого господарства на високотехнологічне виробництво конкурентоздатної продукції шляхом їх модернізації і часткового оновлення, збільшення обсягів виробництва місцевого господарства, створення нових робочих місць. При певних умовах можна розраховувати на економічну ефективність у вигляді збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів, скорочення видатків на утримання

інфраструктури.

Запропоновані альтернативні стратегії соціально-економічного розвитку дозволяють розробити стратегію в декількох варіантах, кожен з яких буде характерним для тієї чи іншої територіальної громади в залежності від рівня забезпечення фінансовими ресурсами. На різних етапах розвитку стратегічні альтернативи можуть змінюватися, комбінуватися і доповнювати одна одну. Такий підхід зумовлює ефективність формування стратегії соціально-економічного розвитку.

Другим етапом реалізації стратегії є контроль і коригування її реалізації. Контроль і коригування реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади відрізняється своєчасністю, повнотою, періодичністю, системністю і комплексним використанням даних стратегічного аналізу, що дозволяє формувати контрольну інформацію з урахуванням змісту поставлених цілей, вимог користувачів інформації контролю, принципів контролю, що реалізуються, виділених для контролю об'єктів та методів контролю.

Метою контролю за реалізацією стратегічних завдань соціально-економічного розвитку територіальної громади є формування надійної інформації, що містить думку фахівців служб внутрішнього контролю про відхилення ключових показників, які встановлено на певний період часу, причинах цих відхилень та їх коригування. Користувачами результативної інформації контролю за результатами реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку територіальної громади і досягнення значень ключових показників забезпечення території фінансовими ресурсами є органи місцевого самоврядування, зацікавлені інвестори, фахівці, управлінці, функції яких пов'язані з формуванням, аналізом і моніторингом даних показників.

Об'єктом контролю за реалізацією стратегічних завдань соціально-економічного розвитку територіальної громади і досягненням ключових показників стратегічного розвитку є система показників забезпечення її

фінансовими ресурсами, а також сформована на цій основі стратегічна звітність.

Основні елементи системи контролю і коригування реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади, залежать від того, як буде сформована інформація в системі стратегічного управління, наскільки ефективно будуть застосовані методи прогнозування значень тих чи інших показників на майбутні періоди, наскільки адекватна буде виконана оцінка середовища для реалізації стійкого соціально-економічного розвитку.

Алгоритм формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах фінансової децентралізації, представлено на рис. 3.4.

Варто зауважити, що ключовим елементом реалізації стратегії є створення цільових галузевих і комплексних програм, програм розвитку територій. У цілому, запропонований авторський варіант стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади в мовах фінансової децентралізації спрямовано на проведення реформи у сфері ресурсного забезпечення місцевих бюджетів відповідно до стратегічного завдання бюджетної політики – створення умов для реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні.

Таким чином, методичний підхід щодо формування та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади являє собою інструмент, який дозволяє оцінити якість стратегічного розвитку та є підґрунтям, на основі якого приймаються остаточні обґрунтовані управлінські рішення. Даний підхід є універсальним для територіальної одиниці різного рівня та відрізняється відносною простотою. Такий підхід надає можливість оцінити не лише сучасний рівень забезпечення фінансовими можливостями, а й перспективи подальшого соціально-економічного розвитку територіальної громади.

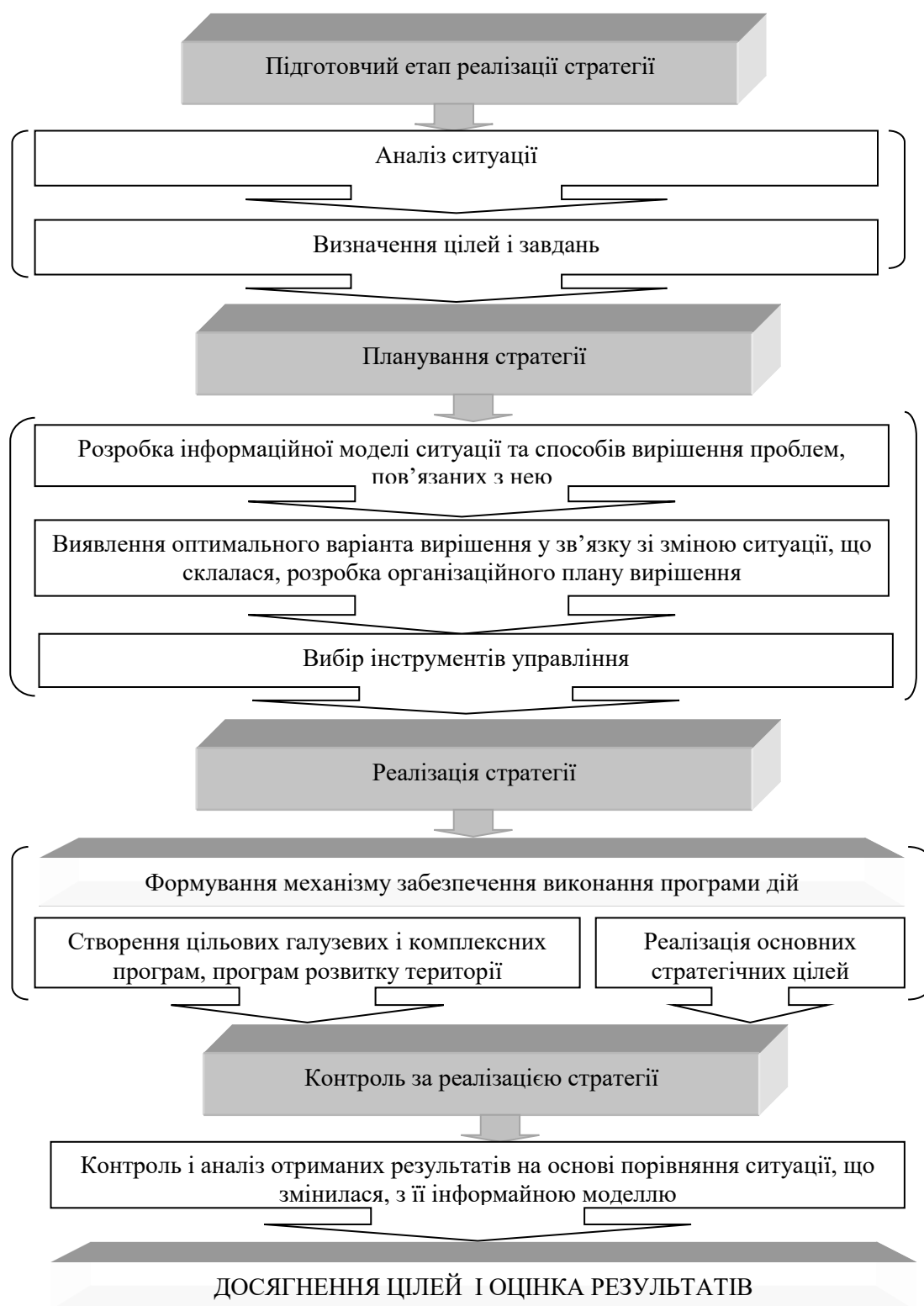


Рисунок 3.4 – Алгоритм формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах фінансової децентралізації

Джерело: запропоновано автором

Висновки за розділом 3

Пошук та обґрунтування перспективних напрямів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації дозволяє зробити наступні висновки.

Запропоновано методичний підхід до побудови моделі оцінювання впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток територій в умовах фінансової децентралізації. Застосування запропонованого підходу дало змогу встановити неоднозначну природу фінансової децентралізації та визначити ключові чинники впливу. Доведено, що фінансова децентралізація за рівнем податкових доходів неоднозначно і значимо пов'язана із економічним зростанням територій. Зростання частки міжбюджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів асоціюється із зростанням економіки територіальних громад. Фінансова децентралізація за доходами та видатками позитивно асоціюється із економічним зростанням регіонів України впродовж всього обраного часового діапазону дослідження.

Обґрунтовано необхідність розробки стратегії розвитку територіальних громад, що має включати два основних блоки: 1) розробка стратегії розвитку; визначення мети та завдань стратегії розвитку; моніторинг управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів; формування альтернативних стратегій розвитку; 2) реалізація стратегії розвитку територіальних громад: обґрунтування вибору альтернативної стратегії розвитку; контроль і коригування реалізації стратегії розвитку. Обґрунтовано, що запропоновані альтернативні стратегії розвитку дозволяють розробити стратегію в декількох варіантах, кожен з яких буде характерним для тієї чи іншої територіальної одиниці в залежності від рівня забезпечення фінансовими ресурсами. Такий підхід зумовлює ефективність формування стратегії розвитку територіальних громад.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведено теоретичні узагальнення та запропоновано нове вирішення актуальної задачі стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

1 Здійснено класифікацію інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації за такими ознаками, як організаційно-адміністративні, економічні (виробничі, ринкові та фінансові) та соціальні. На відміну від існуючих, вона враховує у складі фінансових, як ключові, бюджетні інструменти, що сприяє в умовах фінансової децентралізації зростанню самодостатності місцевих бюджетів та їх фінансовій спроможності, а також дає можливість формування напрямів стимулювання соціально-економічного розвитку територій через згладжування існуючих територіальних та територіальних диспропорцій.

2 Уточнено визначення фінансової децентралізації як форми економічних відносин шляхом урахування ступеня закріпленості фінансових ресурсів та організаційної функціональної самостійності за органами місцевого самоврядування. Доведено, що при стимулюванні територіального розвитку затребуваною формою відносин між органами державної влади й управління та органами місцевого самоврядування є фінансова децентралізація. Обґрунтовано, що фінансовій децентралізації властивим є делегування значних повноважень органам влади на місцях, з тим щоб, забезпечити спроможність територіальних громад самостійно приймати рішення щодо формування доходів, витрат і нормативно-правового регулювання з метою забезпечення їх соціально-економічного розвитку.

3 На базі порівняльного аналізу зарубіжного досвіду стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних одиниць в умовах фінансової децентралізації обґрунтовано доцільність збільшення питомої

ваги доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті до рівня економічно розвинених країн; зростання обсягу податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів та відповідальності за їх адміністрування; зниження залежності місцевих бюджетів від трансфертів за цільовим призначенням (субвенцій), кошти яких органи місцевого самоврядування не мають повноважень розподіляти самостійно; надання органам місцевого самоврядування організаційної самостійності через делегування їм повноважень щодо прийняття рішень у сферах, що належать до їх компетенції.

4 Доведено, що для місцевих бюджетів характерна переважно соціальна спрямованість, адже значна кількість повноважень передається на місцевий рівень з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання відповідно до принципу субсидіарності. Враховуючи порівняно низьку частку капітальних видатків у структурі видаткової частини місцевих бюджетів доведено доцільність стимулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні. Доведено необхідність поетапного реформування місцевих бюджетів в рамках розмежування видаткових повноважень органів місцевого самоврядування, що має відбуватися зі збереженням збалансованості бюджетної системи в цілому і у взаємозв'язку з проведенням реформ в галузях бюджетної сфери та інших сферах діяльності.

5 Виявлено задовільний результат трансфертного збалансування місцевих бюджетів, оскільки за рахунок низхідних потоків практично протягом усього періоду, що аналізується, нівелювалася бюджетна дефіцитність. Доведено, що несприятливою для територіальних громад тенденцією є зниження первинної збалансованості та системне зростання як трансфертного навантаження на Державний бюджет України, так і трансфертної залежності місцевих бюджетів. Доведено, що така ситуація вказує на послаблення фінансових позицій органів місцевого самоврядування. Обґрунтовано, що високий рівень залежності формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування гальмує не тільки

економічний розвиток територіальних громад взагалі, а й є причиною їх розшарування за рівнями розвитку та посилення утриманських настроїв органів місцевого самоврядування окремих адміністративних одиниць.

6 На основі наукових напрацювань вітчизняних учених та з урахуванням сучасних особливостей реалізації політики фінансової децентралізації обґрунтовано доцільність запровадження методики комплексної оцінки фінансової децентралізації та її впливу на фінансову спроможність місцевих бюджетів територіальних громад. Результати комплексної оцінки за запропонованим методичним підходом виявила на сучасному етапі нестійкий тип їх фінансової спроможності. Аргументовано, що новації Бюджетного та Податкового кодексів України, що позиціонувалися як спрямовані на децентралізацію бюджетної системи держави, мали як позитивний ефект, так і спровокували низку проблемних питань формування й використання місцевих бюджетів з метою стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

7 З'ясовано особливості та визначено основні недоліки процесу стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад за допомогою бюджетних інструментів. Аналіз п'яти областей України засвідчив про високу трансфертну залежність місцевих бюджетів від державного бюджету, що є показником високого рівня централізації бюджетних повноважень в Україні. Виявлено бюджетні чинники, що в умовах децентралізації сприяють зростанню валового регіонального продукту, зокрема це зростання надходжень від рентних платежів та податку на доходи фізичних осіб; зростання надходжень від міжбюджетних трансфертів; зменшення видатків на охорону здоров'я; зменшення видатків на культуру і мистецтво; скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Отримані результати означають, що не потрібно скорочувати ці видатки, проте їх фінансування сьогодні є неефективним.

8 Здійснено моделювання процесу формування стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах фінансової

децентралізації. Розроблено механізм реалізації стратегії, який передбачає таку послідовність: аналіз ситуації; визначення цілей і завдань; розробка інформаційної моделі ситуації та способів вирішення проблем, пов'язаних з нею; виявлення оптимального варіанта вирішення проблем у зв'язку зі зміною ситуації, що склалася; розробка організаційного плану їх вирішення; вибір інструментів управління; розробка та виконання програми дій; контроль і аналіз отриманих результатів на основі порівняння ситуації, що змінилася з її інформаційною моделлю. Запропонована стратегія сприятиме створенню ефективної системи міжбюджетних відносин, їх узгодженню із пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку України, зміцненню фінансової основи місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. О. Місцеве самоврядування як загальний спадок людської цивілізації та феномен сучасного світового конституціоналізму / М. О. Баймуратов // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 4–5. – С. 38–47.
2. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. / Батанов О. // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2017. – № 2 (12). – С. 51-57.
3. Безверхнюк Т.М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Безверхнюк Тетяна Миколаївна. – Одеса, 2016. – 441 с.
4. Белец Ж.А. Партиципаторне бюджетування як інноваційний демократичний інструмент участі громадян в управлінні справами територіальних громад [Електронний ресурс] / Ж. А. Белец // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_21.
5. Бондаренко А. Бюджетування знизу: бразильський подарунок усьому світі [Електронний ресурс] / А. Бондаренко. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/devrand/read/25319/Budzhetuvanna_znyzu_brazylsky_j_podarunok.
6. Бондаренко В. Л. Оцінка ефективності та збалансованості фінансового забезпечення розвитку міста / В. Л. Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 6– 68.
7. Боровик П. М. Вітчизняна практика та зарубіжний досвід бюджетних відносин на рівні місцевих бюджетів / П. М. Боровик, О. В. Ролінський, К. М. Мазур // Облік і фінанси. - 2015. - № 1. - С. 51-57.
8. Булеца Н.В. Особливості процесу партисипативного бюджетування в

- Україні / Н.В. Булеца // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 8. — С. 148–154. 8
9. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : від 8 лип. 2010 р. №2456-VI : станом на 01 січн. 2019 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. — Текст. дані. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 12.09.2019.
10. Бюджетний моніторинг : Аналіз виконання бюджету за 2012 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. — Київ, 2013. — 73 с.
11. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2011 рік / І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська. — Київ, 2011. — 96 с.
12. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. — Київ, 2014. — 80 с.
13. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. — Київ, 2015. — 77 с.
14. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. — Київ, 2016. — 80 с.
15. Василик О.Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 544 с.
16. Всесвітня декларація місцевого самоврядування // Місьцеве та регіональне самоврядування України. - 1994. - Вип. 1-2 (6-7). - С. 65-69.
17. Гавриленко Ю. О. Партисипативний бюджет: зарубіжний досвід та перспективи впровадження в Україні / Ю. О. Гавриленко, Т. М. Загорійчук //

- Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» . – 2017. – № 16(38). – С. 48-51.
18. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : Монографія / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2012. – 248 с.
19. Демчак Р. Є. Формування моделей бюджетної децентралізації: досвід зарубіжних країн / Р. Є. Демчак // Економічний форум. – 2017. - № 3. – С. 70-77.
20. Дем'янишин В.Г. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах / В. Г. Дем'янишин // Світ фінансів.– 2017.– №2. – С. 34–48.
21. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку. Навчальний посібник. – Київ : Центр громадської експертизи, Проект “Місцевий економічний розвиток міст України”. - 2015. – 176 с.
22. Дутчак С.В. Управління регіональним розвитком / : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – 128 с.
23. Економічний енциклопедичний словник : У 2-х т., Т.2 / [С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій]; з ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
24. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР: станом на 20 вер. 2000 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 12.10.2019.
25. Жадан М. І. Оцінка ефективності формування доходів місцевих бюджетів / М. І. Жадан, Т. О. Котій // Сталий розвиток економіки . – 2013. – № 1. – С. 349-353.
26. Затонацька Т. Г. Особливості бюджетного інвестування в Україні на сучасному етапі / Т. Г. Затонацька, А. В. Ставицький // Фінанси України. – 2015. – № 4. – С. 46-54.
27. Казюк Я.М. Інструменти фінансування видатків розвитку місцевих бюджетів / Я. Казюк // Науковий вісник академії муніципального управління.

– 2016. – Вип. 1. – С. 343-352.

28. Карлін М. І. Державні фінанси у транзитивній економіці / М.І. Карлін, Л.М. Горбач, Л.Я. Новосад. – Київ: Кондор, 2013. – 200 с.

29. Конституція України [Електронний ресурс] : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 30 вер. 2016 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 12.10.2019.

30. Косаревич Н. Б. Вплив реформи місцевого самоврядування на зміцнення місцевих фінансів / Н. Б. Косаревич // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1: Економіка. - 2015. - № 1 (9). - С. 70-77.

31. Кохан І. В. Бюджетне фінансування як інструмент реалізації стратегії соціально-економічного розвитку держави / Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 9. – С. 176-181.

32. Крайник О. Децентралізація управління фінансовими ресурсами регіону / О. Крайник // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 21. – С. 373–378.

33. Кулай А. В. Децентралізація фінансових ресурсів територіальних громад в умовах проведення бюджетної реформи / А. В. Кулай // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". - 2016. - Вип. 19. - С. 41-44.

34. Кулай А.В. Механізм формування доходів бюджетів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / А.В. Кулай ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. — Львів, 2014. — 20 с.

35. Ламський М. Д. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення повноважень органів самоврядування / М. Д. Ламський // Бізнесінформ. – 2016. – № 11. – С. 142-147.

36. Лисяк Л. В. Бюджетна політика в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. — К.: НДФІ, 2017. — 600 с.

37. Лінтур І. В. Напрями оптимізації формування доходів місцевих бюджетів / І. В. Лінтур, К. Ю. Байса, Ю. М. Гомонай // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка . – 2015. – Вип. 2. – С. 125-129.
38. Мельничук Н. Ю. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні / Н. Ю. Мельничук // Экономика Крыма. – 2015. – № 1 (34). – С. 78–81.
39. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ : монографія / О.О.Молдован. – Київ : НІСД, 2014. – 380 с.
40. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти // Л. Муркович / Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. - №2(5). – С. 111-118.
41. Наркізова Т. М. Бюджетні ресурси як складова системи державних фінансів в умовах сьогодення / Т. М. Наркізова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2015. - № 2. - С. 132-139.
42. Непочатенко О. О. Використання міжбюджетних трансфертів з метою вирівнювання доходної бази місцевих бюджетів / О. О. Непочатенко, П. М. Боровик, О. М. Преде // Економіка. Управління. Інновації . – 2013. – № 2. – С. 23-28.
43. Овчарова Н. В. Міжбюджетні трансферти в механізмі формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері / Н. В. Овчарова // Матеріали за X Международна научна практична конференция “Ключови въпроси в съвременната наука – 2014” (17 – 25 април 2014 г.). – Том 2.- Икономика София “Бял ГРАД- БГ” ООД, 2014. – С. 36 – 40.
44. Омелянович Л. Бюджетна система: інтегров. навч. комплекс / Л. Омелянович. – Донецьк: ДонНУЕТ. – 2016. – 237 с.
45. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В. М. Опарін. – Київ: КНЕУ, 2005. – 239 с.
46. Опарін В.М. Фінанси. Загальна теорія /В. М. Опарін. – Київ: КНЕУ, 2001. – 240 с.

47. Організаційно-економічні та правові механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади : монографія / Р. Л. Брусак [та ін.] ; заг. ред. П. І. Шевчук, І. Р. Залуцький. – Л. : ЛПІДУ НАДУ, 2015. – 348 с.
48. Офіційна веб-сторінка Американської статистичної асоціації ASA [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу : <http://www.amstat.org/>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 22.09.2019.
49. Офіційна веб-сторінка Євростату [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 22.09.2019.
50. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 22.09.2019.
51. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). – Назва з екрану. – Дата перегляду: 22.08.2019.
52. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 22.08.2019.
53. Павлов С. В. Роль податків у формуванні доходів місцевих бюджетів / С. В. Павлов // Управління розвитком. – 2015. – № 21. – С. 113-115.
54. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки: монографія / К. В. Павлюк. – Київ: НДФІ, 2016. – 584 с.
55. Панасюк Л. В. Теоретичні аспекти формування ресурсної бази фінансового забезпечення місцевих органів влади / Л. В. Панасюк // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 235 : в 4 т. – Т. IV. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. – С. 810–821.
56. Паутова Т. О. Формування доходів місцевих бюджетів в Україні: проблеми та перспективи вдосконалення / Т. О. Паутова // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 1. – С. 132-138.
57. Пинская М. Р. Роль налогов в повышении качества управления

бюджетними ресурсами / М. Р. Пинская // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2013. - № 1. - С. 150-155.

58. Писаренко В.П. Впровадження партисипативного бюджету / В.П. Писаренко // Фінанси України. — 2016. — № 7. — С. 51–54.

59. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI : станом на 7 січ. 2016 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2684-14>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.09.2019.

60. Поплевічева Н. Г. Роль держави у зниженні ризиків тінізації бюджетних фінансових ресурсів / Н. Г. Поплевічева // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 20. - С. 129-133.

61. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України від 06 серп. 2014 р. № 385 : станом на 26 груд. 2016 р. / Законодавство України : [веб-сайт Кабінету міністрів України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15.10.2019.

62. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР : станом на 24 трав. 2012 р. / Верховна Рада України. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 22.08.2019.

63. Публікація документів Державної Служби Статистики України. Європа [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/work/stk_u/evr.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 22.09.2019.

64. Радіонов Ю. Д. Бюджетні кошти як інвестиційний ресурс України / Ю.Д. Радіонов // Економіка України. - 2014. - № 9. - С. 35-53.

65. Ресурсами громади розпоряджається сама громада: історія успіху

Порту Алегрі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gurt.org.ua/recipes_success/21921.

66. Романенко О. Р. Фінанси / О. Р. Романенко. - Київ : Центр навч. літ-ри, 2006. - 312 с.

67. Сапожніков В.Б. Практика і проблематика фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування / В.Б. Сапожніков // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №11. – С. 69-71.

68. Селямон-Міхєєва К. Д. Міжбюджетні відносини як фінансовий механізм держави / К. Д. Селямон-Міхєєва // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 3. – С. 19–25.

69. Сидорчук А. Моделі фінансового забезпечення соціального захисту населення / А. Сидорчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. - 2014. - № 16. - С. 102-107.

70. Сідельникова Л. П. Диспропорції податкової складової бюджетних ресурсів держави та шляхи їх усунення / Л. П. Сідельникова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". - 2016. - Вип. 23. - С. 183-188.

71. Сідельникова Л. П. Ефективність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Фінанси України. - 2015. - № 9. - С. 45-60.

72. Сідельникова Л. П. Розбудова бюджетних ресурсів у контексті еволюції державотворення / Л. П. Сідельникова // Фінанси України. - 2014. - № 8. - С. 70-84.

73. Сілецький Я. В. Проблеми державного споживання бюджетних ресурсів / Я. В. Сілецький // Наукові праці НДФІ. - 2015. - Вип. 4. - С. 182-188.

74. Слобожан О. Місцеве самоврядування та європерспективи / О. Слобожан // Дзеркало тижня. Україна. – 2017. – 22 листопада (№ 43) [Електронний ресурс]. Текст. дані. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/misceve-samovryaduvannya-ta-yevroperspektivi>

.html. - Назва з екрану. – Дата публікації: 12.10.2019.

75. Сонько С.П. Ринок і регіоналістика /С.П.Сонько, В.В. Кулішов, В.І.Мустафін. – : Ельга, Ныка-Центр., 2014. – 380с.

76. Сорока Р. С. Тенденції формування доходів місцевих бюджетів / Р. С. Сорока, І. В. Максимець // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – Вип. 2. – С. 326-336.

77. Ставнича М. М. Перспективи використання програмно-цільового методу в умовах обмеженості бюджетних ресурсів регіону / М. М. Ставнича // Економіка і регіон. - 2015. - № 6. - С. 15-19.

78. Трещов М. Дефініція поняття «Ресурсне забезпечення місцевих бюджетів» /М. Трещов // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. - № 1. – С. 25-30.

79. Трещов М. М. Система управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів: концептуальні засади побудови / М. М. Трещов // Університетські наукові записки. - 2016. - № 1. - С. 254-261.

80. Трещов М.М. Напрями та інструменти державного регулювання ресурсного забезпечення місцевих бюджетів / М. Трещов // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2014. - Вип. 2. - С. 213-222.

81. Тулай О. І. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику [Електронний ресурс] / О. І. Тулай. – Текст. дані. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/121/knp121_93-97.pdf – Назва з екрану. – Дата публікації : 23.04.2011. – Дата перегляду : 16.10.2019.

82. Управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету: монографія / [Л. Ф. Кондусова, І. І. Нескородєва, І. І. Алексеєнко та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. Л. Ф. Кондусова. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2015. – 278 с.

83. Федосов В. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова [та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. – Київ : КНЕУ, 2004. – 864 с.

84. Финансы / [В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др. ;

- под ред. В. М. Родионовой]. - Москва : Финансы и статистика, 1993. - 432 с.
85. Финансы, денежное обращение и кредит / [под ред. В. К. Сенчагова, А. И. Архипова]. - Москва : Проспект, 2000. Финансы, денежное обращение и кредит / [под ред. В. К. Сенчагова, А. И. Архипова]. - Москва : Проспект, 2000.
86. Фінанси / [за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова]. - Київ : Знання, 2008. - 611 с.
87. Фінанси / [С. І. Юрій, Т. О. Кізима, М. М. Тріпак, Н. П. Злепко ; ТАНГ]. - Тернопіль, 2002. - 207 с.
88. Фундаментальные основы развития [Текст] / Л.Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2013. – 288 с.
89. Хмеленко І. В. Напрямки вдосконалення механізму поповнення державного та місцевого бюджетів у сфері податкової політики України / І. В. Хмеленко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля . – 2015. – № 16. – С. 70-74.
90. Чугунов І. Я. Бюджет розвитку як складова фінансово-економічної системи регіону / І. Я. Чугунов, О. П. Крайник // Наукові праці НДФІ. – 2015. – Вип. 4 (37). – С. 4-9.
91. Щербакова О. Л. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку монофункціонального міста : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.04 – місцеве самоврядування. – Запоріжжя, 2014. – 20 с.
92. Decentralization & Subnational Regional Economics / Офіційний сайт The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/fiscal.htm>.
93. Local Finance in Europe / [ed. by J. Sevich]. – Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2013. – 486 p.

